

6/2004

Samfunnsspeilet 6/2004 – 18. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon:

Johan-Kristian Tønder (ansv. red.),
Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Tor Morten Normann, Trude Lappegård, Jorunn Ramm og Torbjørn A. Tjernsberg.

Redigering:

Liv Hansen, Anne Skarateppen, Else Efstad, Iris Stenseng og Kirsten Aanerud.

Design: Siri E. Boquist.

Trykk: Gan Grafisk.

Foto: Photos.com

Omslagsfoto: Hege Kristin Fosser Pedersen

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603.

ISBN 82-537-6681-5 Trykt versjon.

ISBN 82-537-6682-3 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Fra tallsnekrer til riksmekler <i>Hege Kristin Fosser Pedersen</i>	2
Boligmarkedet i Oslo: Inngangsbilletten øker mest <i>Dag Einar Sommervoll</i>	13
Hvor er kvinnene i næringslivet? <i>Elisabeth Falnes-Dalheim, Toril Sandnes og Kjersti Vartdal</i>	19
Kontantstøtten og mødres arbeidstilbud: Større virkninger på lengre sikt <i>Marit Rønsen</i>	24
Arbeidsdeling hjemme blant foreldrepar: Mer likedelt med ulik arbeidstidsordning? <i>Silje Vatne Pettersen</i>	31
Hvem gjør mest hjemme? Hva sier mor og hva sier far? <i>Ragni Hege Kitterød</i>	39
Internettavisene demper nedgangen i lesing av papiraviser <i>Odd Frank Vaage</i>	49
Innvandrere prioriterer å sende penger til familien <i>Jørgen Carling</i>	53
Siden sist	64

Fra tallsnekrer til riksmekler

Etter nesten 40 år i statistikkens tjeneste, venter jobben som riksmeklingsmann på SSB-sjef Svein Longva. Han forlater rollen som nasjonens økonomiske spåmann for å hale i land lønnsoppgjør land og strand rundt. Fra å lede en organisasjon med drøyt 900 ansatte, skal han og to medarbeidere fra nyttår boltre seg på over 900 kvadratmeter alene. Ikke rart han er usikker på hva han går til.

---

*Hege Kristin Fosser
Pedersen*

Den siste statistiske langtidsvarslingen fra Statistisk sentralbyrås toppsjef Svein Longva (60) sier at det går opp, opp, opp med nordmenns økonomi. Han avslutter sin periode i SSB med å varsle økonomisk høytrykk; husholdningens forbruk øker, arbeidsledigheten synker og disponibel inntekt skal bli bedre. En gladmelding idet han forlater statistikkens, og går over i konfliktmeklingens tjeneste. Men når han skifter jobb fra årsskiftet vil han ikke gi lønnstakerne falskt håp om at SSBs prognoser for lønnsveksten nødvendigvis blir fasit i årene framover.

– Som riksmeklingsmann skal jeg forholde meg til partenes krav, sier den avtroppende direktøren nøkternt.

Ridder av første klasse

Svein Longva har viet sitt yrkesaktive liv til SSB, og i våres ble han ridder av første klasse i Den Kongelige Norske St. Olavs Orden for sin samfunnsnyttige innsats. I 37 år har han gått inn døra til Statistisk sentralbyrå hver morgen. I snart 14 år har han ledet et statistikkbyrå som blir vurdert som en av de mest pålitelige informasjonskildene i Norge. Å bli pensjonist i en alder av 61 år, var aldri noe alternativ for Longva, og ett år før åremålstillingen går ut, går han løs på nye oppgaver.

Som 18-åring, i 1961, kom han fra gymnaset i Volda til hovedstaden. Navnet Longva er et slektsnavn fra stedet Longva på Flemsøya utenfor Ålesund. I dag er det 553 som bærer det samme etternavnet. Og det året direktøren ble født, i 1943, var Svein sjettede mest populære fornavnet til guttebarn. Han begynte sin SSB-karriere i Forskningsavdelingen samtidig som han studerte sosialøkonomi. I løpet av SSB-karrieren har han i tillegg til å være forsker vært forskningssjef og leder av seksjonen for økonomisk forskning. Kun ett år har han jobbet andre steder. I året 1974/75 hadde han et gjestestipend på Harvard University.

Svein Longva ble spurt av sin forgjenger, Arne Øien, om å søke på jobben som administrerende direktør i 1990. Ikke alle mente at Longva var et naturlig valg, og slett ikke den eneste som pekte seg ut, men da han var på plass på kontoret, ble det ro i SSB-rekkene. Hjørnekontoret er møblert med skrivepult og møtebord fra 1920-tallet, arvegods fra direktørens mange forgjengere i det 128 år gamle byrået.

Nå sitter han på kafé og skal oppsummere sin tid som sjef for Norges største statistikkprodusent. Sin doble espresso drikker han raskt, men mener det er for tidlig på dagen for kakespising.

Hege Kristin Fosser Pedersen er journalist i Statistisk sentralbyrå, Formidlingsavdelingen (hege.pedersen@ssb.no).

Tørr tallknuser?

Etter at direktørstolen ble hans, har Longva blåst støv av statistikken. Han framstår ikke som en knusktørr tallknuser, snarere som en frodig frontfigur med løstsittende latter. Longva blir av sine undersåtter berømmet fordi han med glans har klart å kombinere legitimitet både innad i SSB og utad til befolkningen, næringslivet og det offentlige Norge. Under hans ledelse er SSB blitt en tydeligere, mer moderne og synligere institusjon. Han er streng, både i stemmen og ordlyden, når det gjelder spørsmålet om hvorfor ikke statsråder og regjeringen får se statistikken før den er publisert:

– Vi har en offentlig kalender på Internett der våre publiseringsplaner er tilgjengelige for alle. Departementet skal ikke ha fordeler når det gjelder å få tak i data, sier Longva. – Vår oppgave er å være en viktig støttespiller for folk flest, for næringslivet og for offentlige myndigheter. Det vi gjør er viktig for alle og skal gi folk en bredere forståelse av virkeligheten, og vår uavhengige rolle tilsier at vi ikke særbehandler noen.

Medias vaktbikkje

Arbeidsdagen starter tidlig. Ofte har han pløyd seg gjennom Dagsavisen, Aftenposten og Dagens Næringsliv før klokka slår sju. Longva er alltid på vakt når han ser TV, hører radio eller leser dagens aviser for å finne ut om SSB er kreditert som kilde.

– Hvis vi ikke er synlige nok, kan folk begynne å lure på hvorfor vi skal gi penger og arbeidsinnsats til en institusjon som ikke synes. At vi er velkjent og akseptert av alle politiske partier som referansekilde, er utvilsomt et resultat av vår innsats for å gjøre offentlighet og politikere kjent med statistikken. Politikerne vet at vi ikke kan være til nytte dersom det hersket den minste tvil om vår uavhengighet.

Selv om direktøren bruker en god del tid på mediene, har han aldri hatt noe behov for å eksponere seg selv. En gjennomgang av alle artikler i de største, norske avisene de siste to årene viser likevel at han er sitert og omtalt over 200 ganger.

Pirrer til ettertanke

Omgivelsene sier at samtaler med Svein Longva ofte varer lenger enn planlagt fordi han har mye på hjertet.

– Han er imøtekommende, munter og snakkesalig. Forskningsdirektør Ådne Cappelen sier at hans dør alltid har stått åpen. – Helt fra jeg var junior for snart 30 år siden, har jeg alltid følt meg velkommen. Etter et par innledende merknader har Svein ofte tatt over med en strøm av assosiasjoner, innfall og ideer. Det var ikke slik at vi følte at vi ble dosert for, snarere utviklet det seg til en slags happening og jeg ble alltid litt fortumlet i hodet etter en time eller to, sier Cappelen.

På Longvas forværelset sitter sekretær Elisa Holm som har fulgt Longva i 14 år. At han er glad i å snakke, bekrefter hun.

– Det hender jeg må gå inn for å minne ham på neste avtale, eller at han må avslutte et møte fordi neste venter. Han har en tendens til å si ja til avtaler som han glemmer å informere meg om, sier Holm med glimt i øyet. Longva

Foto: Hege Fosser Pedersen

Svein Longva og Elisa Holm har arbeidet sammen i 14 år. Foto: Hege Kristin Fossler Pedersen.

nikker bekreftende. Det er få som har vært inne på hans kontor uten at direktøren har tatt turen til den velfylte bokhylla for å plukke ut en bok som bekrefter eller understreker hans utsagn.

Fordi vi er på kafé, nøyer han seg med å fortelle om boka "I sosialøkonomiens tjeneste" som er skrevet av tidligere forskningsdirektør Odd Aukrust. I boka skriver han om rekrutteringen av Longva til Forskningsavdelingen: "Longva var all-rounderen, en sosialøkonom som kunne settes til nesten hva som helst, med mye sunt vett og stor kontaktskapende evne. Jeg husker særlig med glede en kveld i Tivoli i København på slutten av 1960-tallet hvor nær 30 års aldersforskjell forsvant ved en god flaske Burgunder; det la grunnlaget for et vennskap som har holdt seg siden."

– Samtalene med Svein pirrer til videretenking. Etter at vi har snakket sammen, er det alltid noe jeg filosoferer videre over, sier flere i hans omgivelser.

– En hyggelig observasjon, bemerker Longva beskjedent.

Er kunnskapsmester med pokal

Hans samfunnsinteresse, gode hukommelse og evne til å se de store linjene har gjort ham til en lite attraktiv motspiller i kunnskapsspill. Akademiker-Longva kan dukke ned i en detalj og komme opp igjen med et langt resonnement. Det skal mye til for å sette ham fast. Den eneste pokalen han har i sitt eie, er en han vant i en kunnskapskonkurranse på gymnaset.

– Nei, det er ikke sant at jeg kan noe om alt, sier han. Det finnes mange deler av livet som jeg ikke er så inne i.

– *Kongehuset, sier jeg.*

– He-he, ja, blant annet, humrer han lett. – Men også musikk. Barna mine ville blitt veldig overrasket hvis jeg hadde nevnt en favorittartist. For det har jeg jo ikke. Men jeg er glad i bruksmusikk, sier han, og sikter til musikk som kan danses etter parvis. For direktøren er en racer på dansegulvet. Kanskje er det sykkelturene opp og ned til Furuset som gjør han utholden. Fra påske og helt til høstbladene klistrer seg til asfalten, sykler Svein Longva og kona sammen til jobb. Hjemover sykler de som oftest hver for seg. Kona orker ikke pese like mye oppover bakkene som ektefellen de 12 kilometerne hjem.

Selv påstår han at han ikke er noe konkurransemenneske.

– Jeg er for lat til det, påstår han. Sannheten er, som han selv innrømmer, at hvis han først skal være med på en konkurranse, så er det for å vinne. Kun det beste er godt nok. – Jeg ville ha satset så mye i hver konkurranse at det ville vært ødeleggende for meg og omgivelsene.

– Er du redd for å tape?

– He-he. Han ler mye og smittende, administrerende direktør. – Ja, jeg er vel det. Ryktene sier at han ikke liker å tape diskusjoner heller, og at han er glad i å ha rett, selv når han egentlig ikke har det. Hans argumentasjonsrekke er ofte imponerende, og vanskelig å knekke selv om den kan vise seg å inneholde feil.

Servert på sølvfat

– En mann som liker å ha rett, er en kløpper til å argumentere for sine synspunkter og som sjelden tar feil. Den ideelle riksmeklingsmann?

– He-he. Der peker du på noe, sier Longva. – Men jeg har jo ledet mange systemer der målet ikke har vært å bli enige, men å samle seg om noe. For enig skal man ikke bli, men bidra til at verden går videre i fellesskap, sier han. Longva har ledet utvalget med det tørre navnet Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppjørene (TBU) i 18 år, og han kan ikke huske at de har hatt noen dissenser. I TBU kom han med som rådgiver alt i 1968.

– Hvorfor valgte de deg til ny riksmeklingsmann?

– Hvis jeg skal være kynisk, sier jeg at det er fordi de nesten ikke hadde andre kandidater. En person fra de andres rekker vil ikke bli godtatt av partene. Jeg har tillit til at partene tror jeg kan opptre uavhengig, akkurat som i SSB-jobben.

Riksmeklingsmannsstillingen kom servert på et sølvfat.

– Jeg ble overrasket da telefonen fra departementet kom, og ba om betenkningstid, sier Longva. Det er ikke ofte han må be om betenkningstid på spørsmål. Sist var kanskje da han ble spurt av Dagens Næringsliv hva han ville bli bedre til. Etter å ha tenkt seg om, svarte han den gang at han gjerne ville bli bedre til å gå på skøyter – baklengs, i svinger.

Rastløs sjel

Enkelte mener at han kunne ha funnet en mer utfordrende jobb enn riksmeklingsmann. Å boltre seg på 900 kvadratmeter nesten alene, er vel ikke utfordrende nok for en av landets fremste økonomiske ekspertkommentatorer. Skeptikerne frykter at vi kun får se ham på TV én gang i året, solbrun og sjarmerende i noen minutter mens han bestemt meddeler at partene står langt fra hverandre. Da har Norge tapt hans kompetanse, mener noen.

Men Longva kan berolige. For ham er ikke meklingsmannsjobben nok.

– Jeg har planer om å gjøre noe i tillegg, noe som også vil komme min nye jobb til gode. Det er viktig for meg å ha et faglig miljø, og jeg tror ikke meklingsjobben har godt av at jeg er heltidsengasjert. Jeg er en urolig sjel.

Pusse opp, snekre og rehabilitere – prosjektmennesket og modellsnekker Svein Longva har alltid et nytt prosjekt i hodet. Foto: Hege Kristin Fossler Pedersen

Adrenalinet må nok få komme ut på andre måter enn bare under meklingene. Tung forskning er det nok for seint å starte med som 60-åring, men jeg har noen ideer om alternative arbeidsoppgaver som jeg skal forfølge, sier han uten å røpe detaljene.

Hadde han ikke blitt riksmeklingsmann, mener hans kone, Hanne Finstad, at han fint kunne ha fungert som forbrukerombud. Han klager på innkjøp med et meget vellykket resultat. "Krev din rett", er ett av hans mottoer.

– Folk lar seg dukke for raskt, jeg vil gjerne være forbrukerombud for mennesker som ikke sier fra selv når noe er galt med det de har betalt i dyre dommer for. Det er lite kunnskap blant folk når det gjelder hvilke rettigheter de har. Resultatet av hans klager er blant annet at han for mange år siden fikk en splitter ny Renault 4 etter å ha klaget i ett år fordi den hadde en liten lekkasje.

En myk mann?

Noen ekte 68-er, er nok administrerende direktør Svein Longva ikke. Men tidlig på 1970-tallet var han trolig den første pappaen i SSB med omsorgspermisjon for å være hjemme med barna. I fem-seks år hadde han fri fra forskerjobben en til to dager i uka for å få barnepassituasjonen til å gå opp.

– Jeg husker at min søknad om permisjon fikk lunken mottakelse. Det var uvanlig at mannlige akademikere hadde slik permisjon. Det var et fremmedord. Men jeg argumenterte med at kvinner hadde fått innvilget det. Byrået var dessuten i beit for folk på den tiden. Kullene fra universitetene var små.

Ansvar og oppfølging av tre egne barn, tre stebarn og to barnebarn er høyt prioritert. Hver uke blir det fire år gamle barnebarnet hentet av besteforeldrene i barnehagen. Som oftest er det bestefar som tropper opp.

– Noen ganger tar vi ham med på Jordal for å selge pølser til Klanen på hockeykamper. Kona har vært manager for kvinnelandslaget i hockey, selv nøyer Longva seg med å være pølseselger. Pølseselging er bare en del av det frivillige arbeidet han har vært engasjert i. Musikkorps, idrettslag og velforeninger har dratt nytte av hans uegennyttige innsats. Han var også i mange år aktiv i en Amnesty-gruppe som arbeidet for å frigi samvittighetsfanger i blant annet Kina og på Cuba.

Hans merittliste over medlemskap i norske og internasjonale styrer, offentlige utvalg og råd er imponerende. Blant annet har han her hjemme i løpet av de siste 15-20 årene vært styremedlem i Vestlandsforskning, Transportøkonomisk institutt, leder av Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Det tekniske beregningsutvalg for kommunal økonomi, Levekårsutvalget og Barnefamilieutvalget. Longva har skrevet flere fagbøker og en rekke artikler. Hver måned er han på reisefot i utlandet.

– *Hvordan klarer du å kombinerer arbeids- og privatliv med dette tempoet?*

– Jeg har alltid vært litt lat, svarer Longva overraskende. – Det må kuttes litt på hjemmefronten og litt på jobben for å få dagene til å gå i hop.

Ikke bare tallsnekrer

Pusse opp, snekre og rehabiliterer – prosjektmennesket og modellsnekrer Svein Longva har alltid et nytt prosjekt i hodet.

- Hvis jeg ikke har nye prosjekter å se fram til, blir jeg ikke ferdig med det jeg holder på med. Stadig nye prosjekter driver meg videre både hjemme og på jobb, sier han. Mange av fritidsprosjektene er lokalisert til hyttene.
- Hyttebaron, kaller sønnen hans ham. Ikke helt uten grunn. På Rjukan står det to gamle hytter i et tun. I hytta på Lindøya flytter han for tiden vegger innvendig. Mye sommertid skal etter planen tilbringes her. Og så har svigermor hytte i Kragerø.

Svein Longva er visstnok rå på køsniking, og veldig flink til å skaffe bord på overfylte restauranter med til dels frekke metoder. Kanskje er det de sunnmørske anene som viser seg. Selv humrer han lett over karakteristikken, og unnskylder seg med at dette må være egenskaper han ikke er klar over at han har.

Ikke på teppet

Etter snart 14 år i direktørstolen har Longva overlevd mange norske regjeringer.

– *Forholder de ulike regjeringene seg veldig ulikt til SSB?*

- Nei, statsrådene er like nærværende eller like fraværende, med noen personlige forskjeller. Vi har ikke så mye kontakt med Finansdepartementet selv om vi administrativt er plassert under dem. Men noen regjeringer har uttrykt misnøye, og mener vi er utidige. Gro Harlem Brundtland sa en gang at hun ikke helt skjønnte hva vi drev med, og Kåre Willoch uttalte seg også lite flatterende om oss en gang. Men jeg er aldri blitt innkalt på noe teppe, sier Longva.

SSB er det største samfunnsvitenskapelige instituttet her i landet.

- Å analysere sin egen statistikk i det omfang vi gjør, er en veldig spesiell situasjon for et statistikkbyrå. Risikoen for beskyldninger om partiskhet øker. Så snart du går litt lenger enn bare å produsere tall, deltar du i den offentlige debatten, sier Longva.
- Du er blitt beskyldt for å ha beveget deg i grenselandet mot politikk. Blant annet tok du for to år siden til orde for å erstatte den norske kronen med euro fordi du mente den høye kronekursen kunne ta knekken på en stor del av industrien, og du har sagt at politikerne må si klarere hva Oljefondet kan brukes til.
- Jeg mener ikke at jeg har trådt over noen grense. På den tiden var problemet i politikken at utformingen av pengepolitikken og formålet med handlingsregelen for bruk av oljepenger ikke gikk i hop. En uregjerlig valutakurs skapte stor vansker. Påstanden om at vi blander oss inn, er riktig, men vi gjør det for å forsyne debatten med fakta og å bidra til økt innsikt og forståelse, sier Longva. – Å beskrive hvordan det norske samfunnet er skrudd sammen, er jo en analyseoppgave. Skal vi fylle rollen vår, må vi derfor være analytiske uten at våre innspill i debatten blir tatt til inntekt for noen.

Longva har tatt sin oppgave om at SSB skal bidra til å forsterke og videreutvikle demokratiet veldig alvorlig. Han minnes en del støy rundt en rapport som ble publisert i forkant av folkeavstemningen om EU-medlemskap i 1994. Analysene tok for seg økonomiske forskjeller mellom medlemskap i EU og EØS.

– Da sa vi til oss selv at om vi skal tjene offentligheten, er det spesielt viktig å gjøre det når viktige beslutninger skal tas. Vi må våge litt. Det er når vi trengs mest, at vi må være der. Vi må gi folk bedre grunnlag for å danne sine egne standpunkt. Men det må gjøres med forsiktig hånd, ikke som kampanjejournalistikk, advarer han.

Blir ikke statsråd

Både tidligere SSB-direktør Peter Jacob Bjerve og hans etterfølger Arne Øien ble statsråder, men Svein Longva har aldri viftet med partiboka.

– Det er egentlig litt sårt, sier han med et smil. Ingen har spurt meg om noe som helst. Ikke en gang om jeg ville bli personlig sekretær. Jeg går ut fra at de har funnet ut at jeg ikke passer i slike roller. I dag er det nok utenkelig at en SSB-sjef kan sjonglere mellom å være statsråd og direktør. Verden har endret seg på det området de siste 20-30 årene, konkluderer Longva.

Å være toppleder for et foretak med over 900 ansatte er utfordrende. I Norge finnes det kun ca. 250 foretak i den størrelsesorden.

– *Er du del av noe nettverk for toppledere?*

– Jeg er ingen dyrker av slikt, men jeg har mine nordiske kolleger, og én gang i kvartalet møtes direktøren i Skattedirektoratet, Tolldirektoratet, Kredittilsynet, departementsråden i Finansdepartementet og jeg. Da har vi ingen dagsorden, men utveksler informasjon og støtter hverandre, sier Svein Longva. Han og skattedirektør Bjarne Hope møttes for første gang da de jobbet ved Forsvarets Forskningsinstitutt for godt over 30 år siden. Longva lagde statistiske modeller for oppdaging av tanks. Hope syslet med styring av torpedoer fra ubåter.

– Mitt bidrag var nok marginalt, humrer han lett. Derimot har Longva vært sentral i utviklingen av mange av de økonomiske analysemodellene som er i bruk i SSB i dag og som økonometriker arbeidet han særlig med energi- og produksjonsanalyser.

Direktør på golv

I 20 år har SSB arrangert jevnlig pressekonferanser ved framleggingen av Økonomisk utsyn og konjunkturtendensene, og Longva har deltatt på nesten alle. Det var en nyskaping i SSBs historie da de første ble arrangert. På pressekonferansene kommenterer han spørsmål om renta, arbeidsledigheten, boligprisene og lønnsutviklingen på stående fot. – Han er vanskelig, nærmest umulig, å få satt fast. Flere av oss har forsøkt å pønske ut vriene spørsmål, sier en journalist som ønsker å være anonym. Pressekonferansene og rollen som ekspertkommentator kommer han ikke til å savne, sier han, og ber om å bli trodd. En av Dagbladets kommentatorer skriver at Svein Longvas rolle i det norske samfunnet er noe av det nærmeste man kommer det danske kaller en vismann.

I arbeidet med konjunkturtendensene deltar han som medlem av teamet. Andre medlemmer sier at de tror at alle som ikke kjenner SSB fra før blir overrasket over hvor gode hans faglige innspill er, og hvor lite "direktøraktig" han opptrer.

– Ja, det stemmer. Jeg synes modellarbeid og konjunkturanalyser er spennende. Å være alminnelig medarbeider er fint, jeg tvinger meg med, vet du. Hehe, avslutter han lunt.

Grenseløst samarbeid

Svein Longva sender ut flere hundre julekort til statistikerkolleger og forbindelser verden over. Mellom de nordiske kollegene er det tette bånd, og de nordiske statistikermøtene startet allerede i 1889.

– Det er naturlig at vi samarbeider fordi landene har en felles historie, statistiske systemer og kulturelle likheter. Vi er åpne og frittalende, og forteller hverandre ikke bare suksesshistoriene, sier Longva. Nylig lanserte de nordiske landene et forslag om et felles bedriftsregister for multinasjonale selskap som opererer i Norden. Samarbeidet med EU spiller en større og større rolle, og SSB er også involvert i samarbeid med OECD, IMF og forskjellige FN-organisasjoner. I årene 1999 til 2003 var Longva leder av The Bureau of the Conference of European Statisticians, det viktigste samarbeidsorganet for europeiske og nordamerikanske statistikkbyråer. Han har også blitt brukt av UN Statistical Commission ved flere anledninger.

– Jeg har nok involvert meg mer i det internasjonale samarbeidet enn jeg hadde tenkt. Men det er mange impulser å hente. Vi må være med der beslutninger tas. I dag regnes vi som et av de mest avanserte statistikkbyråene i verden. Vi blir både spurt og hørt når det gjelder valg av metoder og god praksis. Det er livsnødvendig for SSB å være en del av dette samarbeidet, understreker han.

Skjeletter i skapet

Longva er glad i å styre, og kanskje litt for interessert i detaljer iblant, sies det.

– Hvis jeg først skal engasjere meg i en sak, vil jeg gjerne sette meg godt inn i den og spør etter detaljer. Hvis jeg ikke skal blande meg, må jeg ta saken til etterretning, og det er nok ikke alltid like lett for meg, innrømmer han. Heldigvis er SSB skrudd slik sammen at sjefen ikke trenger å styre hele tiden. SSB-skuta går for det meste for egen motor. Skipper Longva er om bord for å peke ut retningen.

– *Hva har vært ditt epokebidrag til SSB?*

– Jeg tror det må være at disse årene har vært en periode da mye skjedde. SSB har gjennomgått store endringer. Det har vært viktig å bidra til fornyelse og omstilling slik at organisasjonen ikke går ut på dato. Man må være på hugget for ikke å komme dit. Hvis ikke, kommer det folk utenfra og skal reformere. Jeg føler at vi blir oppfattet som en moderne utviklingsorientert organisasjon selv om vi er sterkt tradisjonsbundet. Vi var blant annet tidlig

I 37 år har avtroppende direktør Svein Longva gått inn døra til Statistisk sentralbyrå hver morgen. I snart 14 år har han ledet et statistikkbyrå som blir vurdert som en av de mest pålitelige kildene i landet. Foto: Hege Kristin Fosser Pedersen

ute med nettsider og elektronisk datafangst. Statistikken er dessuten vesentlig mer heldekkende og aktuell enn før. Hvis jeg har vært delaktig, er det flott, sier Longva. Han mener også at måten å bruke statistikk på i Norge har endret seg mye i hans direktørperiode.

– Jeg har våget og tatt sjanser fordi jeg har hatt medarbeidere som gjør det samme. Jeg stoler på deres kompetanse, og forsøker å ikke være en bremsekloss. Jeg er ikke risikoorientert, men tør nye ting når det er mulighet for tilbaketrekning, ler han. Hans undersåtter i SSB roser ham for å ha sluppet til andre på områder der hans egen kompetanse ikke strekker til, og de berømmer hans evne til å "lede sammen med andre".

– Jeg er en teamarbeider. Jeg har ikke vært noen ensom ulv på toppen av organisasjonen. Bare se på publiseringslista mi. Det er lite jeg har skrevet på egen hånd, sier han.

– *Hva er ditt råd til din etterkommer Øystein Olsen?*

– Øystein Olsen må raskt innse at det er mye å gripe fatt i, ikke tro at han kommer til en institusjon der alt er ferdigtygget og på plass. Han må få organisasjonen til å bevege seg videre. Vi er på sporet, men husk at nesten alt kan gjøres bedre, og det samfunnet vi skal beskrive, er i stadig endring. Det samme er brukerbehovene. På den annen side tror jeg ikke det er mye grums å rydde opp i, selv om det nok er noen småskjeletter i skapet. Hovedsaken er likevel at vi er en viktig samfunnsinstitusjon, og bør så være, avslutter han.

Unik sjef

– Det er forferdelig å gi slipp på denne jobben. Det har jo vært drømmejobben for en mann som meg, og jeg har hatt mye moro underveis, innrømmer Longva. – Helt fram til den dagen jeg går ut av huset for siste gang, vil jeg opptre som om jeg skal være her til evig tid. Jeg planlegger stadig prosjekter som jeg ikke skal ha noe med å gjøre. Noen synes nok jeg overkompenserer litt nå i innspurten, men jeg prøver å være som vanlig, smiler han.

Mange mener han er en levende legende allerede, og sier at det finnes få av hans like. Resultatet av et navnesøk i SSBs navnerregister viser at det er helt sant: Det er 3, 2, 1 eller 0 menn som har Svein som eneste fornavn, og Longva som etternavn. Og SSB-statistikken er til å stole på.

Inngangsbilletten øker mest

Massemedias jevnlige rapporteringer om gjennomsnittspris per kvadratmeter viser at boligprisene har økt drastisk, men sier lite om ulike boligsegmenters prisutvikling. Data om salg av samtlige OBOS-leiligheter omsatt fra 1991 og til utgangen av 2002 gir et unikt innblikk i utviklingen på boligmarkedet. Overraskende nok viser de at bildet er langt alvorligere enn grove gjennomsnittstall for kvadratmeterpris indikerer. Prisen på små leiligheter har økt i langt høyere grad enn prisen på store, og noen av de tradisjonelt billige bydelene har hatt større prosentvis økning i leilighetsprisene enn byen for øvrig. Husholdninger med lav betalingsmulighet blir rammet hardere enn den generelle boligprisindeksen skulle tilsi.

I Oslo har boligprisene økt dramatisk det siste tiåret. I denne artikkelen ser vi på prisutviklingen til OBOS-leiligheter, med spesielt fokus på små leiligheter. Tradisjonelt sett har disse tjent som en inngangsbillett på boligmarkedet for unge. I tillegg kan disse leilighetene ofte være eneste alternativ for husholdninger med lav betalingsmulighet.

Dag Einar Sommervoll

Norsk boligdebatt og særnorske forhold

I norske massemedia brukes "etablering på boligmarkedet" synonymt med "å kjøpe bolig". I et internasjonalt perspektiv kan det fortone seg underlig, siden få land har så høye eierandeler som Norge. Våre høye eierandeler stammer nok i stor grad fra en bevisst boligpolitikk som innebar opprettelsen av institusjoner som Husbanken og OBOS. Begge ble dannet med tanke på å sikre et stort utbud av "moderne" boliger for folk flest (Gulbrandsen 1983). Videre kan det tenkes at mer grunnleggende kulturelle og geografiske særtrekk har gjort egen bolig viktigere i Norge enn i andre land.

Den høye andelen av husholdninger som eier egen bolig, preger norsk boligdebatt, og gjør at den skiller seg fra den internasjonale debatten på flere områder. Internasjonal debatt er mer markedsorientert i den forstand at fokus er på hvorvidt boliger er fornuftig priset sammenliknet med andre investeringsobjekter (Hill, Sirmans og Knight 1997), og om markedet er effektivt (Case og Shiller 1989). I norsk debatt overskygges disse spørsmålene om relativ prising og markedseffektivitet av hvorvidt boligprisene er til å leve med, for folk flest. Med andre ord ligger et implisitt velferdsmål som premiss i den norske debatten.

Internasjonalt debatteres det om boligmassen "drives" mest effektivt av små aktører som bor i egen bolig, eller om store aktører kan realisere stordriftsfordeler. Denne debatten kan være interessant også sett med norske øyne, men i dagens Norge er etablering på boligmarkedet naturlig og forventet for den jevne borger. Gjeldende lover og regler favoriserer i høy grad boligeiere framfor leietakere på en rekke områder. Viktige eksempler er likningsverdi som er satt kunstig lavt, fratrukk av boliglånsrenter på skatt, samt sjenerøse regler for utleie og salg av egen bolig. Sett fra huseierens side er nedbetaling av boliglån en form for tvungen sparing under svært gunstige betingelser.

Dag Einar Sommervoll er forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for fordeling, skatt og konsumentatferd (dag.einar.sommervoll@ssb.no).

Derfor kan det argumenteres for at disse lukrative ordningene bør bli alle til del.

Gitt at alle skal eller forventer å kjøpe egen bolig, blir boligprisenes utvikling over tid et viktig spørsmål. På tross av moderat økende kjøpekraft, ser vi at boligprisene i Oslo har steget drastisk over en tiårsperiode. Massemedia har gang på gang rapportert om rekordhøye priser og spådd videre prisoppgang. Prisenivået og utsiktene har vært til bekymring for de av oss som ønsker å kjøpe bolig, og til glede for de som allerede er inne på boligmarkedet. Oftere og oftere ser en oppslag om at unge yrkesaktive føler seg tvunget inn i et ikke nødvendigvis lukrativt leiemarked, fordi prisen selv på små ettromsleiligheter er utenfor rekkevidde.

I denne artikkelen studeres prisutviklingen på OBOS-leiligheter i perioden 1991-2002. Det er opplagt at økende boligpriser først skaper problemer for de med lavest betalingsmulighet. Samtidig vet en at husholdninger etterspør ulike boligtyper avhengig av størrelse og inntekt. Det er derfor ikke opplagt at gjennomsnittlig kvadratmeterpris og andre grove mål gir relevant informasjon om ulike segmenter i boligmarkedet. Ved å studere forskjellige deler av boligmarkedet med tanke på størrelse og geografisk plassering, kan en bedre belyse prisutviklingen fra tidlig 1990-tall fram til i dag. Særlig interessant er utviklingen til de minste boligene, siden disse tjener som inngangsbillett for førstegangsetablerere og ofte er eneste alternativ for enslige og lavtlønnete.

Boks 1. To metoder for boligprismåling

Hedonisk metode

Siden boliger varierer mye med hensyn til størrelse, beliggenhet og utforming, bør slike forhold tas eksplisitt med i beregning av prisutvikling. Den rådende måten slike beregninger gjøres på, kalles hedonisk regresjon og går tilbake til Kain og Quigley 1970. I denne type indeksberegninger søker man å måle nettoeffekten av en ekstra kvadratmeter eller av en balkong. Med andre ord kan hedonisk regresjon ideelt sett ikke bare gi prisutviklingen til et bestemt boligobjekt, men også tallfeste verdien av boligens ulike attributter.

Repetert salgsmetode

For å unngå den vanskelige sammenlikningen mellom prisene på ulike hus solgt til ulike tider, kan vi se kun på hus solgt to ganger. Dersom boligens egenskaper er uforandret over tid, vil prisdifferansen gi et godt mål for prisøkning. Hovedoppsettet i denne metoden går tilbake til Bailey, Muth og Nourse (1963).

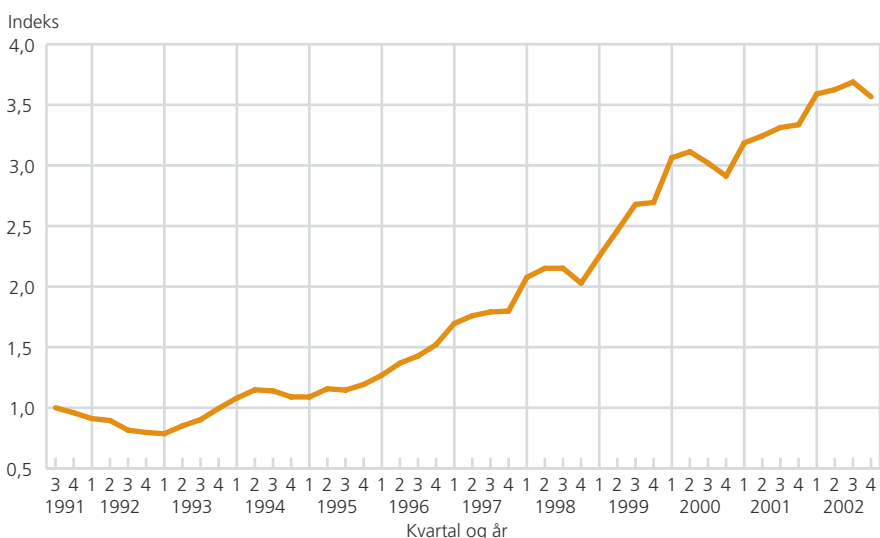
Begge disse hovedretningene for å beregne boligindekser har sine styrker og svakheter. For hedonisk regresjon er det alltid vanskelig å vite om de relevante faktorene for hvert boligobjekt er inkludert i beregningene. I tillegg er det vanskelig å håndtere faktorer som vi vet er av betydning. Hvordan skal vi vurdere trær som bare delvis blokkerer utsikten eller lukt fra en nærliggende pizzabar? Et praktisk problem er også at alle datasett inneholder feil og mangler. Forhold som er av stor betydning kan være vanskelig å kvantifisere, og vil til syvende og sist avhenge av en vurdering. Om denne vurderingen samsvarer med aktørenes vurdering i markedet, er mulig, men ikke tankenødvendig. Uansett vil sannsynligvis en rekke slike registreringer være av dårlig kvalitet og muligens vanskeliggjøre analysen.

Repeterte salg unngår i stor grad problemet med uobserverte boligattributter, siden den kun tar med salg av samme objekt. Dessverre gir dette nye utfordringer. For det første må boliger følges over tid slik at repeterte salg registres. I fravær av offentlige registre kan dette være vanskelig. I tillegg representerer slike transaksjoner bare en undermengde av de totale salgene. Det betyr at mange salg ikke brukes. Videre kan boliger som selges flere ganger skille seg fra andre boliger. De kan for eksempel ha en eller annen uønsket egenskap som får eieren til å se seg om etter en ny bolig. Alternativt kan de snarere være mer attraktive, og dermed lettere omsettelige. Nyere forskning fra USA tyder på at repeterte salg oppnår noe høyere pris enn "engangssalg". En forklaring kan være at boliger som selges ofte, pusses oftere opp. Med andre ord kan en uobservert standardheving gi høyere pris. Selv om en slik teori virker rimelig, er det interessant å merke seg at en slik effekt ikke er dokumentert. Derimot finnes det en mye sitert undersøkelse av amerikanske data som viser at både oppussede og uoppussede boliger solgt flere ganger, var gjennomgående av dårligere standard enn omsatte boliger for øvrig.

Boliger varierer svært med tanke på standard og størrelse. I tillegg varierer priser mye over tid og fra sted til sted. Måling av boligprisøkninger er derfor vanskelig, og det finnes flere konkurrerende målemetoder, se boks.

Tallene diskutert her framkommer ved å bruke en repetert salgsmo- dell på ulike undermarkeder definert ved størrelse og beliggenhet. Dette svarer til en kombinasjon av hedonisk regres- sjon og repetert salgsmo- dell. Til grunn for analysen ligger samtlige salg av OBOS-leiligheter i perioden 1991-2002. (For nærmere beskrivelse av datasett og metode se Sommervoll 2004, Røed Larsen og Sommervoll 2003.)

Figur 1. Generell boligprisindeks for OBOS-leiligheter i Oslo, tredje kvartal 1991 til siste kvartal 2002

Kilde: Røed Larsen og Sommervoll 2003.

Stigende priser

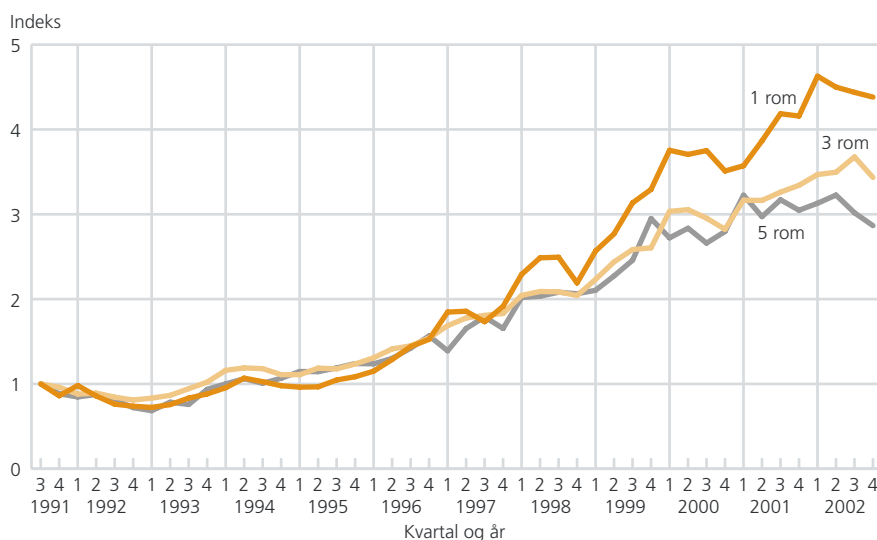
Det siste tiårets boligmarked har vært preget av en radikal prisvekst. Figur 1 forteller at etter bunnen ble nådd i 1993, har prisene steget jevnt og trutt inntil 2002. Ved utgangen av dette året er den generelle prisindeksen 3,58. Det vil si at en leilighet til 1 million kroner i 1993, prises i markedet til 3 580 000. Disse tallene er nominelle. I samme periode var inflasjonen på noen få prosent per år og i alt på 28 prosent hele perioden sett under ett. Korrigerer en for inflasjon er indeksen på 2,8.

Siden indeksen er beregnet på grunnlag av prisdifferanser på salg av samme bolig, gir den mest sannsynlig et godt bilde av den generelle prisutviklingen. Derimot er det ikke sikkert at ulike boligtyper og ulike bydeler i Oslo har hatt en lik prisutvikling. Den generelle indeksen kan utelukkende tolkes som en sammenveing av alle repeterte salg på tvers av område og boligtype. Den første naturlige segmenteringen er å se på boliger av ulik størrelse. Mest sannsynlig finnes flere overlappende undermarkeder, siden husholdninger etterspør ulike boligtyper avhengig av husholdningens størrelse og betalingsmulighet. Mest sannsynlig er det også slik at økende boligpriser generelt forsterkes i markedet for små og mellomstore leiligheter. Dette skyldes at økte boligpriser gir mindre bolig for pengene. Sagt annerledes, flere ser seg nødt til å gå ned i boligareal sammenliknet med hva de ellers ville ha gjort. En slik effekt kan føre til en opphoping av etterspørrere etter små boliger, som gir økt prispress. Hvor sterk denne effekten blir, avhenger av nettoetterspørselen på bolig. Det vil si hvor mange som ønsker å kjøpe bolig, og som ikke har fått økt betalingsmulighet ved salg av egen bolig til høy pris.

Små leiligheter stiger mest

Figur 2 synes å sannsynliggjøre at effekten er betydelig i den forstand at ettromsleiligheter har hatt en langt høyere prisutvikling enn tre- og fem-roms. I 11-årsperioden når prisindeksen over 4,5 (over 3,5 inflasjonsjustert) for ettromsleiligheter, mens femromsboligene ligger godt under med 3,2 (2,5 inflasjonsjustert). Dette betyr at ettromsleilighetene har hatt en prisstigning på rundt 150 prosent mer enn for femromsboligene.

Figur 2. Prisutvikling til ulike leilighetssegmenter¹ i perioden tredje kvartal 1991 til utgangen av 2002

¹ Segmenter: 1-roms = 20,4 m², 3-roms = 55,85 m² og 5-roms = 120 m².

Kilde: Røed Larsen og Sommervoll 2003.

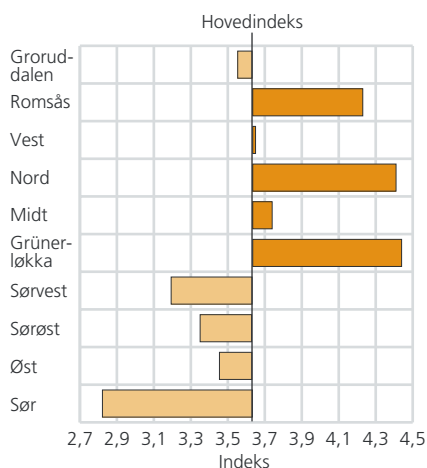
Prisnivå har variert mye fra bydel til bydel, og det er naturlig å studere prisutviklingen for ulike kanter av byen. Figur 3 viser prisindeks for 2002 for Oslo delt i ti regioner.

Nord og sentrum øker mest

Et slående geografisk trekk er de nordlige og sentrumsnære bydelenes høye prisvekst i forhold til den generelle indeksen. Sørlike bydeler derimot, har en motsatt tendens. Her er det viktig å merke seg at skillet går på tvers av tradisjonelle skiller mellom "fine" og "mer alminnelige" nabolag. Ekeberg og Nordstrand har hatt en langt svakere prisutvikling enn Nord (Grefsen-Kjelsås, Sogn, St. Hanshaugen-Ullevål, Sagene-Torshov) og klart svakere enn Vest (Røa, Ullern, Bygdøy, Vinderen, Uranienborg-Majorstua). Romsås og Søndre Nordstrand

har utviklet seg i ulik retning relativt til den generelle indeksen. Verdt å merke seg er at "indeksvinnerne" er på svært ulike kanter av byen (Romsås, Nord og Grünerløkka). Videre er Sør – det vil si Søndre Nordstrand – i særklasse når det gjelder lav prisutvikling sammenliknet med byen for øvrig.

Figur 3. Boligprisindeks for 2002¹. Oslo delt i ti regioner. Årsmiddel representert ved avvik fra prisindeks byen under ett i 2002²

¹ Hovedprisindeksen er middelet av de fire kvartalsindeksene i 2002.

² Regioner: Groruddalen = Grorud, Furuset, Stovner; Romsås = Romsås; Vest = Røa, Ullern, Bygdøy, Vindern, Uranienborg-Majorstua; Nord = Grefsen-Kjelsås, Sogn, St. Hanshaugen-Ullevål, Sagene-Torshov; Midt = Gamle Oslo, Bjerke, Helsefyr-Sinsen, Hellerud; Grünerløkka = Grünerløkka-Sofienberg; Sørvest = Ekeberg, Nordstrand; Sørøst = Lambertseter, Bøler; Øst = Manglerud, Østensjø; Sør = Søndre Nordstrand.

Kilde: Sommervoll 2004.

Figur 3 gir kanskje et litt uoversiktlig bilde i den forstand at bydeler med tradisjonelt høye priser, enten har økt (Nord), stått stille (Vest), eller minket (Sørvest) i forhold til den generelle indeksen. Og tilsvarende at tradisjonelt lavprisområder som Romsås, Grorud og Søndre Nordstrand har hatt ulik utvikling relativt til generell indeks. Interessant er det derfor å segmentere ytterligere for å se hvordan prisen på småleiligheter har utviklet seg i ulike deler av Oslo. Figur 4 viser prisutviklingen for ettromsleiligheter, 17 til 40 kvadratmeter, for Groruddalen, Midt, Øst-Sørøst og Nord plottet sammen med den generelle boligindeksen samt indeks for ettroms (17 til 40 kvadratmeter) for hele Oslo. Vi ser ingen store forskjeller mellom de ulike bydelene med tanke på prisutviklingen i forhold til 1991-nivået. På bakgrunn av figur 3 hvor prisstigningen varierer mye fra bydel til bydel, er dette overraskende. Mest sannsynlig er løsningen på dette paradokset en kombinasjon av to effekter. Den ene er at ettroms har hatt en mindre bydelsfølsom prisutvikling. Den andre er at en finndeling med leilighetstype og bydel gir små datasett som gjør det vanskelig å fange opp statistisk signifikante ulikheter mellom bydeler. Derfor klarer ikke vår glattete priskurve mer enn å antyde at prisene ligger over i Oslo Nord sammenliknet med Øst-Sørøst.

Velfungerende boligmarked?

Det norske boligmarkedet domineres av ikke-profesjonelle aktører som kjøper og selger egen bolig. Det kan derfor fortone seg som paradoksalt at selv om aktørene i det alt vesentlige antas å investere med lang tidshorison, så viser markedet voldsomme variasjoner i prisnivået over tid. De økende prisene fram til 1987, gikk over i en periode med fallende priser fram til 1993. Resten av 1990-tallet og begynnelsen på det nye millenniumet var preget av sterk prisvekst. For så vidt er det ikke vanskelig å forstå at prisene kan variere med

konjunkturer, ledighet og varierende kredittbeskrankninger, på tross av at boligkjøpere flest kjøper med lang tidshorisont. Paradokset er snarere at de samme boligobjektene omsettes til sterkt varierende priser over korte tidsperioder som en fire-fem år. Var de som kjøpte i 1987 på topp dumme? Eller de som kjøpte på bunn i 1993 spesielt smarte?

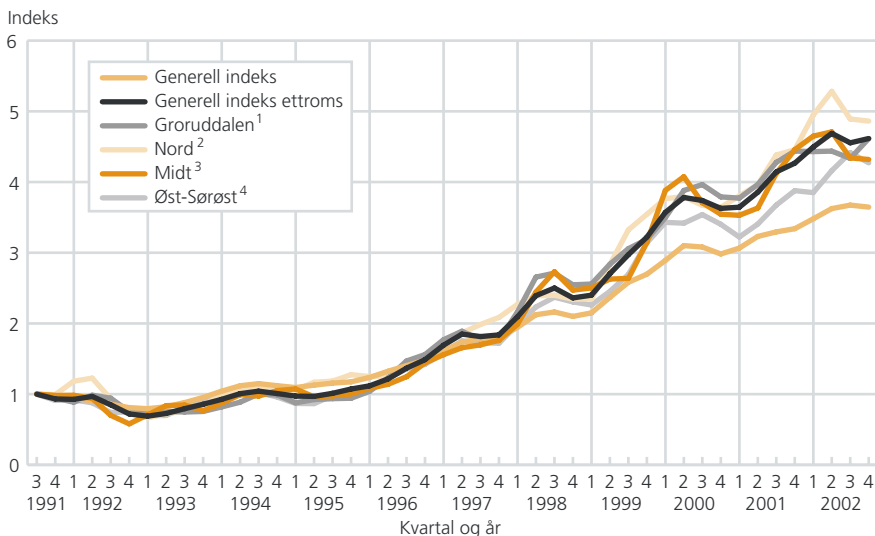
En kan svare ja på disse to spørsmålene. Begrunnelsen kan da være at hver enkelt velger når en vil kjøpe. Og videre siden prisnivået i 1987 var kunstig høyt, burde en vente. I 1993 var det omvendt i den forstand at boliger ble solgt langt under byggekost, noe som er et klart symptom på for lave priser.

"Etableringsvinduer"

På den annen side er å svare ja litt for enkelt. Selv om hver enkelt husholdning bestemmer hvilken bolig de vil kjøpe og når de vil kjøpe den, står vi ofte overfor det vi kan kalle etableringsvinduer. Det vil si perioder hvor det er naturlig å skaffe seg bolig. Disse er typisk etter endt utdanning, i forbindelse med ny jobb eller familieførøkelse. Mange vurderer nok leiealternativer i en overgangsfase, og slik sett er nok etableringsvinduet typisk noen år for de fleste av oss. I praksis bruker de fleste langt kortere tid. Årsaken er mest sannsynlig at flytting i seg selv medfører kostnader, samt at barnefamilier søker å unngå skifter av barnehage og skole. Viktig er også at så snart en har kjøpt bolig, nyter en godt av skattesystemet som i høy grad favoriserer eie framfor leie. Sagt annerledes, med mindre boligprisene forventes å falle, er det mange argumenter som trekker i retning av kjøp tidlig i etableringsvinduet. I et marked med stigende priser, kan en litt humoristisk si at en ikke kan få etablert seg tidlig nok. Dette resonnementet kan tilsynelatende gi næring til tanken om at mange boligkjøpere i 1987 gikk i fellen ved å etablere seg tidlig i sitt etableringsvindu. De trodde prisene fortsatt ville stige, og bommet. Internasjonalt er det vel dokumentert at folk har stor tro på at boligpristrender observert i øyeblikket, vil holde seg lenger enn historiske data synes å indikere. Det er tegn til at prisfallet i perioden 1987 til 1993, er nesten glemt i dag, eller føles uten relevans. Betyr det at et eventuelt prisfall i dag, igjen vil skape "selvforskyldte" tapere?

Det er i så fall ikke hele historien. Hvis vi ser på dagens debatt, er hovedargumentet for fortsatt høye boligpriser i hovedstaden knyttet til et begrenset utbud av boliger, samt at folk ønsker å bo i byen. Sagt annerledes, høy etterspørsel og lavt tilbud gir høye priser. Dette argumentet er både allmenngyldig og tidløst. Problemet er imidlertid at boligprisene har falt til langt under byggekost, uten at tilbudet av nye boliger har vært spesielt høyt eller at folk har endret boligpreferanser. Den andre halvdel av boligprishistorien er mest sannsynlig dominert av husholdningenes kredittbeskrankninger. Dette

Figur 4. Prisutvikling ettromsleiligheter (17-40 kvm) i perioden 1991 til 2002. Områdeindekser plottet sammen med generell indeks for ettromsleiligheter (17-40 kvm) og generell boligindeks. Kurveglatting ved å ta gjennomsnitt av kvartalstall og kvartalstall kvartalet før¹

¹ Groruddalen = Grorud, Furuset, Stovner.

² Nord = Grefsen-Kjelsås, Sogn, St. Hanshaugen-Ullevål, Sagene-Torshov.

³ Midt = Gamle Oslo, Bjerke, Helsefyr-Sinsen, Hellerud.

⁴ Øst-Sørøst = Manglerud, Øststensjø, Lambertseter, Bøler.

Kilde: Sommervoll 2004.

Referanser

Bailey, M. J., R. F. Muth og H. O. Nourse (1963): A Regression Method for Real Estate Price Index Construction, *Journal of the American Statistical Association*, **58**, No. 304, 933-942.

Case, K. E. og R. J. Shiller (1989): The Efficiency of the Market for Single-Family Homes, *American Economic Review*, **79**:1, 125-137.

Gulbrandsen, L. (1983): *Boligmarked og boligpolitikk: Eksempel Oslo*. Oslo:Universitetsforlaget.

Hill, C. R., C. F. Sirmans og J. R. Knight (1997): Estimating Capital Asset Prices, *Rev. Econ. Stat.*, **79**, 226-233.

Kain, J. F. og J. M. Quigley (1970): "Measuring the Value of Housing Quality", *Journal of American Statistical Association*, **65**: 532-548.

Røed Larsen, E. og D. E. Sommervoll (2003): Rising Inequality of Housing? Evidence from Segmented Housing Price Indices, Discussion Paper 363/2003, Statistisk sentralbyrå.

Sommervoll, D. E. (2004): Prisutvikling på OBOS-leiligheter 1991-2002, Notat 50/2004.

Stein, J. C. (1995): Prices and trading volume in the housing market: A model with down-payment effects, *The Quarterly Journal of Economics*, (May 1995) 379-405.

påvirker det reelle etableringsvinduet, siden de fleste husholdninger er avhengige av lån til boligkjøp. Med andre ord, de lave boligprisene på begynnelsen av 1990-tallet kom ikke av at det var mindre attraktivt å bo i Oslo, men snarere av en rekke andre makroøkonomiske forhold hvor rentenivå og kredittbegrensninger var viktige faktorer. Likeledes kan en argumentere for at dagens høye priser er godt hjulpet av tilgang på boliglån med lav rente.

Høyest risiko for de svakeste i markedet

Med et slikt bakteppe er det klart at etableringsbeslutningen er vanskelig, og til syvende og sist inneholder et element av å ta sjansen. Sjansespill med livets største investering er en ubehagelig tanke for de fleste av oss. At små leiligheter er mer konjunkturfølsomme og har større prisvariasjoner enn boligmarkedet for øvrig, er kanskje ikke overraskende, men likevel betenkelig. Det impliserer at husholdningene med lavest betalingsmulighet bærer den største risikoen med tanke på boligmarkedets fluktasjoner. En annen alvorlig konsekvens, som har fått mye oppmerksomhet internasjonalt (Stein 1995), er "lock in"-effekter. Kjøp på et tidspunkt med høye priser fulgt av prisfall i etterfølgende år, kan gi tapt egenkapital og negativ totalformue. I slike tilfeller er husholdningen "fanget" i egen bolig, siden den mest sannsynlig ikke vil eller kan realisere tapet. Ved siden av de opplagte velferdsmessige konsekvensene for husholdningen, gir dette også en mindre mobil arbeidsstyrke. Sett fra et boligmarkedssynspunkt kan slike effekter også forsterke svingningene, siden "lock in"-effekten mest sannsynlig virker sterkere på etterspørselssiden enn på tilbudssiden i et fallende marked, noe som i sin tur bidrar til reduserte priser. Dette er fordi på tilbudssiden nyanseres "lock in"-effekten av boligeiere som vil selge før ytterligere prisfall. På etterspørselssiden derimot virker "lock in"-effekten sammen med redusert nettoetterspørsel. Redusert nettoetterspørsel i et fallende marked stammer fra en blanding av håp om ytterligere reduksjon i prisene, framtidssuro og konjunkturdrevne kredittbeskrankninger.

En kan på bakgrunn av boligprisutviklingen de senere år, spørre seg om prisveksten er et symptom på et usunt boligmarked med overdrevne prissvingninger. Hvilke tanker en gjør seg om dette spørsmålet, vil nok avhenge av om en oppfatter dagens prisenivå som fornuftig gitt norsk økonomi generelt og husholdningenes betalingsmulighet. Og videre i hvilken grad disse faktorene forventes å gi samme bilde i årene som kommer. Hvis vi nå står overfor en prisboble drevet av for optimistiske tanker om fremtidig prisutvikling og godt hjulpet av et liberalt kredittmarked, kan vi stå overfor en korreksjon med alvorlige konsekvenser ikke bare for husholdninger som gambler, men også for kredittinstitusjoner og nasjonen som helhet. Mange storbyer i den vestlige verden har stått overfor tilsvarende radikal prisvekst de senere år. Økonomer internasjonalt engster seg for om vi har en markedsboble. Dersom denne sprekker, vil dette ha alvorlige konsekvenser. Bildet er langt fra entydig og ekspertene strider både nasjonalt og internasjonalt.

Med den norske velferdsvinklingen kan det argumenteres for at varige høye priser på 2004-nivå – i likhet med sterkt varierende boligpriser – har alvorlige konsekvenser og rammer fattige hardere enn rike. Boligprisutviklingen beregnet på bakgrunn av data fra OBOS viser at husholdninger med lav betalingsmulighet har blitt rammet hardere enn generelle boligprisindekser skulle tilsi. Når en i tillegg legger til grunn at denne gruppen i sin alminnelighet har liten annen formue og små muligheter til å spre risikoen på andre investeringsobjekter, blir bildet urovekkende. Sett fra et samfunnsmessig og fordelingsmessig synspunkt, er dette forhold som gir grunnlag for ettertanke uavhengig av hva vi måtte tro om fremtidige boligpriser.

Hvor er kvinnene i næringslivet?

En av tre som i dag etablerer enkeltpersonforetak er kvinner. De kvinnelige etablererne velger tradisjonelt, og de er å finne innenfor næringsområder som er typisk kvinnedominerte. Hvert fjerde enkeltpersonforetak i Norge har kvinnelig innehaver. En av ti styrerepresentanter er kvinne. Dette viser den nye offisielle statistikken fra Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå og likestilling

Likestillingstilstanden i et land kan måles ut fra om kvinner, på lik linje med menn, innehar maktposisjoner som gir innflytelse over samfunnsutviklingen. Norge blir ofte oppfattet som et land hvor likestillingen mellom kvinner og menn er kommet langt, men det finnes fortsatt ikke et samfunnsområde hvor vi har full likestilling. Vi har kommet et stykke på vei innenfor det politiske liv. Etter at Gro Harlem Brundtland i 1986 lanserte «Kvinneregjeringen», med over 40 prosent kvinner, har alle regjeringer etter dette hatt en kvinneandel på minst 40 prosent. Også kvinneandelen blant stortingsrepresentantene har økt kraftig de siste tiårene, men har nå stagnert på 36 prosent ved de to siste stortingsvalgene. Selv om flere kvinner nå enn tidligere besitter viktige maktposisjoner i arbeidslivet, er det likevel få kvinner i disse stillingene sammenlignet med menn. Kvinner er fremdeles sterkt underrepresentert i lederposisjoner og styreverv i næringslivet. Kvinners lederposisjoner er dessuten konsentrert i kvinnedominerte yrker, og i posisjoner som går for å være mindre innflytelsesrike.

Kvinner i næringslivet er et hett tema, både i media og på den politiske dagsordenen. Ettersom kvinnerepresentasjonen er særdeles lav i næringslivet, er det spesielt viktig å publisere statistikk på dette området. Statistikken kan brukes til å vise forskjeller mellom kvinner og menn, og på sikt kan den være med på å fremme likestilling.

Hva ser vi på i første omgang?

Vi tar utgangspunkt i foretak som finnes i Norge ved inngangen til 2004, den såkalte bestanden, men også hvilke nye foretak som ble etablert i 2003, såkalte nyetableringer.

Det finnes mange måter å organisere et foretak på. Vi vil i denne artikkelen ta utgangspunkt i noen av disse. For å si noe om eierskap i det norske næringslivet vil vi se på de personeide foretakene. Disse blir organisert som Enkelpersonforetak (ENK), Ansvarlig selskap (ANS) og Selskap med delt ansvar (DA).

Bedrifts- og foretaksregisteret

Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) er grunnlaget for opplysningene i denne artikkelen. Det sentrale bedrifts- og foretaksregister i Statistisk sentralbyrå er et register over eiere (foretak/institusjonell enhet) og deres virksomhet (bedrift).

Seksjon for bedriftsregister startet publisering av offisiell statistikk basert på Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) i 2002. Ved å sammenstille ulike datakilder i SSB, kan vi belyse nye sider ved næringslivet med bedrift/foretak som utgangspunkt.

---

*Elisabeth Falnes-Dalheim,
Toril Sandnes og
Kjersti Vartdal*

Elisabeth Falnes-Dalheim er rådgiver ved Seksjon for bedriftsregister (elisabeth.falnes.dalheim@ssb.no), Toril Sandnes er førstekonsulent ved Seksjon for levekårsstatistikk og likestillingskoordinator i SSB (toril.sandnes@ssb.no), Kjersti Vartdal er førstekonsulent ved Seksjon for bedriftsregister (kjersti.vartdal@ssb.no).

Enkeltpersonforetak blir drevet under fullt personlig ansvar av en innehaver. Ansvarlig selskap er et selskap hvor deltakerne har ubegrenset og udelt personlig ansvar for selskapets samlede forpliktelser. I selskap med delt ansvar har deltakerne delt ansvar for selskapets forpliktelser.

Disse organisasjonsformene utgjør totalt nesten tre fjerdedeler av alle ny-etableringer, og halvparten av bestanden. Grunnen til at vi starter med å se på disse selskapsformene, er at vi ved hjelp av rolleinformatjonen til Enhetsregisteret (ER) i Brønnøysund har tilgang til opplysninger om disse. Når det nystartede aksjonærregisteret får en så god kvalitet at vi kan bruke det til statistikk, vil vi også kunne si noe om etablererne og eierne av aksjeselskap (AS). Da vil vi kunne se på rundt 98 prosent av alle nyetableringer og 94 prosent av hele bestanden.

Vi ønsker dessuten i denne artikkelen å se på kjønnsrepresentasjonen i allmennaksjeselskaper. Et aksjeselskap blir et allmennaksjeselskap hvis det kaller seg det i sine vedtekter, og registreres med samme betegnelse i Foretaksregisteret (FR) i Brønnøysund. Et allmennaksjeselskap (ASA) vil vanligvis ha flere aksjonærer enn et aksjeselskap.

I artikkelen vil vi se nærmere på kjønnsforskjeller i næringslivet i forhold til alder, utdanning, ulike typer næringer og geografisk fordeling. I tillegg vil den nye offisielle statistikken se på innvandrere i næringslivet med fokus på roller og eierskap, og i løpet av 2005 vil primærnæringene bli inkludert. I denne artikkelen inngår primærnæringene bare når det gjelder allmennaksjeselskaper.

Hvert tredje enkeltpersonforetak blir etablert av en kvinne

I 2003 ble det etablert rundt 39 000 nye foretak, av disse var det nesten 27 000 enkeltpersonforetak, nesten 900 ansvarlige selskap og nesten 1 500 selskap med delt ansvar. Hvert tredje enkeltpersonforetak som ble etablert i 2003 har kvinnelig innehaver. Denne organisasjonsformen er den med størst andel kvinner.

Enkeltpersonforetak er den vanligste organisasjonsformen blant nyetablerere. Foretaket drives av en person som har det fulle og hele økonomiske ansvaret for virksomhetens forpliktelser. Det stilles ingen krav til egenkapital ved etablering.

De nyetablerte ansvarlige selskapene har 22 prosent kvinnelige deltakere, mens nyetablerte selskap med delt ansvar har 21 prosent kvinnelige deltakere i 2003.

Det er en større andel kvinner blant nyetablerere enn det er i bestanden av foretak, hvis vi ser på enkeltpersonforetak. Bare hvert fjerde av de nærmere 158 000 enkeltpersonforetakene i bestanden i Norge har kvinnelig innehaver, mens altså hver tredje nyetablering i 2003 ble gjort av en kvinne.

Det kan bety at flere menn lykkes, og at flere kvinner enn menn gir opp underveis. Eller det kan bety at kvinnene kommer sterkere på banen fremover. Dette er noe vi vil se nærmere på neste år når vi kommer med neste publisering om kvinner i næringslivet. Her ønsker vi blant annet å se på overlevelse og vekst i foretakene som blir etablert.

Rolle typer og rolleinnehavere

Rolleopplysningene i Enhetsregisteret (ER) gir en oversikt over fysiske og juridiske personer som innehar roller i det norske næringslivet. De fysiske personene er registrert med fødselsnummer, mens de juridiske personene er foretak som er registrert med organisasjonsnummer. Ingen kan registrere et foretak uten å også registrere rolleinnehavere. Siden vi her fokuserer på variabelen kjønn vil vi kun se på de fysiske rolleinnehaverne.

Ansvarlig selskap (ANS) og **Selskap med delt ansvar (DA)** må ha minst to deltakere. Deltakerne har personlig og økonomisk ansvar. Både fysiske og juridiske personer kan være deltakere. **Enkeltpersonforetak (ENK)** må ha en, og bare en, innehaver. Innehaver må være en fysisk person.

Rolleopplysningene oppdateres hvert døgn.

Tradisjonelle valg i nyetableringer

Når kvinner etablerer seg som næringsdrivende, finner vi ganske så tradisjonelle valg av næringer innenfor alle de tre formene for personeide foretak. Kvinner har høyest representasjon innenfor helse- og sosialtjenester. Næringen andre sosiale og personlige tjenester har nest høyest andel av kvinnelige deltakere. De andre næringene blir stort sett dominert av menn. Innenfor bygg og anlegg finner vi kun et fåtall kvinner. Den samme trenden fortsetter innenfor nyetableringene. Hvis vi ser på enkeltpersonforetak, står kvinner kun for 3 prosent av nyetableringene innenfor bygge- og anleggsvirksomhet, mens to av tre nyetablerte enkeltpersonforetak innenfor helse- og sosialtjenester har kvinnelig innehaver.

I nyetablerte selskap med delt ansvar er kvinnene i flertall innenfor næringen undervisning med 55 prosent.

Nyetablerte kvinner i ansvarlige selskap er ikke i flertall i noen av næringene. De har høyest prosentandel innenfor næringen helse- og sosialtjenester med 43 prosent.

Figur 1 viser andelen kvinner i bestanden og andelen kvinner blant nyetablerte av enkeltpersonforetak etter næring. Her ser vi at det er innenfor næringene helse- og sosialtjenester og undervisning de fleste nyetableringene blant kvinner finner sted i 2003. Det er også en tilsynelatende høy andel kvinnelige nyetableringer innenfor bergverk og utvinning og innenfor industri. Tallene bak disse næringene er forholdsvis små, så et lite antall med nyetableringer gir store prosentvise utslag.

Kvinnelige nyetablere har høyest utdanning

Kvinnelige nyetablere av enkeltpersonforetak har høyere utdanning enn mannlige etablere av slike foretak. Hele 45 prosent av kvinnene som etablerte helt nye enkeltpersonforetak i 2003 har gjennomført utdanning fra universitet eller høyskole, mens knapt en av tre mannlige etablere av enkeltpersonforetak i 2003 har utdanning fra universitet eller høyskole. Over halvparten av mennene som etablerte enkeltpersonforetak i 2003 hadde sin høyeste utdanning fra videregående skole.

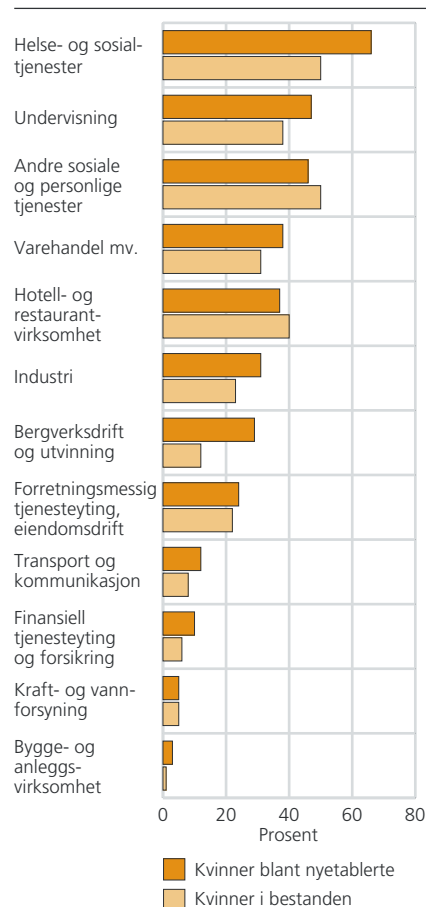
To av tre etablere er fra 25-44 år

To av tre som etablerer nytt foretak i 2003 er i alderen 25-44 år. Dette gjelder både for kvinner og menn. Med en tiårig aldersinndeling finner vi at rundt 39 prosent av kvinner og menn som etablerer enkeltpersonforetak er i alderen 25-34 år. 30 prosent av kvinnene er i alderen 35-44 år, mot 27 prosent av mennene. Antakelsen om at kvinner er eldre enn menn når de etablerer foretak fordi de venter til de er ferdig med småbarnsperioden, ser derfor ikke ut til å stemme.

Relativt små geografiske forskjeller

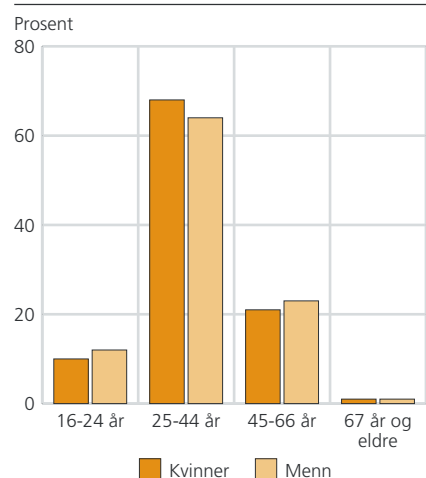
Kvinnene står for 32 prosent av de nyetablerte enkeltpersonforetakene på landsbasis. Hvis vi ser på fylkesfordelingene, viser det seg at Akershus og Nord-Trøndelag ligger 3 prosentpoeng over landsgjennomsnittet, mens Oslo ligger 2 prosentpoeng over landsgjennomsnittet. Hedmark, Vestfold og Sør-Trøndelag ligger 1 prosentpoeng over landsgjennomsnittet. Selv om de geografiske variasjonene ikke er så store, ser det ut som det er flere kvinnelige etablere av enkeltpersonforetak i Oslo-området og i Trøndelag. Den laveste andelen kvinnelige etablere av enkeltpersonforetak finner vi i Oppland,

Figur 1. Andelen kvinner i bestanden og blant nyetablere av enkeltpersonforetak, etter næring, 2003

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Figur 2. Nyetablerte enkeltpersonforetak, etter kjønn og alder, 2003. Prosent

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Regler om kjønnsrepresentasjon

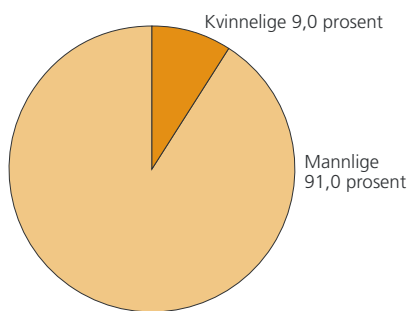
Reglene om kjønnsrepresentasjon innebærer krav til 40 prosent kjønnsrepresentasjon etter mønster av kravet i likestillingsloven § 21, og er utformet som et krav til antall styremedlemmer av hvert kjønn.

Likestillingsloven § 21 sier forenklet at:

1. to eller tre styremedlemmer - minst en av hvert kjønn
2. fire eller fem styremedlemmer - minst to av hvert kjønn
3. seks til åtte styremedlemmer - minst tre av hvert kjønn
4. ni styremedlemmer - minst fire av hvert kjønn, over ni medlemmer – minst 40 prosent

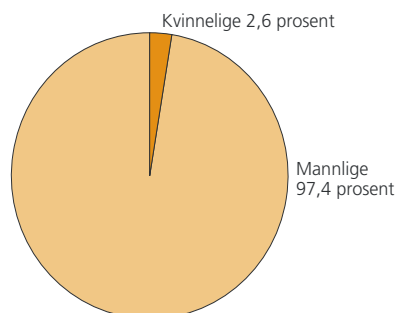
Ot.prp.nr.97 (2002-2003) om lov om endringer i lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskap, lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskap og i enkelte andre lover (likestilling i styrer i statsaksjeselskap, statsforetak, allmennaksjeselskap o.a.).

Figur 3. Styrerepresentanter i ASA, etter kjønn. Per 1. januar 2004. Prosent

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Figur 4. Styreledere i ASA, etter kjønn. Per 1. januar 2004. Prosent

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Telemark, Aust-Agder, Møre og Romsdal, Nordland og Finnmark som ligger 4 prosentpoeng under landsgjennomsnittet. Buskerud og Vest-Agder følger hakk i hæl.

En av ti styrerepresentanter er kvinne

Regjeringen foreslo i 2003 en lov for å øke kjønnsrepresentasjonen i styrene i alle offentlig eide selskaper og privateide allmennaksjeselskaper. Lovforslaget krever at begge kjønn er representert med minst 40 prosent. Dersom dette oppnås frivillig i løpet av 2005 vil ikke loven tre i kraft.

En viktig begrunnelse for lovforslaget er viktigheten av å få inn flere kvinner i styrene slik at man får et større rekrutteringsgrunnlag, som igjen vil føre til økt mangfold. Dagens situasjon innebærer at samfunnet ikke bruker den ressursen som kvinners kompetanse utgjør.

Ved inngangen til 2004 er det i Norge rundt 2 500 styrerepresentanter fordelt på 467 allmennaksjeselskaper. Bare 241 av styrerepresentantene er kvinner, det vil si færre enn hver tiende styrerepresentant. Og bare 3 prosent av styrelederne er kvinner (13 av 465). Det er en kvinnelig styreleder i Hordaland, resten er å finne i Akershus og Oslo. Mannlige styreledere finner man derimot over hele landet.

I 2003 ble det etablert fjorten nye allmennaksjeselskaper. Også her er under 10 prosent av styrerepresentantene (6 av 65) kvinner, og bare en av de fjorten styrelederne er en kvinne.

Kvinnelige styrerepresentanter har svært høy utdanning

Styrerepresentantene i ASA har langt høyere utdanning enn nordmenn flest. Andelen kvinner og menn med høy utdanning under ett er lik. Men går vi litt mer i dybden forandrer bildet seg. Det er vanlig å dele utdanning i kort høyere utdanning (inntil fire år med studier på høyskole eller universitet) og lang høyere utdanning (over fire år med studier på høyskole eller universitet). I befolkningen generelt er det fremdeles flest menn med lang høyere utdanning. Bildet ser annerledes ut i styrerommene, her er det flere kvinner enn menn med så lang utdannelse.

Tabell 1. Styrerepresentanter i ASA, etter utdanningsnivå og kjønn. Per 1. januar 2004

Utdanningsnivå	Antall styre- representanter	Prosentfordeling kvinner	Prosentfordeling menn	Kvinne- andel
I alt	2 813	100,0	100,0	9,0
Grunnskole	58	2,0	2,1	8,6
Videregående	617	28,0	21,3	11,5
Høyere utdanning, lav	1 053	34,6	37,7	8,4
Høyere utdanning, høy	734	26,8	26,0	9,3
Annet	351	8,7	12,9	6,3

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB).

¹ Personer som har fullført sin utdanning utenfor Norge kan det mangle opplysninger om i den offisielle utdanningsstatistikken. Her er det viktig å gjøre oppmerksom på at vi mangler utdanningsopplysninger om noen flere mannlige enn kvinnelige styremedlemmer.

I den norske befolkningen har ca. 3 prosent av kvinnene og nesten 7 prosent av mennene utdanning på universitets- eller høyskolenivå over fire år. Hele 29 prosent av de kvinnelige styrerepresentantene i ASA har tilsvarende utdanning, og 25 prosent av de mannlige styrerepresentantene. Kvinnene i ASA-styrene skiller seg dermed fra kvinner ellers i befolkningen i enda større grad enn det mennene i ASA-styrene skiller seg fra gjennomsnittet for menn i befolkningen¹.

Kanskje har forestillingen om at en kvinne må være dobbelt så flink som en mann for at de skal bli vurdert likt, et lite snev av sannhet i seg? Vi så også at de kvinnelige nyetablererne har litt høyere utdanning enn de mannlige nyetablererne.

Styrelederne er godt voksne menn

De fleste styrerepresentantene i ASA er godt voksne og befinner seg i aldersgruppen 45-66 år. Hele 65 prosent av de mannlige styrerepresentantene og 74 prosent av de mannlige styrelederne er å finne i denne aldersgruppen. 55 prosent av de kvinnelige styrerepresentantene og 62 prosent av de kvinnelige styrelederne befinner seg i denne aldersgruppen. For de kvinnelige styrelederne utgjør dette kun åtte kvinner.

Omtrent like mange kvinner og menn tar høyere utdanning i dag, men de fleste styrelederne befinner seg i en aldersgruppe hvor det er langt færre kvinner enn menn med relevant erfaring og utdanning.

Veien videre

Vi ligger dårlig an når det politiske målet er minst 40 prosent av hvert kjønn i styrene. Faktisk er det kun 6 prosent av foretakene som oppfyller kravet om 40 prosent kvinnerepresentasjon. Det blir ikke mye bedre når vi isolert ser på de allmennaksjeselskapene som ble etablert i 2003. Av disse oppfyller bare to av fjorten ASA, det vil si 14 prosent, kravet om 40 prosent kjønnsrepresentasjon. Om vi på grunnlag av dette skulle konkludere med at vi er på riktig vei, er det fortsatt en lang vei å gå.

Større virkninger på lengre sikt

Da kontantstøtten ble evaluert, var hovedkonklusjonen at den var en stor reform med små virkninger. Det gjaldt også mødres yrkesdeltakelse, der mange på forhånd hadde ventet en sterkere nedgang. Evalueringen fanget imidlertid bare opp korttids-effektene, og nyere analyser tyder på at langtidseffektene er større. Fire år etter at kontantstøtten ble innført var yrkesandelen blant mødre med barn i 1-2-årsalderen merkbart lavere enn før, og andelen som hadde permisjon blant de yrkesaktive, var klart høyere. Totalt sett anslår vi at dette utgjør en nedgang i småbarnsmødres arbeidstilbud på ca. 20 prosent eller ca. 11 000 årsverk.

Marit Rønsen

Små korttidseffekter

Før kontantstøtten ble innført i 1998¹, ble det hevdet at den ville føre til en stor nedgang i mødres yrkesdeltakelse. Et av formålene med reformen var også at den skulle gi småbarnsforeldre økonomisk mulighet til å være mer sammen med egne barn. Selv om støtten i utgangspunktet ikke var spesielt myntet på mødre, måtte en forvente at det i første rekke var de som ville redusere sin innsats på arbeidsmarkedet.

Konsekvensene av reformen var lite utredet på forhånd, men Barne- og familiedepartementet tok på et tidlig tidspunkt initiativet til en bred evaluering i etterkant. Gjennom Norges forskningsråd ble det satt i gang en rekke prosjekter som undersøkte konsekvensene for sysselsetting og arbeidsmarked, likestilling, barnehagesektoren og barn med spesielle behov. Hovedkonklusjonen fra forskergruppen som ledet evalueringen, var at kontantstøtten var en stor reform med små virkninger (Baklien mfl. 2001). Dette var nokså overraskende, og ifølge forskergruppen var et av de mest interessante spørsmål de satt igjen med hvorfor reformen hadde hatt så små effekter.

Et forbehold ved konklusjonene fra evalueringen var at mange av analysene baserte seg på data som var samlet inn like etter at reformen var innført, slik at det bare var de helt kortsiktige virkningene som kunne fanges opp. Det gjaldt for eksempel de fleste analysene av mødres yrkesdeltakelse, der opplysningene hovedsakelig stammet fra to intervjuundersøkelser som ble gjennomført våren 1998 og våren 1999, det vil si noen måneder før og noen måneder etter at reformen ble innført². De første analysene tydet likevel på at mødres yrkesdeltakelse ikke var helt upåvirket av kontantstøtten. Det ble blant annet pekt på at sannsynligheten for å være i jobb så ut til å ha gått noe ned i de fleste utdanningsgrupper, og det hadde også vært en viss overgang fra heltids- til deltidsarbeid (Knudsen 2001, Rønsen 2001). Men så langt måtte effektene vurderes som forholdsvis små.

Hva med virkningene på lengre sikt?

I den opprinnelige evalueringen inngikk det også et par analyser som studerte virkningene på noe lengre sikt. Ved hjelp av data fra de løpende Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) til og med 3. kvartal 2000 anslo blant annet Håkonsen mfl. (2001) at yrkesprosenten blant mødre med yngste barn i kontantstøttealder hadde gått ned med om lag 5 prosentpoeng eller med snaut 3 700 årsverk

Marit Rønsen er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (marit.ronsen@ssb.no).

per år. Samme forfattere utviklet også en modell som ble brukt til å simulere virkningene på lang sikt. Resultatene viste at langtidsvirkningene kunne bli nokså betydelige, med en beregnet reduksjon i arbeidstilbudet til mødre med barn i kontantstøttealder på ca. 18 prosent eller omkring 10 000 årsverk.

Siden all tilpasning tar tid, kan det være rimelig å forvente at virkningene på sikt vil bli større enn de som ble påvist like etter at kontantstøtten ble innført. Men det har også vært argumentert for at virkningene kan bli mindre på sikt, fordi en regner med at moderne mødre vil velge å jobbe uansett, og at kontantstøttens størrelse langt fra er tilstrekkelig til at flere skal velge å være hjemme med barna. Hvordan det faktisk har gått, har vi hittil hatt lite kunnskap om, hovedsakelig på grunn av manglende data. En analyse basert på data fra administrative registre følger riktignok utviklingen til og med 2001 (Schøne 2004). Problemstillingen som belyses der er imidlertid mer om kontantstøttereformen fikk varige effekter for det videre yrkesforløpet til den enkelte kvinne, enn hva langtidseffektene har vært for gruppen av mødre med barn i kontantstøttealder og arbeidsmarkedet generelt sett .

Våren 2002 ble det gjennomført en ny undersøkelse av barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte³ som en oppfølging til de to tidligere undersøkelsene i 1998 og 1999. Ved å se disse tre undersøkelsene i sammenheng kan vi nå få et bedre inntrykk av hva som virkelig har skjedd med mødres arbeidstilbud de første 3-4 årene etter at kontantstøtten ble innført. I første del av denne artikkelen skal vi kartlegge dette i mer detalj, og deretter skal vi diskutere i hvilken grad vi kan tolke mulige endringer som en effekt av kontantstøtten⁴.

Siden vi studerer mødre med barn i kontantstøttealder, vil mange som vanligvis er yrkesaktive ha lønnet eller ulønnet permisjon på undersøkelsestidspunktet. Det er det viktig å ta hensyn til når en studerer arbeidstilbudet til denne gruppen, for i forhold til arbeidsmarkedet er det først og fremst den faktiske yrkesinnsatsen som har betydning. Den er et produkt av antallet som er i arbeid og gjennomsnittlig arbeidstid blant dem som jobber. Men for mødres egen posisjon og fremtid på arbeidsmarkedet, vil også det å ha en jobbtilknytning være viktig. Det har alle som vanligvis er yrkesaktive, selv om de midlertidig har permisjon. I de tre undersøkelsene vi baserer oss på her, ble alle mødre som vanligvis hadde inntektsgivende arbeid regnet som yrkesaktive.

Dernest ble de yrkesaktive spurt om de for tiden hadde lønnet eller ulønnet fødselspermisjon. De som ikke hadde permisjon, utgjør dermed gruppen som faktisk var i arbeid. Nedenfor skal vi se nærmere på hvordan mødres yrkesdeltakelse utviklet seg fra 1998 til 2002 målt ved alle disse størrelsene.

Situasjonen fire år etter

Tabell 1 viser at yrkesandelen blant mødre med barn i kontantstøttealder lå stabilt på 76-77 prosent i perioden, men andelen som faktisk var i jobb gikk noe ned, fra 61,6 prosent i 1998 til 58,8 prosent i 2002. Det betyr at

	1998		1999		2002	
	N	Prosent	N	Prosent	N	Prosent
Alle som har svart	1 233	100	1 694	100	1 574	100
Yrkesaktiv ¹	952	77,2	1291	76,2	1207	76,7
I arbeid	760	61,6	1061	62,6	926	58,8
I permisjon	191	15,5	230	13,6	281	17,9
Lønnet	111	9	126	7,4	143	9,1
Ulønnet	80	6,5	104	6,1	138	8,8
Uoppgitt	1	0,1				
Ikke yrkesaktiv	281	22,8	403	23,8	367	23,3
Gjennomsnittlig arbeidstid per uke ²	1 231	19,0 timer	1 690	18,3 timer	1 574	17,6 timer

¹ Har vanligvis inntektsgivende arbeid. ² Arbeidstiden til mødre som ikke er i arbeid er satt lik null.

Tabell 2. Arbeidstid blant dem som er i arbeid. Mødre med barn i kontantstøttealder

	1998		1999		2002	
	N	Prosent	N	Prosent	N	Prosent
Alle i arbeid med oppgitt arbeidstid	759	100,0	1 057	100,0	926	100,0
Heltid	375	49,4	468	44,3	428	46,2
Deltid	384	50,6	589	55,7	498	53,8
Gjennomsnittlig arbeidstid per uke	759	30,9	1 057	29,2	926	29,9

flere hadde permisjon i 2002, og spesielt gjaldt det ulønnet permisjon, der andelen hadde økt fra 6,5 til 8,8 prosent. Økningen inntraff først etter 1999, så dette er en endring som har skjedd på litt lengre sikt. Blant dem som er i arbeid, har det vært en viss forskyvning fra heltids- til deltidsarbeid (tabell 2)⁵. Men den største endringen her skjedde på kort sikt, fra 1998 til 1999, da andelen som jobbet heltid gikk ned fra 49 til 44 prosent.

Målt som gjennomsnittlig arbeidstid per uke blant dem som arbeider utgjorde nedgangen 1,7 timer.

Fordi bruken av permisjon er så nært knyttet til barnas alder, vil det være interessant å se hvordan utviklingen har vært for mødre med yngste barn i ulike aldre. Blant mødre med barn i kontantstøttealder (1-2 år) vil ikke nødvendigvis det *yngste* barnet være i denne aldersgruppen, for noen kan også ha fått et nytt barn som ennå ikke har fylt ett år. I de tre undersøkelsene denne analysen baserer seg på, var det litt under 10 prosent av mødrene som hadde et yngste barn under ett år på hvert av tidspunktene. De utgjør en spesiell gruppe, ettersom de fleste både vil ha rett til betalt fødselspermisjon med det yngste barnet og rett til kontantstøtte for et eldre barn. I enkelte tidligere analyser av kontantstøtten er denne gruppen utelatt for å få et mer ensartet utgangspunkt (se for eksempel Knudsen 2001, Sture og Koren 2004), men vi har valgt å ta dem med siden de også berøres av reformen. Da er det selvsagt spesielt viktig å kontrollere for alderen på yngste barn, og det har vi gjort i tabell 3.

Flere med 1- og 2-åringer tar permisjon

Som vi kunne vente, varierer mødres yrkestilknytning mye med yngste barns alder. Andelen som vanligvis er yrkesaktive, er høyest blant dem som har barn under ett år, men de fleste har permisjon, slik at andelen som er på jobb er svært lav. I perioden 1998 til 2002 lå den på 3-7 prosent. Vi merker oss for øvrig at yrkesandelen i denne gruppen falt fra 82 prosent i 1998 til 71 prosent i 1999, og deretter ble den liggende på dette nivået. Dette er altså en endring som inntraff nokså umiddelbart. Blant mødre med yngste barn på ett eller to år var yrkesandelen stabil fra 1998 til 2002, men i disse gruppene var det en tydelig oppgang i andelen som hadde permisjon. Den økte fra 11 til 17 prosent der yngste barn var ett år, og fra 4 til 9 prosent der yngste barn var to år. Mødre med yngste barn i kontantstøttealder ser altså fortsatt ut til å ha beholdt en tilknytning til arbeidsmarkedet, men det er blitt flere som tar permisjon og færre som jobber. Mesteparten av denne utviklingen har skjedd etter 1999, det vil si på noe lengre sikt.

Tabell 3. Yrkesdeltakelse blant mødre med barn i kontantstøttealder, etter yngste barns alder. Prosent

	1998			1999			2002		
	0 år	1 år	2 år	0 år	1 år	2 år	0 år	1 år	2 år
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Yrkesaktiv	81,8	76,7	76,7	71,2	76,2	77,2	71,3	77,2	76,9
I arbeid	5,0	65,2	73,0	6,9	63,2	72,7	3,1	60,1	68,0
I permisjon	76,9	11,4	3,7	64,4	12,9	4,5	68,2	17,3	8,9
Lønnet	73,6	1,9	2,1	62,3	3,0	1,5	66,7	4,4	3,4
Ulønnet	3,3	9,5	1,6	2,1	9,9	3,0	1,6	12,9	5,5
Ikke yrkesaktiv	18,2	23,3	23,3	28,8	23,8	22,8	28,7	22,6	23,1
Antall som har svart ...	121	738	374	146	789	759	129	770	675

Utdanningsnivå	1998			1999			2002		
	Yrkes-aktiv	I ar-beid	I permi-sjon	Yrkes-aktiv	I ar-beid	I permi-sjon	Yrkes-aktiv	I ar-beid	I permi-sjon
Grunnskole	54,0	49,2	4,8	58,4	53,5	4,7	54,4	45,7	8,7
Videregående	70,9	57,6	13,3	70,7	58,7	12,0	71,5	56,3	15,2
Universitet/-høgskole I	90,0	70,4	19,6	88,0	69,5	18,5	87,2	63,5	23,6
Universitet/-høgskole II	96,9	75,4	21,5	96,2	87,3	8,9	91,1	73,7	17,8

Et av funnene i den første evalueringen var at mødre med ulikt utdanningsnivå og fagbakgrunn så ut til å være påvirket på forskjellig måte. Noe uventet fant en at det ikke først og fremst var de lavt utdannede som hadde endret sin tilpasning til arbeidsmarkedet, men heller mødre med noen års universitetsutdanning og kanskje spesielt dem med undervisningsbakgrunn (Knudsen 2001, Rønsen 2001). Vi skal derfor også her ta for oss utviklingen for ulike utdanningsgrupper.

Lavere andeler i arbeid blant dem med helse- og undervisningsbakgrunn

Som for mødre totalt sett, er det bare små endringer i yrkesandelen i de ulike gruppene etter utdanningsnivå (tabell 4), men det er en tendens til nedgang blant de universitetsutdannede. Blant dem med universitets- eller høyskoleutdanning på laveste nivå (cand.mag.) var en merkbart lavere andel i arbeid i 2002 enn i 1998, både på grunn av at færre var yrkesaktive og fordi flere hadde permisjon. Permisjonsbruken har også økt blant dem med lavere utdanning, men ikke blant dem med høyest utdanning (hovedfagsnivå). Utviklingen i denne gruppen er imidlertid litt spesiell, ettersom andelen med permisjon først ser ut til å ha gått ned og deretter opp igjen. Men gruppen er liten, og det knytter seg derfor ekstra stor usikkerhet til disse tallene.

Når vi deler inn mødre etter fagfelt (utdanningsretning), viser det seg at det er dem med helsefaglig bakgrunn som har hatt den største nedgangen i andelen i arbeid fra 1998 til 2002, og det ikke først og fremst fordi det er flere som har permisjon, men fordi det er færre som vanligvis har inntektsgivende arbeid. Denne endringen kunne spores allerede på kort sikt, men er blitt tydeligere på lengre sikt. Blant mødre med undervisningsbakgrunn var det en like stor nedgang i andelen i arbeid i 1999, men deretter har ikke nedgangen fortsatt i samme tempo. Yrkesdeltakelsen til mødre med helsefaglig bakgrunn

Fagfelt	1998			1999			2002		
	Yrkes-aktiv	I ar-beid	I permi-sjon	Yrkes-aktiv	I ar-beid	I permi-sjon	Yrkes-aktiv	I ar-beid	I permi-sjon
Undervisning	87,5	70,0	17,5	84,3	65,7	18,6	83,3	63,8	19,5
Helsevesen	95,8	74,1	21,7	90,0	71,9	18,1	87,6	64,8	22,8
Adm., økonomi, jus og samfunnsvitenskap	76,8	61,0	15,8	80,1	65,7	14,4	79,4	60,0	19,4
Annet	70,9	57,5	13,3	68,9	58,0	11,0	67,6	53,6	14,0

var imidlertid høyere enn i alle andre grupper i 1998. Hele 96 prosent var yrkesaktive før reformen og 74 prosent var i arbeid. Fire år etter var yrkesdeltakelsen fortsatt høy med 88 prosent yrkesaktive og 65 prosent i arbeid, omtrent på samme nivå som blant dem med undervisningsbakgrunn.

Hva sier utviklingen om effekten av kontantstøtten?

Et problem med å trekke konklusjoner basert på enkle sammenligninger av gjennomsnittstall fra et utvalg av befolkningen, er at det alltid hefter usikkerhet ved tallene. Det skal derfor ganske store forskjeller til før vi kan påstå at det faktisk har skjedd endringer. Dette problemet blir større jo mer vi deler opp materialet og jo mindre gruppene blir. Om vi skal forsøke å si noe om i hvilken grad endringene skyldes kontantstøtten, har vi i tillegg problemet med at endringene også kan skyldes andre ting, det vil si alt annet er ikke likt. Vi må for eksempel regne med at utvalget av mødre ikke vil være likt hvert av årene. Det kan både skyldes tilfeldigheter ved trekkingen, og at trekkegrunnlaget, det vil si populasjonen av mødre med barn i kontantstøttealder, har endret seg. Fordi mødre stadig er eldre når de får barn, og fordi deres utdanningsnivå stadig øker, vil for eksempel både alder og utdanningsnivå normalt være høyere i 2002 enn i 1998. Begge deler vil i seg selv føre til økt yrkesaktivitet og vil dermed kunne tilsløre en eventuell utvikling i motsatt retning som følge av kontantstøtten. Dersom en ønsker å isolere effekten av reformen, er det derfor nødvendig å benytte analyseteknikker som nettopp tar hensyn til at andre faktorer kan ha endret seg i perioden. I tillegg kan det være trender i mødres yrkesdeltakelse som det kan være vanskeligere å kontrollere for.

Multivariat analyse

Valgene er analysert ved hjelp av en såkalt multivariat, sekvensiell logit-modell. At modellen er multivariat, betyr at den tar hensyn til at valget påvirkes av mange faktorer samtidig. At den er sekvensiell, betyr at vi estimerer valgene etter hverandre, gitt utfallet av forrige valg. I tillegg til indikatorer for hvert av årene 1998, 1999 og 2002 inkluderer modellen de viktige forklaringsvariablene mors alder og utdanning, antall og alder på barn, samlivsstatus, innvandrerstatus, bosted (region) og mødrenes egen vurdering av mulighetene for barnehageplass. Når disse variablene holdes konstant, får en et mål på endringene i mødres yrkesarbeid fra 1998 til 2002 som er renset for deres innflytelse, og som derfor med større sikkerhet kan tilskrives kontantstøtten. Koeffisientene rapporteres som oddskvoter. En oddskvotest sier noe om den relative sannsynligheten for å ta et bestemt valg. Kvoten fås ved å dividere to odds med hverandre. Oddsene er igjen lik sannsynligheten for å gjøre et bestemt valg delt på sannsynligheten for ikke å gjøre det valget. Når oddskvoten er større enn én, betyr det at oddsene og dermed sannsynligheten er større det året enn i 1998, og motsatt, hvis oddskvoten er mindre enn én, er sannsynligheten mindre. Tallverdien på oddskvoten har for øvrig ingen direkte tolkning, men når valget vi studerer er ganske vanlig, kan den tilnærmevis tolkes som relativ risiko.

Tabell 6. Valg av yrkestilpasning blant mødre med barn i kontantstøttealder (1-2 år). 1998-2002. Sekvensiell logit modell¹. (Oddskvoter². 95 prosent konfidensintervall i parentes)

År	Valg I: Yrkesaktiv vs. ikke yrkesaktiv	Valg II: I arbeid vs. ikke i arbeid	Valg III: Heltid vs. deltid
1998 (referanseår)	1.	1.	1.
1999	0.84 (0.69-1.01)	0.91 (0.69-1.21)	0.79 (0.65-0.96)
2002	0.77 (0.63-0.94)	0.57 (0.43-0.74)	0.97 (0.79-1.20)
Antall mødre	4 500 (alle)	3 448 (yrkesaktive)	2 741 (i arbeid)

¹ Modellen inneholder også forklaringsvariablene mors alder og utdanning, antall og alder på barn, samlivsstatus, innvandrerstatus, bosted (region) og mødrenes egen vurdering av mulighetene for barnehageplass.

² Se boks for nærmere forklaring. Fet skrift: signifikant på 5-prosent nivå.

Vi skal nå se nærmere på resultatene fra en analyse der vi forsøker å holde mest mulig likt ved å kontrollere for en rekke påvirkningsfaktorer. I utgangspunktet skiller vi mellom å være yrkesaktiv eller ikke å være yrkesaktiv. Der nest skiller vi mellom å være i arbeid eller å ha permisjon (ikke være i arbeid), og til slutt skiller vi mellom å jobbe heltid eller deltid. Analysen bygger på en modell der vi tenker oss at tilpasningen til arbeidsmarkedet skjer gradvis: Mødre velger først om de vil være yrkesaktive eller ikke. Dette valget tas som oftest før fødselen. Hvis de har valgt å være yrkesaktive, velger de så om de vil være i arbeid eller i permisjon, og hvis de har bestemt seg for å arbeide, velger de om de skal jobbe heltid eller deltid. De to siste valgene skjer vanligvis etter fødselen, og det endelige utfallet av samtlige valg observeres på intervjuetidspunktet. I tabell 6 gjengir vi de mest sentrale resultatene fra denne analysen. Vi rapporterer kun estimatene for indikatorene for årene 1998, 1999 og 2002. Men alle estimatene er nettoeffekter, det vil si modellen inneholder også andre viktige forklaringsfaktorer. 1998 er brukt som referanseår, slik at estimatene for 1999 og 2002 gir uttrykk for endringen i forhold til 1998.

Lavere sannsynlighet for å være yrkesaktiv og større sannsynlighet for å ha permisjon på lang sikt

Analysen bekrefter at det har vært en nedgang i mødres arbeidstilbud fra 1998 til 2002, men på kort sikt, det vil si i 1999, kom det hovedsakelig til uttrykk ved at de som var i jobb, i mindre grad jobbet heltid. I 2002 kan det ikke lenger spores noen tilsvarende reduksjon i sannsynligheten for å jobbe heltid, men til gjengjeld var det en signifikant nedgang både i sannsynligheten for å være yrkesaktiv og i sannsynligheten for at de yrkesaktive var i jobb. På kort sikt ser det derfor ut til at kontantstøtten først og fremst har påvirket tilpasningen av arbeidstid, det vil si det har skjedd justeringer innenfor en allerede etablert yrkestilknytning. Virkningen på lengre sikt går derimot mer på selve yrkestilknytningen, idet flere mødre ser ut til å ha tilpasset seg endrede rammebetingelser ved å trekke seg helt ut av arbeidsstyrken eller ved å ta permisjon.

Hva betyr så disse endringene for arbeidsmarkedet totalt sett? For å få et mål på dette har vi også estimert en modell som anslår hva færre yrkesaktive og flere på permisjon betyr i form av redusert gjennomsnittlig arbeidstid per uke. Her anvender vi en såkalt Tobit-modell, som er en modell som tar hensyn til at vi bare observerer arbeidstiden til dem som er i arbeid, og at de andre, som utgjør en relativt stor gruppe (jf. tabell 1), har arbeidstid lik null. For å rendyrke en "kontantstøtte-effekt" kontrollerer vi, som før, for andre viktige påvirkningsfaktorer, og vi viser også nå resultater kun for årsindikatorne (tabell 7).

Kontantstøtten – stor reform med ikke så små virkninger likevel

For hele mødregruppen under ett finner vi en nedgang i gjennomsnittlig arbeidstid per uke på 2½ time i 1999 og 3¾ time i 2002. Begge resultater er klart signifikante, og på lang sikt må virkningene sies å være ganske betydelige. Hvis vi tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i denne gruppen på 19 timer, som den var før kontantstøttereformen (jf. tabell 1), utgjør nedgangen på 3¾ time nesten 20 prosent. Omregnet til årsverk betyr det en reduksjon på omtrent 11 000 årsverk⁶. Dette stemmer forbausende godt med Håkonsen mfl. (2001) som i sin simulering av langtidsvirkningene anslå at nedgangen kunne bli på ca. 18 prosent eller om lag 10 000 årsverk (se innledningsvis).

Tabell 7. Arbeidstid per uke blant mødre med barn i kontantstøttealder (1-2 år). 1998-2002. Tobit modell¹

Variabel	Estimat	Standardfeil
1998 (Referanseår)	0	
1999	-2.491	0,921
2002	-3.759	0.946
Antall mødre	4 494	

¹Modellen inneholder også forklaringsvariablene mors alder og utdanning, antall og alder på barn, samlivsstatus, innvanderstatus, bosted (region) og mødrenes egen vurdering av mulighetene for barnehageplass. Fet skrift: signifikant på 5-prosent nivå.

¹ Kontantstøtten ble innført for ettåringer i august 1998 og for toåringer i januar 1999.

² På oppdrag fra BFD gjennomførte SSB våren 1998 en spørreundersøkelse om Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte, og våren 1999 ble det holdt en tilsvarende undersøkelse: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte 1999. Se Rønning (1998) og Reppen og Rønning (1999) for nærmere dokumentasjon.

³ Se Pettersen (2003) for nærmere dokumentasjon.

⁴ Analysen er finansiert av Barne- og familiedepartementet.

⁵ Deltid omfatter her alle som jobber 1-36 timer per uke, med unntak av personer som jobber 32-36 timer og som oppgir at dette utgjør heltid. Disse inngår i gruppen med heltid sammen med dem som jobber 37 timer eller mer.

⁶ Estimater tar utgangspunkt i et anslag på 110 000 mødre i gruppen, 48 arbeidsuker i året og 1 800 timer per årsverk.

⁷ Arbeidsledigheten blant kvinner 25-54 år var ifølge AKU henholdsvis 2,5, 2,1 og 2,8 prosent i 2. kvartal hvert av årene 1998, 1999 og 2002.

⁸ Om kontantstøtten har påvirket fedres yrkesdeltakelse på lang sikt, vet vi foreløpig lite om, men på kort sikt kunne det ikke spores noen endringer (Hellevik 2000). Vi skal imidlertid senere også analysere den mer langsiktige utviklingen i fedres yrkesdeltakelse.

Referanser

- Baklien, B., L. Gulbrandsen og A.L. Ellingsæter (2001): Evaluering av kontantstøtteordningen, Kultur og samfunn, Norges forskningsråd
- Hellevik, T. (2000): *Småbarnsforeldres yrkesdeltakelse og valg av barnetilsyn før og etter kontantstøttens innføring*. NOVA Rapport 2/00.
- Håkonsen, L., T. Kornstad, K. Løyland og T.O. Thoresen (2001): Kontantstøtten - effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling, Rapporter 2001/5, Statistisk sentralbyrå.
- Knudsen, C. (2001): *Hvem lot seg påvirke? Kontantstøtten og mødres yrkesaktivitet*. NOVA Rapport 11/01.
- Langset, B., B. Lian og T.O. Thoresen (2000): Kontantstøtten - hva har skjedd med yrkesdeltakelsen? Økonomiske analyser 3/2000, Statistisk sentralbyrå.
- Petersen, S.V. (2003): Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002. Rapporter 2003/9, Statistisk sentralbyrå.
- Reppen, H.K. og E. Rønning (1999): Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 1999. Rapporter 1999/27, Statistisk sentralbyrå.
- Rønning, E. (1998): Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte. Notater 98/61, Statistisk sentralbyrå.
- Rønsen, M. (2001): Market work, child care and the division of household labour. Adaptations of Norwegian mothers before and after the cash-for-care reform, Rapporter 2001/3, Statistisk sentralbyrå.
- Schöne, P. (2002): Kontantstøtten og effekter på arbeidstilbudet: Hva er en god sammenligningsgruppe? *Søkelys på arbeidsmarkedet* 19:23-30.
- Schöne, P. (2004): Kontantstøtten og mødres arbeidstilbud: Varig effekt eller retur til arbeid? *Norsk økonomisk tidsskrift* 118:1-21.
- Sture, C.K. og C. Koren (2004): *Mødre med barn i kontantstøttealder. Yrkestilknytning, arbeidstid og barnetilsyn*. NOVA Skriftserie 3/04.

Modellresultatene viser altså større endringer i mødres arbeidstilbud fra 1998 til 2002 enn det vi finner når vi ser på rene gjennomsnittstall (jf. tabell 1). Men i hvilken grad kan vi tolke disse endringene som en effekt av kontantstøtten? Siden modellen kontrollerer for viktige kjennetegn ved mødrene, kan vi være rimelig trygge på at ulik sammensetning av mødregruppen det enkelte år, ikke forkluder resultatene. "Alt annet" behøver likevel ikke å ha vært likt. Forholdene på arbeidsmarkedet og barnehagemarkedet kan for eksempel ha endret seg, og i tillegg kan det være trender i mødres yrkesdeltakelse som det er vanskelig å kontrollere for. Når det gjelder markedsforholdene, vet vi for eksempel at arbeidsledigheten var noe høyere våren 2002 enn på tilsvarende tidspunkt i 1998. Det trekker i retning av lavere yrkesdeltakelse i 2002⁷. Samtidig har det etter tusenårsskiftet vært sterkt fokus på barnehageutbygging og barnehagepris, og foreldrebetalingen i barnehager har gradvis blitt lavere. Lavere pris trekker i retning av økt yrkesdeltakelse, men det forutsetter at det er mulig å få en barnehageplass. Mors egen vurdering av muligheten for å få en plass har vi imidlertid kontrollert for i modellen, så dermed er det hovedsakelig den positive effekten av lavere pris modellen ikke fanger opp.

Det er vanskelig å kontrollere for trender i mødres yrkesdeltakelse for øvrig uten å ha en kontrollgruppe, det vil si en gruppe med barn i samme alder som ikke fikk rett til kontantstøtte. En slik gruppe finnes dessverre ikke, i og med at alle med 1-2-åringer ble omfattet av ordningen samtidig. I noen tidligere analyser er i stedet mødre med eldre barn (3-5 år) brukt som "kontrollgruppe" (se for eksempel Langset mfl. 2000, Håkonsen mfl. 2001, Knudsen 2001). Denne tilnæringsmåten fører generelt til at endringen fra "før" til "etter" blir større enn når analysen gjøres uten "kontrollgruppe". Det skyldes at effekten måles relativt til utviklingen i "kontrollgruppen", og i denne gruppen har det vært en underliggende positiv trend i arbeidstilbudet. Hvis vi antar at det ville ha vært en lignende positiv trend for mødre med 1-2-åringer dersom kontantstøtten ikke hadde blitt innført, ville vi fått en reformeffekt som er enda større enn det våre endringstall viser.

Det vi så langt ikke har kunnet kontrollere for, er dermed faktorer som trekker både i positiv og negativ retning, og det er lite trolig at resultatet ville bli særlig annerledes om vi hadde kunnet ta hensyn til dem i modellen. De estimerte endringene fra 1998 til 2002 burde derfor ligge nokså nær det vi ville fått om alt annet hadde vært likt, bortsett fra innføringen av kontantstøtten, det vil si anslaget kan med rimelig sikkerhet tolkes som en "kontantstøtteeffekt". Som vi har sett, har effekten økt over tid, og på lengre sikt må nedgangen i mødres arbeidstilbud karakteriseres som ganske betydelig. I 2002 dreide det seg for eksempel om over 10 000 årsverk per år. Vurdert ut fra målsettingen om at foreldre og barn skulle få mer tid sammen, kan dette betraktes som et positivt resultat. Fra et likestillingsperspektiv derimot, er det mer bekymringsfullt, i alle fall så lenge det hovedsakelig er mødre som trapper ned på sin yrkesinnsats⁸.

Mer likedelt med ulik arbeidstidsordning?

På tross av omfattende reformer og en offentlig målsetting om økt likedeling av husholdsarbeid, er det fortsatt slik at mor bruker langt mer tid på både husarbeid og barneomsorg enn far. I denne artikkelen ser vi nærmere på forhold som kan bidra til at småbarnsforeldre deler husholdsarbeidet mer likt, og vi er særlig opptatt av om foreldrenes arbeidstidsordning betyr noe for arbeidsdelingen hjemme. Vi benytter opplysninger fra mødre og fedre i samme par, og finner at foreldrenes arbeidstid betyr langt mer for arbeidsdelingen hjemme enn når på døgnet foreldrene arbeider. ¹

De siste tiårene har større likedeling av både lønnet og ulønnet arbeid vært en klar offentlig målsetting. Man har ønsket både å øke sysselsettingen blant mødre, og å få fedre til å ta mer av husholdsarbeidet hjemme. Andelen mødre i arbeidslivet har økt kraftig (Kitterød og Kjeldstad 2003). Fokus har dermed skiftet fra å øke kvinners sysselsetting til å få særlig småbarnsfedre til å ta aktivt del i hus- og omsorgsarbeidet. For å få til dette har man gjennomført store reformer som er ment å fremme balansen mellom familie og arbeidsliv for både kvinner og menn, slik som utvidet lønnet foreldrepermisjon, introduksjon av fedrekvoten, tidskonto, flere barnehageplasser og kontantstøtte. Fokus på barn og engasjement i deres dagligliv er blitt viktigere aspekter ved forelderrollen enn før (Kitterød og Pettersen 2004).

På tross av omfattende reformer og den offentlige målsettingen om økt likedeling av husholdsarbeidet, har fars tidsbruk på dette området endret seg relativt lite de siste 30 årene. Ifølge Tidsbruksundersøkelsen 2000-2001 bruker mor i dag drøyt dobbelt så mye tid på husarbeid som far (Kitterød 2003a). Til gjengjeld bruker han langt mer tid på vedlikeholdsarbeid enn mor. Vedlikeholdsarbeidet utgjør likevel en svært liten andel av det totale husholdsarbeidet. Den største endringen i fars ulønnete arbeid ser vi i den aktive omsorgen² for barn. Siden 1971 har det vært en tredobling av fedres tid brukt på aktiv barneomsorg. Likestillingsreformene har altså bidratt til at fedre deltar mer i barneomsorgen og tar mer fødselspermisjon, men med kun en beskjeden økning i husarbeidet. Resultater fra intervjuer med småbarnsfedre tyder på at husarbeid blant mange fortsatt sees på som kvinners arbeid, mens barneomsorg er forenlig med mannlig identitet (Brandth og Kvande 2003). Likevel tilbringer mor nesten dobbelt så mye tid per dag på aktiv barneomsorg sammenlignet med far. Det er altså fortsatt slik at mor bruker langt mer tid på både husarbeid og barneomsorg enn far, på tross av at hennes tid brukt på husarbeid har gått kraftig ned siden 1971.

Hvorfor gjør ikke far mer husholdsarbeid?

Man har lenge vært interessert i å undersøke hvorfor det ikke er mer likedeling av husholdsoppgaver, og særlig hvorfor ikke far gjør mer. I tillegg har man ønsket å identifisere hvilke typer familier som faktisk har større likedeling av husholdsarbeidet, og hvilke faktorer som bidrar til at far gjør mer hus- og omsorgsarbeid. I Norge er forskningen på dette området ofte

---

Silje Vatne Pettersen

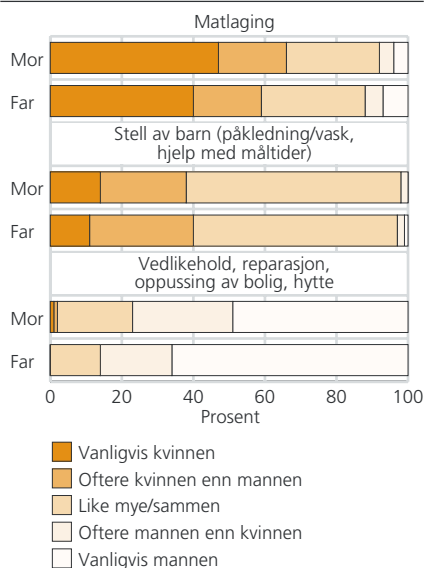

Oversikt over husholdsarbeid om-talt i denne artikkelen

- **Husarbeid:** matlaging, oppvask, rengjøring og rydding av bolig, vask, stell og vedlikehold av tøy, innkjøp av dagligvarer.
- **Barneomsorg:** stell av barn (påkledning/vask, hjelp med måltider), bringing og henting av barn, lek/samvær og pass av barn.
- **Vedlikeholdsarbeid:** vedlikehold, reparasjon og oppussing av bolig og hytte, vedlikehold, reparasjon av bil, båt o.l.

Silje Vatne Pettersen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (silje.vatne.pettersen@ssb.no)

Figur 1. Fars og mors opplysninger om hvem i husholdningen som vanligvis lager maten, steller barn og utfører vedlikehold av bolig og hytte. Prosent

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

kvalitativ, det vil si at man baserer analysene på små utvalg og personlige dybdeintervjuer (se for eksempel Bungum mfl. 2001). I utlandet, og særlig USA, er det derimot mer vanlig å benytte store utvalg og spørreundersøkelser for å belyse arbeidsdelingen hjemme. I denne artikkelen ønsker vi å studere norske forhold ved hjelp av kvantitative metoder, og håper dermed å bidra til øket kunnskap om foreldrepars deling av husholdsarbeidet.

En viktig forklaringsmodell har vært den såkalte tidsressurshypotesen (Becker 1991). Her antar man at den som har mest tid til rådighet tar hovedansvaret hjemme. Indikatorer på tilgjengelig tid er arbeidstid i yrkeslivet, antall barn i ulike aldre, og når på døgnet man arbeider (Kitterød 2002, Presser 1994). Familien og hvert enkelt familiemedlem arbeider for et felles beste, og bruker tiden så effektivt og rasjonelt som mulig for å øke hele familiens velferd (Coltrane 2000).

I tråd med tidsressurshypotesen har man blant annet funnet at hvor mye tid man har til rådighet til husholdsarbeid, det vil si hvor mye av foreldrenes tid som er bundet opp i lønnet arbeid, har betydning for arbeidsdelingen. Par hvor mor arbeider mye og far mindre, har større likedeling av husholdsoppgaver fordi far i disse parene tar mer av husholdsarbeidet (Coltrane 2000). Flere forskere hevder likevel at en økt likedeling bunner i at mor gjør mindre husholdsarbeid, snarere enn at far gjør mer (Kitterød og Pettersen 2004).

I USA finner man at kvinners økte sysselsetting, særlig i serviceyrker, fører til økt behov for skiftarbeid, og dermed flere foreldrepar hvor de to arbeider til ulike tider og med ulike arbeidstidsordninger (Presser 1994). Det er naturlig å anta at dette påvirker delingen av arbeidet hjemme. Presser (1988, 1994) viser at ikke bare lengden på mors arbeidstid, men også når på døgnet foreldrene arbeider har betydning for fedres deltakelse i hus- og omsorgsarbeid. Hun finner blant annet at par hvor far arbeider utenom vanlig dagtid og mor arbeider om dagen, har en jevnere arbeidsdeling hjemme enn par der begge arbeider om dagen. Likedelingen av husholdsarbeidet ser ut til å være større i familier der far ikke arbeider om dagen, fordi dagtid i seg selv er mer assosiert med arbeid - både lønnet og ulønnet. I tillegg er det mulig at far gjør mer husholdsarbeid i disse familiene fordi han er mer hjemme og dermed ser hva som må gjøres, særlig hvis mor ikke er til stede (Presser 1994).

Vi vet lite om arbeidstidsordningens betydning for delingen av husholdsarbeidet i Norge. Derfor ønsker vi å se nærmere på dette i denne artikkelen. I utgangspunktet forventer vi å finne lignende sammenhenger som dem vi har referert til fra USA, altså at foreldrepar der far arbeider utenom vanlig dagtid

Om Barnetilsynsundersøkelsen 2002

Våren 2002 gjennomførte Statistisk sentralbyrå en undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Lignende undersøkelser ble foretatt i 1998 og 1999. Målet med undersøkelsen i 2002 var å gi en beskrivelse av barnefamiliers atferd, valg og holdninger på arenaer som berøres av innføringen av kontantstøtte, samt å gi en bred oversikt over bruk av, og ønsker om, ulike tilsynsordninger for barn. Undersøkelsen inneholder en rekke spørsmål om mødres og fedres arbeidstilknytning, i tillegg til spørsmål om fordelingen av arbeidet hjemme.

Hovedutvalget til undersøkelsen består av mødre med barn født i 1996 eller senere. Mødre med barn født 1. januar 1999 eller senere, det vil si i kontantstøttealder, er overrepresentert i utvalget. Ved beregning av tall på grunnlag av hele datamaterialet må det justeres for denne skjevheten ved hjelp av vekting. Det ble oppnådd intervju med 82 prosent av mødrene som ble kontaktet. Der mødre er gift eller samboende, ble også fedrene intervjuet. Intervjuene ble foretatt per telefon. I alt ble 3 176 mødre og 2 166 fedre intervjuet direkte. Opplegg og gjennomføring av undersøkelsen, samt kommenterte tabeller, foreligger i Pettersen (2003).

og mor arbeider om dagen har en mer lik arbeidsdeling enn andre foreldrepar. Men det er også mulig at ulik arbeidstidsordning i seg selv bidrar til at husholdsarbeidet deles mer likt, slik at også par der far arbeider om dagen og mor arbeider utenom vanlig dagtid deler hjemmearbeidet mer likt enn andre par. Fra før vet vi at like- delingen av husholdsarbeidet i Norge, særlig av omsorgsarbeidet, er størst i par der mor står for en stor andel av husholdningsinntekten og der begge parter har høy utdanning (Kitterød 2000, 2002). I tillegg viser det seg at mødre har langt mer tid tilgjengelig til hus- og omsorgsoppgaver enn fedre. Selv om sysselsettingen blant kvinner har gått opp, har de gjennom- snittlig kortere arbeidstid. Mens ca. 50 prosent av gifte/samboende mødre arbeider deltid, gjelder dette kun 5 prosent av fedrene. På tross av en familievennlig offentlig politikk og fokus på likedeling av husholdsarbeidet er deltid hovedsakelig et kvinne- fenomen (Kitterød og Kjeldstad 2003).

I tråd med tidsressurshypotesen finner man dermed at fedres relative innsats hjemme øker med mødres arbeidstid utenfor hjemmet (Kitterød 2000).

Barnetilsynsundersøkelsen 2002 som datakilde

Som datakilde benytter vi Barnetilsynsundersøkelsen 2002. Undersøkelsen ble gjennomført på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet, og tar for seg barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte (Pettersen 2003). Hovedutvalget til undersøkelsen består av mødre med barn født i 1996 eller senere. Der mor var gift eller samboer ble også fedre inter- vjuet. Vi har altså informasjon hentet direkte fra både mor og far.

I denne analysen benytter vi spørsmål fra undersøkelsen som belyser den rela- tive fordelingen av arbeidet hjemme. Både mor og far fikk spørsmål om hvem i husholdet som vanligvis utfører ti ulike arbeidsoppgaver hjemme. Fem av arbeidsoppgavene gjaldt husarbeid, tre av oppgavene gjaldt omsorg for barn og to av arbeidsoppgavene gjaldt vedlikeholdsarbeid (se boks for en oversikt over husholds-/arbeidsoppgavene). Spørsmålene har seks svaralternativer: arbeidsoppgaven utføres vanligvis av kvinnen, oftere av kvinnen enn av man- nen, like mye eller sammen, oftere av mannen enn av kvinnen, vanligvis av mannen, og oppgaven utføres vanligvis av en tredjeperson. Ettersom det er svært få som har svart at oppgaven utføres av en tredjeperson³, har vi i denne analysen valgt å legge denne kategorien sammen med kategorien "like mye/ sammen". Uoppgitte svar er holdt utenfor. Skalaen går dermed fra 1 til 5, der 3 indikerer mest lik arbeidsdeling mellom mor og far.

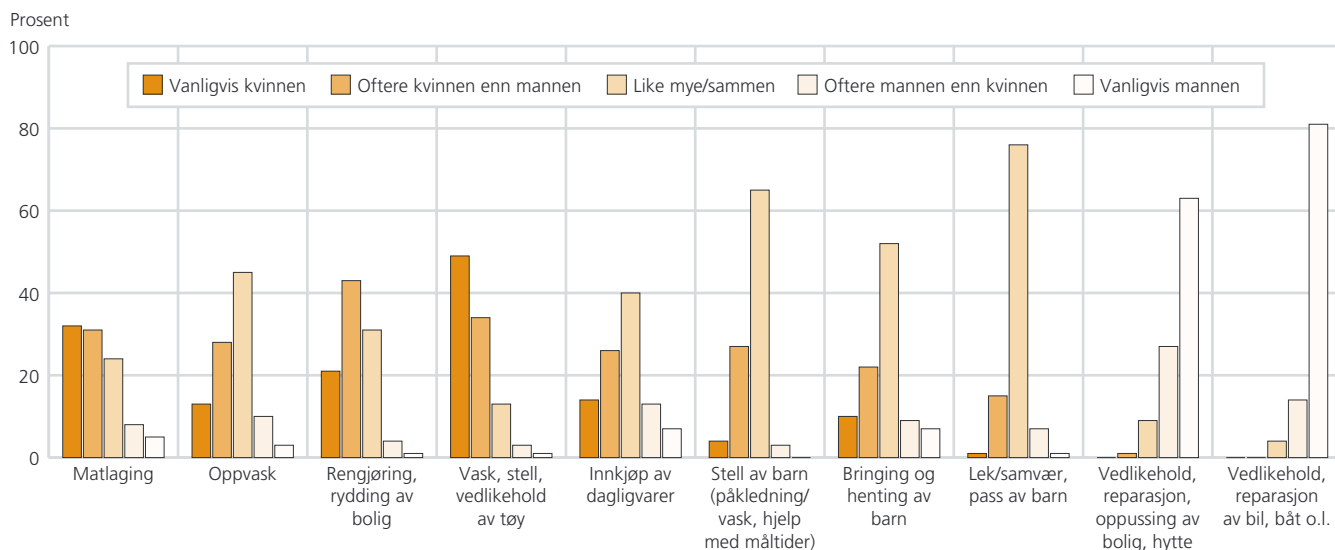
Ettersom vi er særlig interessert i arbeidstidsordningens innvirkning på hus- holdsarbeidet, holder vi utenfor par der minst en av partene studerer eller

Tabell 1. Oversikt over hvem i husholdningen som vanligvis utfører ulike arbeidsopp- gaver hjemme. Gjennomsnittsskåre for foreldrepar i prosent

	Vanligvis kvinnen	Oftere enn mannen	Like mye/ sammen	Oftere mannen	Vanligvis mannen	Antall par
Husarbeid						
Matlaging	32	31	24	8	5	1 131
Oppvask	13	28	45	10	3	1 130
Rengjøring, rydding av bolig	21	43	31	4	1	1 130
Vask, stell, vedlike- hold av tøy	49	34	13	3	1	1 130
Innkjøp av dagligvarer	14	26	40	13	7	1 131
Barneomsorg						
Stell av barn (på- kledning/vask, hjelp med måltider)	4	27	65	3	0	1 129
Bringing og henting av barn	10	22	52	9	7	1 096
Lek/samvær, pass av barn	1	15	76	7	1	1 131
Vedlikeholdsarbeid						
Vedlikehold, repara- sjon, oppussing av bolig, hytte	0	1	9	27	63	1 127
Vedlikehold, repara- sjon av bil, båt o.l.	0	0	4	14	81	1 125

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Figur 2. Oversikt over hvem i husholdningen som vanligvis utfører ulike arbeidsoppgaver hjemme. Gjennomsnittsskåre for foreldrepar i prosent. (n=1 096-1 131)

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

ikke er yrkesaktiv. Vi har også utelatt par med barn under ett år, og par der minst en av partene er i lønnet eller ulønnet permisjon. Årsaken til dette er at disse parene ofte tilrettelegger hverdagen på en annen måte enn de ellers ville gjort (Coltrane 2000, Kitterød 2000). Vi sitter igjen med et representativt utvalg på 1 131 gifte eller samboende foreldrepar med minst ett barn i alderen 1-6 år, der begge foreldrene er yrkesaktive på intervju tidspunktet.

Mor og far mener stort sett det samme om arbeidsdelingen

Spørsmålet vi benytter i analysen gir et mål på den relative fordelingen av husholdsarbeid, det vil si partenes fordeling av arbeidet i forhold til hverandre. Vi ser altså ikke på partenes faktiske innsats målt i timer eller minutter.

Ettersom vi har opplysninger om den relative arbeidsdelingen fra begge foreldrene, konstruerer vi et gjennomsnittsmål av mors og fars svar. Dette er en vanlig fremgangsmåte i sosiologisk forskning (Coltrane 2000). Siden mor og far svarer ut fra sin egen oppfatning av situasjonen hjemme, vil et gjennomsnitt av foreldrenes svar danne et mer realistisk bilde av oppgavedelingen. I denne analysen danner vi en gjennomsnittsskåre ved å legge sammen mors og fars svar og dele på to. Det er fortsatt slik at en skåre på 3 indikerer mest lik deling mellom foreldrene, en skåre under 3 indikerer at oppgaven i hovedsak gjøres av mor, mens oppgaven i hovedsak utføres av far dersom skåren er over 3. En annen måte å tolke skåren på er at jo høyere den er, desto større andel av hjemmeoppgavene gjør far.

Kitterøds artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, som drøfter samsvaret mellom mors og fars opplysninger, bekrefter at foreldre i Barnetilsynsundersøkelsen 2002 svarer relativt likt på spørsmål om hvem av dem som utfører de fleste hjemmeoppgavene. For å belyse samsvaret mellom mors og fars svar ytterligere, viser vi i figur 1 arbeidsdelingen for tre ulike hjemmeoppgaver. Figuren viser at mor og far er relativt enige om hvem i husholdningen som vanligvis lager maten, steller barn og utfører vedlikehold av bolig og hytte. Det er ikke uvanlig at både menn og kvinner overvurderer egen ar-

beidsinnsats noe i spørreundersøkelser, og undervurderer partnerens (Deutsch mfl. 1993, Coltrane 2000). Vi ønsker blant annet å korrigere for noe av dette ved å benytte gjennomsnittsverdien av mors og fars svar.

Lik deling av barneomsorg, kjønnsdelt hus- og vedlikeholdsarbeid

Figur 2 og tabell 1 gir en oversikt over hvem i husholdningen som vanligvis utfører de ti ulike arbeidsoppgavene. Her benytter vi gjennomsnittsskåren for foreldrepårene. Vi ser at særlig matlaging, rengjøring og rydding av bolig, vask, stell og vedlikehold av tøy i hovedsak utføres av kvinnen. Oppvask og innkjøp av dagligvarer ser ut til å deles mer likt mellom småbarnsforeldrene.

Omsorgsarbeidet er betydelig jevnere fordelt enn husarbeidet. For hver av de tre omsorgsoppgavene har over 50 prosent av parene svart at arbeidet deles likt eller gjøres sammen. Lek/samvær og pass av barn deles blant hele 76 prosent av parene. Vedlikeholdsarbeidet utføres derimot i all hovedsak av far. Så mye som 95 prosent av parene svarer at vedlikehold og reparasjon av bolig, hytte og bil utføres oftere eller vanligvis av far.

Omsorgsarbeidet er altså forholdsvis likedelt, mens vedlikeholdsarbeidet og de fleste husarbeidsoppgavene fortsatt er relativt kjønnsdelt med en tradisjonell arbeidsdeling i kvinne- og mannsoppgaver. Dette er i tråd med funn fra tidligere undersøkelser på området (Vaage 2002).

Arbeidstidsordningen har lite å si for deling av arbeid i hjemmet

Tabell 2 viser gjennomsnittsskåren for arbeidsdelingen hjemme blant ulike grupper av yrkesaktive foreldrepar. Vi er nå interessert i å undersøke om det er en bivariat sammenheng mellom ulike kjennetegn ved foreldrepårene og deres arbeidsdeling hjemme. Vi er særlig opptatt av påvirkningen ulike arbeidstidsordninger kan ha på delingen av hus-, omsorgs- og vedlikeholdsarbeidet.

Tabell 2. Gjennomsnittlig skåre på indekser for arbeidsdeling hjemme blant yrkesaktive foreldrepar				
	Deling av husarbeid	Deling av omsorg for barn	Deling av vedlikeholdsarbeid	Antall par uvektet
Alle	2,14	2,64	4,52	1 131
Foreldrenes arbeidstidsordning				
Far og mor arbeider vanlig dagtid	2,20	2,66	4,51	604
Far arbeider vanlig dagtid, mor utenom vanlig dagtid	2,01	2,58	4,57	258
Far arbeider utenom vanlig dagtid, mor vanlig dagtid	2,20	2,61	4,50	151
Far og mor arbeider utenom vanlig dagtid	2,04	2,73	4,50	116
Antall barn under 6 år i husholdningen				
Ett	2,13	2,63	4,52	701
To	2,16	2,67	4,51	408
Tre eller flere	2,29	2,85	4,61	21
Alder på yngste barn				
1-2 år	2,14	2,65	4,51	602
3-5 år	2,14	2,65	4,52	467
6+ år	2,12	2,56	4,53	62
Mors arbeidstid				
1-19 t/uke	1,81	2,39	4,60	180
20-34 t/uke	2,06	2,60	4,56	422
35+ t/uke	2,31	2,76	4,46	526
Fars arbeidstid				
1-34 t/uke	2,40	2,90	4,47	67
35-44 t/uke	2,19	2,69	4,54	680
45+ t/uke	1,99	2,51	4,48	379
Mors utdanning				
Ungdoms- eller videregående-skole-nivå	2,03	2,62	4,57	617
Universitets- eller høyskolenivå opp til 4 år	2,23	2,64	4,46	404
Universitets- eller høyskolenivå 5 år eller mer	2,44	2,79	4,40	100
Fars utdanning				
Ungdoms- eller videregående-skole-nivå	2,08	2,62	4,46	732
Universitets- eller høyskolenivå opp til 4 år	2,23	2,69	4,41	252
Universitets- eller høyskolenivå 5 år eller mer	2,33	2,70	4,39	128
Husholdningsinntekt¹				
1. kvartil	1,98	2,62	4,64	217
2. kvartil	2,11	2,62	4,52	294
3. kvartil	2,18	2,64	4,47	309
4. kvartil	2,23	2,68	4,48	306
Mors andel av husholdningsinntekten				
0-24 prosent	1,93	2,39	4,48	64
25-39 prosent	2,06	2,56	4,56	336
40-49 prosent	2,10	2,65	4,56	420
50+ prosent	2,34	2,79	4,42	301
Mors alder				
18-29 år	2,11	2,61	4,53	257
30-39 år	2,17	2,67	4,52	734
40+ år	2,07	2,56	4,48	140
Fars alder				
18-29 år	2,14	2,62	4,52	129
30-39 år	2,15	2,67	4,52	727
40+ år	2,13	2,60	4,52	275

¹Husholdningsinntekt etter skatt i kroner per år: 1= 0-363 932, 2=363 933-426 053, 3=426 054-499 151, 4=499 152 +
Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Vi finner at par hvor mor arbeider vanlig dagtid, uavhengig av fars arbeidstidsordning, har en mer lik deling av husarbeidet. I tillegg ser vi at selv om barneomsorgen i utgangspunktet er relativt likedelt, er delingen enda jevnere blant par der begge foreldrene arbeider utenom vanlig dagtid. Foreldrenes arbeidstidsordning har liten betydning for delingen av vedlikeholdsarbeidet. Det er med andre ord ingen forskjell på familier der far arbeider utenom vanlig dagtid og andre familier.

Tabell 2 viser at foreldrenes arbeidstidsordning har noe betydning på arbeidsdelingen av husarbeid og barneomsorg, men at betydningen er relativt beskjeden. Det er altså ingen entydig tendens til at par hvor mor eller far arbeider utenom vanlig dagtid har jevnere arbeidsdeling enn andre par. Dette strider mot funn fra USA (Presser 1994) og våre forventninger angående arbeidsdelingen i Norge. Det ser ut som at andre kjennetegn har større betydning for den relative delingen av hushold-

soppgaver.

Vi ser av tabell 2 at par med flere barn, par der mor arbeider lange uker, par der far arbeider korte uker, par der mor og/eller far har lang universitets- eller høyskoleutdanning, og par der mors inntekt utgjør 50 prosent eller mer av husholdningsinntekten, har en mer lik deling av husarbeidet og barneomsorgen enn andre par. Det motsatte er tilfellet i familier der mor jobber deltid og/eller far arbeider lange uker, og i familier der mors inntekt utgjør under 40 prosent av husholdningsinntekten. Foreldrenes arbeidstid, mors andel av husholdningsinntekten og mors utdanningsnivå ser altså ut til å bety mer for graden av likedeling enn foreldrenes arbeidstidsordning. Derimot er det liten forskjell mellom ulike typer familier og delingen av vedlikeholdsoppgaver (se også Kitterød 2000).

Foreldrenes arbeidstid og utdanning langt viktigere

Den bivariate analysen ovenfor sier noe om hver enkelt faktors betydning for deling av arbeidsoppgaver hjemme. Ved hjelp av regresjonsanalyse kan vi få et inntrykk av hvor stor betydning hver faktor har for delingen av husholdsarbeidet ved at vi kontrollerer for andre faktorer betydning. Vi er særlig interessert i å undersøke om foreldrenes arbeidstidsordning har en signifikant betydning for arbeidsdelin-

Multivariat regresjonsanalyse

Her benytter vi multivariat regresjonsanalyse, en analyseteknikk som er vanlig når man har en analysevariabel med kontinuerlige verdier. I dette tilfellet er analysevariabelen gjennomsnittskåren for parets deling av husarbeid, omsorgs- og vedlikeholdsarbeid, med verdier fra 1 til 5. En skåre på 1 indikerer at oppgaven vanligvis utføres av mor. Mors andel av arbeidet synker og fars andel stiger når skåren øker. En skåre på 5 indikerer at oppgaven vanligvis utføres av far. En skåre på 3 indikerer lik deling. Alle de uavhengige variablene er delt inn i tre eller flere kategorier. Hver kategori er kodet 1 mens referansekategorien er kodet 0. For hver av de tre typene husholdsarbeid er den multivariate regresjonen foretatt i to trinn. I det første trinnet kontrollerer vi kun for antall barn i husholdningen, og yngste barns alder. I det andre trinnet kontrollerer vi også for foreldrenes arbeidstid, utdanning, alder, husholdningsinntekten og mors andel av denne. Resultatene presenteres i tabellene 3 og 4.

Tabell 3. Resultater av multivariat regresjonsanalyse av grad av deling av husholdsarbeid blant yrkesaktive foreldrepar. 3=lik deling

	Husarbeid	Barneomsorg	Vedlikehold
Konstantledd	2,18 ***	2,65 ***	4,50 ***
Foreldrenes arbeidstidsordning			
Far og mor arbeider vanlig dagtid (ref)			
Far arbeider vanlig dagtid, mor utenom vanlig dagtid	-0,20 ***	-0,10 *	0,06
Far arbeider utenom vanlig dagtid, mor vanlig dagtid	0,01	-0,05	0,00
Far og mor arbeider utenom vanlig dagtid	-0,16 **	0,06	-0,01
Antall barn under 6 år i husholdningen			
Ett (ref)			
To	0,04	0,05	-0,02
Tre eller flere	0,21	0,24	0,09
Alder på yngste barn			
1-2 år (ref)			
3-5 år	0,01	0,00	0,01
6+ år	-0,04	-0,07	0,02
Antall observasjoner	1 125	1 091	1 117
Justert R ²	0,0194	0,0072	0,0032
*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001			
Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.			

gen når vi tar hensyn til påvirkningen av mors og fars arbeidstid, antall barn, mors utdanning og andel av husholdningsinntekten. Vi forventer å finne at delingen av hjemmearbeidet er mer lik i familier der mor eller far arbeider utenom vanlig dagtid.

Tabell 3 viser en viss sammenheng mellom foreldrenes arbeidstidsordning og hus- og omsorgsarbeid når vi kun kontrollerer for antall barn under 6 år og alder på yngste barn. Men sammenhengen er motsatt av den vi forventet. Vi finner at familier der far arbeider vanlig dagtid og mor arbeider utenom vanlig dagtid deler hus- og omsorgsarbeidet *mindre* likt enn familier der begge arbeider om dagen. Husarbeidet deles også mindre likt i familier der begge arbeider utenom vanlig dagtid. Gitt at andre forhold er konstante, er skåren for deling av husarbeid 0,16 lavere for familier der far og mor arbeider utenom vanlig dagtid sammenlignet med referanse-kategorien "far og mor arbeider vanlig dagtid". Foreldrenes arbeidstidsordning har derimot ingen påvirkning på delingen av vedlikeholdsarbeidet.

De signifikante sammenhengene forsvinner helt når vi også kontrollerer for foreldrenes arbeidstid, utdanning, husholdningsinntekt, mors andel av husholdningsinntekten og foreldrenes alder (tabell 4). Vi finner altså at mange av disse variablene har større betydning for delingen av husholdsarbeidet enn når på døgnet foreldrene arbeider. Jo mer mor arbeider, jo mindre far arbeider og jo høyere andel av husholdningsinntekten mor står for, desto likere deles både husarbeidet og omsorgsarbeidet. Mors utdanning og alder har også noe å si for delingen av husarbeidet. Jo høyere utdannelse hun har og jo yngre hun er, desto mer gjør far sett i forhold til mor. Familier med en husholdningsinntekt i 2. eller 4. kvartil⁴ deler også husarbeidet mer likt enn familier i den laveste inntektsgruppen. Omsorgsarbeidet deles også mer likt i familier med tre eller flere barn og i familier hvor mor er 30-39 år, sammenlignet med

Tabell 4. Resultater av multivariat regresjonsanalyse av grad av deling av husholdsarbeid blant yrkesaktive foreldrepar. 3=lik deling

	Husarbeid	Barneomsorg	Vedlikehold
Konstantledd	1,66 ***	2,34 ***	4,62 ***
Foreldrenes arbeidstidsordning			
Far og mor arbeider vanlig dagtid (ref)			
Far arbeider vanlig dagtid, mor utenom vanlig dagtid	-0,06	-0,01	0,02
Far arbeider utenom vanlig dagtid, mor vanlig dagtid	0,06	-0,03	-0,01
Far og mor arbeider utenom vanlig dagtid.....	-0,06	0,11	-0,06
Antall barn under 6 år i husholdningen			
Ett (ref)			
To	0,02	0,05	-0,01
Tre eller flere.....	0,20	0,25 *	0,14
Alder på yngste barn			
1-2 år (ref)			
3-5 år	0,04	0,00	0,00
6+ år	-0,02	-0,09	0,03
Mors arbeidstid			
1-19 t/uke (ref)			
20-34 t/uke	0,18 ***	0,19 ***	0,00
35+ t/uke	0,36 ***	0,33 ***	-0,05
Fars arbeidstid			
1-34 t/uke (ref)			
35-44 t/uke	-0,17 *	-0,19 **	0,07
45+ t/uke	-0,37 ***	-0,38 ***	0,00
Mors utdanning			
Ungdoms- eller videregående-skole-nivå (ref)			
Universitets- eller høyskolenivå opp til 4 år.....	0,10 **	-0,06	-0,04
Universitets- eller høyskolenivå 5 år eller mer	0,21 **	0,04	-0,03
Fars utdanning			
Ungdoms- eller videregående-skole-nivå (ref)			
Universitets- eller høyskolenivå opp til 4 år.....	0,08	0,06	-0,14 **
Universitets- eller høyskolenivå 5 år eller mer	0,12	0,06	-0,18 **
Husholdningsinntekt¹			
1. kvartil (ref)			
2. kvartil	0,10 *	-0,01	-0,11 *
3. kvartil	0,10	-0,04	-0,12 *
4. kvartil	0,14 **	0,05	-0,07
Mors andel av husholdningsinntekten			
0-24 prosent (ref)			
25-39 prosent.....	0,17 *	0,18 **	0,04
40-49 prosent.....	0,12	0,21 **	0,04
50+ prosent.....	0,26 ***	0,29 ***	-0,09
Mors alder			
18-29 år	0,14 *	0,04	0,03
30-39 år	0,11 *	0,06 *	0,05
40+ år (ref)			
Fars alder			
18-29 år	0,08	0,04	-0,04
30-39 år	-0,01	0,05	-0,02
40+ år (ref)			
Antall observasjoner	1 090	1 056	1 084
Justert R ²	0,1880	0,1270	0,0351

*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001

¹Husholdningsinntekt etter skatt i kroner per år: 1= 0-363 932, 2=363 933-426 053, 3=426 054-499 151, 4=499 152 +

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Referanser

- Becker, G. S. (1991): *A treatise on the family*. Enlarged edition. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Brandth, B. og E. Kvande (2003): *Fleksible fedre: maskulinitet, arbeid, fleksibilitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bungum, B., B. Brandth og E. Kvande (2001): *Ulik praksis - ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling i arbeidsliv og familieliv*. Trondheim: SINTEF Teknologiledelse IFIM og Institutt for statsvitenskap og sosiologi, NTNU.
- Coltrane, S. (2000): Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (November):1208-1233.
- Deutsch, F. M., J. L. Lozy and S. Saxon (1993): Taking Credit. Couple's Reports of Contributions to Child Care. *Journal of Family Issues* 14(3):421-437.
- Kitterød, R. H. (2004): Hvem gjør mest hjemme? Hva sier mor og hva sier far? Samfunnsspeilet nr. 6, 2004: 39-48, Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R. H. og S. V. Pettersen (2004): Making Up for Mothers' Employed Working Hours? Housework and Childcare Among Norwegian Fathers. Unpublished paper.
- Kitterød, R. H. og R. Kjeldstad (2003): *A new father's role? Employment patterns among Norwegian fathers 1991-2001*. Economic Survey 1/2003:39-51, Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R. H. (2003a): *Tid til barna? Tidsbruk og samvær med barn blant mødre med barn i kontantstøtteealder*. Rapport 2003/5, Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R. H. (2003b): Diary versus questionnaire information on time spent on housework. The case of Norway. Unpublished paper.
- Kitterød, R. H. (2002): Utdanning og Ulikhet? En diskusjon av utdanningsnivåets betydning for deling av husarbeid blant småbarnsforeldre. *Sosiologisk tidsskrift* 10(3):179-208.
- Kitterød, R. H. (2000): *Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre: Størst likedeling blant de høyt utdannede*. Samfunnsspeilet 5, 2000:34-47, Statistisk sentralbyrå.
- Pettersen, S. V. (2003): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002. Kommentert tabellrapport*. Rapport 2003/9, Statistisk sentralbyrå.
- Presser, H. (1994): Employment Schedules Among Dual-Earner Spouses and the Division of Household Labor by Gender. *American Sociological Review*, 59 (June):348-364.
- Presser, H. (1988): Shift Work among American Women and Child Care. *Journal of Marriage and the Family*, 48(August):551-563.
- Vaage, O. F. (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.

familier med ett barn og eldre mødre. Vedlikeholdsarbeidet påvirkes derimot av andre faktorer enn hus- og omsorgsarbeidet. Mors andel av vedlikeholdsarbeidet stiger med fars utdanning, og er høyere i familier med middels husholdningsinntekt sammenlignet med den laveste inntektsgruppen.

Avslutning

Den multivariate analysen ovenfor viser noe overraskende at arbeidstidsordningen ikke betyr noe for hvordan småbarnsfamilier deler arbeidet hjemme. Når vi blant annet tar hensyn til foreldrenes arbeidstid og utdanning, er det lite som tyder på at foreldre som arbeider til ulike tider deler husholdsarbeidet annerledes enn andre familier. Dette strider med funn fra USA og våre forventninger om at småbarnsfamilier i Norge deler husholdsarbeidet mer likt hvis mor og far har forskjellige arbeidstidsordninger.

Analysen bekrefter at arbeidet hjemme fortsatt er kjønnsdelt, og at delingen av hus- og omsorgsarbeid er mer avhengig av tiden foreldrene har tilgjengelig utenom yrkesarbeidet enn når på døgnet de arbeider. Uavhengig av når mor arbeider, tar far mer av barneomsorgen og husstellet når hun har lange arbeidsuker og mindre tid til selv å utføre disse oppgavene. Hans relative innsats øker også jo mer tid han har tilgjengelig utenom det lønnete arbeidet, uansett om han arbeider vanlig dagtid eller har en annen arbeidstidsordning. Men vi minner om at resultatene kun sier noe om selve arbeidsdelingen hjemme, og sier lite om hvor mye tid mor og far faktisk bruker på hus- og omsorgsoppgaver.

At mødre med høy utdanning har en mer lik deling av husarbeidet enn andre mødre, er i tråd med tidligere analyser av norske forhold (Kitterød 2000, 2002). I tillegg ser vi at fars utdanningsnivå har betydning for delingen av vedlikeholdsarbeidet. I sosiologisk forskning benyttes ofte utdanningsnivå som en indikator på holdninger og ressurser. Det er vanlig å tolke sammenhengen mellom høyere utdanning og arbeidsdeling som et resultat av at høyt utdannede foreldre er mer opptatt av idealet om lik arbeidsdeling og forhandler frem en jevnere deling av husholdsarbeidet (Kitterød 2000, 2002).

I denne analysen er det et interessant funn at foreldrenes utdanningsnivå ikke ser ut til å ha noen betydning for delingen av barneomsorgen. Det kan tyde på at idealet om lik deling av barneomsorg i stor grad går på tvers av sosiale ulikheter mellom foreldrepar.

¹ Analysen er finansiert av Barne- og familiedepartementet og inngår som en del av et prosjekt om tid brukt til arbeid ute og hjemme blant foreldrepar.

² I analyser basert på tidsbruksundersøkelsene defineres aktiv barneomsorg som tid hvor samvær med barn er den viktigste aktiviteten. Aktiv barneomsorg kan bestå av pass og stell, lek, samtaler, høytlesing, henting og bringing til og fra aktiviteter osv.

³ Unntaket er vedlikehold, reparasjon av bil, båt o.l. Ifølge 92 mødre og 66 fedre utføres dette arbeidet av en tredjeperson. Men også her har vi valgt å legge denne kategorien sammen med kategorien "like mye/sammen".

⁴ Husholdningsinntekt etter skatt i kroner per år: 1. kvartil=0-363 932, 2. kvartil=363 933-426 053, 3. kvartil=426 054-499 151, 4. kvartil=499 152 +.

Hvem gjør mest hjemme? Hva sier mor og hva sier far?

I denne artikkelen sammenligner vi mødres og fedres beskrivelser av hvordan de fordeler oppgavene hjemme. Analysene er basert på en undersøkelse blant par av småbarnsforeldre. Svarfordelinger for alle mødre under ett og alle fedre under ett viser at fedre beskriver sin innsats hjemme som mer betydelig enn hva mødre gjør, men forskjellene er ikke dramatiske. Avvikene mellom mors og fars svar er imidlertid større på parnivå. Til tross for forskjeller mellom foreldrenes beskrivelser, finner vi omtrent de samme mønstrene for hvilke forhold som har betydning for graden av likedeling, enten vi tar utgangspunkt i mors eller fars svar. ¹

Overrapportering av egen innsats hjemme?

Analysen av hvordan par fordeler ulike typer familiearbeid er ofte basert på spørsmål om hvor stor andel av bestemte oppgaver hver av partene utfører, eller spørsmål om hvem som vanligvis utfører oppgavene. Internasjonalt er det et vanlig funn at både kvinner og menn har en tendens til å overrapportere sin egen innsats og undervurdere partnerens innsats (Berk 1985, Seccombe 1986, Kamo 1988, Hochschild 1989, Deutsch mfl. 1993, Coltrane 2000). Følgelig anbefales gjerne at man benytter gjennomsnittet av partenes svar i analyser av hvordan arbeidet hjemme fordeles. Ettersom vi sjelden har hatt opplysninger fra begge parter i norske utvalgsundersøkelser, har slike analyser her ofte vært basert på svar fra bare en av partene (for eksempel Kitterød 2000, 2002). Vi har sjelden hatt mulighet til å studere forholdet mellom partenes svar i større spørreundersøkelser.

I undersøkelsen *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002* hadde man et utvalg av par av småbarnsforeldre der begge parter ble spurt hvordan de fordelte en del oppgaver hjemme. I denne artikkelen studerer vi graden av samsvar og avvik mellom mors og fars svar i denne undersøkelsen. Også Pettersen (2004) er inne på dette i sin artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, der hun drøfter hvilke faktorer som har betydning for hvordan småbarnsforeldre fordeler arbeidet hjemme. I denne artikkelen ser vi på forholdet mellom partenes svar både gjennom fordelinger for alle fedre og alle mødre under ett, og ved analyser på parnivå. Formålet er å få mer kunnskap om i hvilken grad det er samsvar eller avvik mellom partenes rapportering på dette området blant foreldrepar i Norge, samt å vurdere hvorvidt analyser av hvilke forhold som har betydning for graden av likedeling hjemme, kan baseres på svar fra bare én av partene. Ettersom det også i tida framover trolig vil gjennomføres utvalgsundersøkelser som gir opplysninger fra kun en part, er det viktig å vite hvor godt slike data egner seg til å si noe om fordelingen av familiearbeidet blant par.

Kvinner og menns "nye byrde"

Mens mange studier viser at både menn og kvinner ofte overrapporterer sin egen innsats hjemme og undervurderer partnerens bidrag, finner man også andre mønstre. For tid brukt til husarbeid finner Bonke (2002) stor overensstemmelse mellom partenes beskrivelser av hverandres innsats blant danske

---

Ragni Hege Kitterød

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (rhk@ssb.no).

par. Eksempelvis får man det samme bildet av hvor mange timer kvinner i gjennomsnitt bruker til husarbeid per uke, enten man baserer seg på kvinnes egne svar eller på svar fra deres partnere. Enkelte studier viser også at en del par ønsker å framstå som mer likestilte enn de faktisk er. Dermed har begge parter en tendens til å overvurdere mannens innsats hjemme og underreportere kvinnens bidrag. For par med en sterk likestillingsideologi, men med en forholdsvis tradisjonell arbeidsdeling, har dette vist seg å være en vanlig strategi for å komme til rette med misforholdet mellom idealer og praksis (for eksempel Hochschild 1989, Thagaard 1996, Bittman 1999). I tråd med dette introduserte Haavind (1984) uttrykket "kvinnens nye byrde" da hun fant at mange norske kvinner støtter idealer om likedeling, uten å lykkes i å få sin partner til å delta mer i familiearbeidet. For å framstå som likestilte utad, overdrev de derfor mannens innsats hjemme. Basert på en kvalitativ studie av norske par på 1990-tallet, hevder Syltevik (2000) at vi nå også kan snakke om "menns nye byrde" ettersom mange menn identifiserer seg med en ideologi om likedeling og legger vekt på å framstille parforholdet som likestilt. Syltevik finner dessuten at fordelingen av hus- og omsorgsarbeid er et svært følsomt tema som mange par synes det er vanskelig å snakke om i et intervju, særlig når begge parter er til stede.

Data

Analysene i denne artikkelen er altså basert på undersøkelsen *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002*. Til denne undersøkelsen ble det trukket et utvalg av mødre med barn 0-6 år, og intervjuene ble gjennomført over telefon. For gifte og samboende forsøkte man også å få et kort intervju med partneren, også dette over telefon. Analysene i det følgende gjelder for alle foreldrear der begge parter ble intervjuet. Dette utgjør 2 165 par og er betydelig flere enn hva Pettersen inkluderer i analysene i sin artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet. Hun ser på par med yngste barn 1-6 år der begge parter var yrkesaktive på intervjutidspunktet. Vi får derfor litt andre tall for fordelingen av oppgaver hjemme i denne artikkelen, enn hva Pettersen viser i sin analyse.

Hvordan måles arbeidsdeling hjemme?

Fordelingen av oppgaver hjemme kan kartlegges på flere måter. Eksempelvis kan man spørre hvor mye tid hver av partene bruker til bestemte oppgaver og deretter beregne forholdet mellom partenes tidsinnsats. En annen vanlig

Om Barnetilsynsundersøkelsen 2002

Undersøkelsen om Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002, også kalt Barnetilsynsundersøkelsen 2002, ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Formålet var å gi en bred oversikt over bruken av, og ønsker om, ulike tilsynsordninger for barn, og å kunne vurdere de mer langsiktige konsekvensene av ordningen med kontantstøtte. Undersøkelsen inneholdt også noen spørsmål om fordeling av arbeidsoppgaver hjemme, og det er disse som analyseres i det følgende.²

Det ble trukket et utvalg av 3 900 mødre med barn født 1996 eller senere. Ettersom man ønsket å studere foreldre med barn i kontantstøttealder spesielt, ble mødre med barn født 1. januar 1999 eller senere overrepresentert i utvalget. Det er utarbeidet vekter for å korrigere for ulik trekk sannsynlighet blant mødre med barn i ulike aldersgrupper. Prosent- og gjennomsnittstallene i denne artikkelen er basert på det vektete materialet, mens antall observasjoner gis ut fra det uvektede materialet. Intervjuene ble gjennomført over telefon, og en del opplysninger, blant annet om inntekt og utdanning, ble koblet på fra SSBs registre. Svarandelen blant mødre var 82 prosent. For de som var gift eller samboende, forsøkte man også å få et kort telefonintervju med partneren. Hvis dette ikke var mulig, innhentet man noen opplysninger om partneren fra mødre ved et såkalt indirekte intervju. Man oppnådde direkte intervju med 2 166 fedre, og dette utgjør 76 prosent av alle gifte/samboende mødre i nettoutvalget. I tillegg ble det foretatt indirekte intervju om 549 partnere, det vil si at mødre gav en del opplysninger om sine partnere. Disse inngår ikke i analysene her. Opplegg og gjennomføring av undersøkelsen er dokumentert i Pettersen (2003).

metode er å spørre direkte om den relative fordelingen. Det er denne framgangsmåten som ble benyttet i den undersøkelsen vi ser på her. For hver av ti oppgaver ble deltakerne spurt om denne vanligvis ble utført av kvinnen, oftere av kvinnen enn av mannen, om lag like mye/sammen, oftere av mannen enn av kvinnen, vanligvis av mannen, eller av en tredjeperson. De fem første oppgavene gjaldt husarbeid, de tre neste gjaldt omsorg for barn, og de to siste gjaldt vedlikeholdsarbeid (se tabell 1).

Mor og far ble altså intervjuet hver for seg og skulle i prinsippet ikke kjenne til hverandres svar. Det ble ikke sagt eksplisitt i instruksjonen til intervjuerne at partneren ikke skulle være til stede under intervjuet. Vi har derfor ingen garanti for at partene ikke overhørte hva ektefellen/samboeren svarte, noe som kan ha virket styrende inn på ens egne svar. Ettersom intervjuene foregikk over telefon, og ofte med noen dagers mellomrom, er det imidlertid lite sannsynlig at partneren har hørt hvilke spørsmål som ble stilt til enhver tid og dermed kunne vite hva den andre parten egentlig svarte på. Dersom man ønsket å holde sine svar hemmelig for ektefelle/samboer, kunne man dessuten velge å si "det første alternativet", "det andre alternativet" og så videre i stedet for "vanligvis kvinnen", "oftere kvinnen enn mannen" og så videre. I tillegg var det slik at mødrene, da de selv ble intervjuet, ikke visste at deres partner også ville bli bedt om å svare på noen spørsmål. Først da intervjuet med mor var avsluttet, informerte intervjueren om at man også ønsket å stille noen spørsmål til ektefellen/samboeren.

Stor overensstemmelse mellom partenes rapportering i aggregerte fordelinger

Tabell 1 viser fordelinger for mors og fars svar på de ti spørsmålene om arbeidsdeling hjemme. I de tilfellene der respondentene oppgav at oppgaven ble utført av en tredjeperson, er dette plassert i kategorien "om lag like mye/sammen" i tabell 1. For de aller fleste oppgavene var det imidlertid få som svarte at de ble gjort av en tredjeperson. Stort sett gjaldt dette 1 prosent eller mindre. For rengjøring og rydding av boligen samt for vedlikehold og reparasjoner av bolig og hytte gjaldt det 2 prosent. For vedlikehold og reparasjoner av bil og båt, oppgav imidlertid hele 8 prosent av mødrene og 7 prosent av fedrene at dette ble gjort av en tredjeperson.

Som vi ser av tabell 1, rapporterte fedrene om en noe høyere mannlig deltakelse for de fleste oppgaver enn hva mødrene gjorde. Eksempelvis sa 44 prosent av mødrene at de selv vanligvis stod for rengjøring og rydding av boligen, mens bare 31 prosent av fedrene svarte det samme. Videre hevdet 22 prosent av mødrene at de selv vanligvis stod for bringing og henting av barn, mens bare 14 prosent av fedrene hevdet det samme. På den annen side mente 63 prosent av fedrene at det var de som vanligvis utførte vedlikehold, reparasjoner og oppussing av bolig og hytte, mens bare 48 prosent av mødrene var enige i dette. Ser vi derimot på andelene som svarte at de gjorde omtrent like mye, finner vi for de fleste oppgavene små, og sjelden statistisk signifikante, forskjeller mellom fordelingene basert på mødres og fedres svar.

Selv om fedrene jevnt over beskriver sin innsats hjemme som noe mer omfattende enn hva mødrene gjør, viser svarene fra begge parter at mor står for en betydelig del av husarbeidsoppgavene, mens far står for det aller meste av vedlikeholdsarbeidet, og at barneomsorgen er jevnt fordelt mellom partene. Dette stemmer med det bildet vi får gjennom dagbokbaserte undersøkelser av folks tidsbruk (Vaage 2002).

Tabell 1. Fordeling av ulike typer hus-, omsorgs- og vedlikeholdsarbeid, basert på mødres og fedres svar på spørsmål om hvem som vanligvis utfører ti oppgaver hjemme. Tall for gifte/samboende foreldre med barn 0-6 år. Prosent

	Vanligvis kvinnen	Oftere kvinnen enn mannen	Om lag like mye/ sammen	Oftere mannen enn kvinnen	Vanligvis mannen	Uoppgitt	I alt	Antall observa- sjoner
Matlaging								
Svar fra mødre	50	18	24	4	4	-	100	2 165
Svar fra fedre	43	20	26	5	7	-	100	2 165
Oppvask								
Svar fra mødre	31	17	43	5	3	-	100	2 165
Svar fra fedre	21	19	48	6	5	0	100	2 165
Rengjøring, rydding av bolig								
Svar fra mødre	44	28	25	2	1	0	100	2 165
Svar fra fedre	31	34	31	3	1	-	100	2 165
Vask, stell og vedlikehold av tøy								
Svar fra mødre	69	15	13	2	1	0	100	2 165
Svar fra fedre	58	25	14	2	2	-	100	2 165
Innkjøp av dagligvarer								
Svar fra mødre	30	19	39	7	6	-	100	2 165
Svar fra fedre	18	17	45	10	9	-	100	2 165
Stell av barn (påkledning, vask, hjelp med måltider)								
Svar fra mødre	17	28	53	2	0	0	100	2 165
Svar fra fedre	12	35	50	2	1	0	100	2 165
Bringing og henting av barn								
Svar fra mødre	22	13	46	7	6	6	100	2 165
Svar fra fedre	14	17	47	7	8	6	100	2 165
Lek, samvær og pass av barn								
Svar fra mødre	7	25	64	3	1	0	100	2 165
Svar fra fedre	5	28	63	4	1	0	100	2 165
Vedlikehold, reparasjon, oppussing av bolig, hytte								
Svar fra mødre	2	2	22	26	48	0	100	2 165
Svar fra fedre	0	1	15	20	63	0	100	2 165
Vedlikehold, reparasjon av bil, båt o.l.								
Svar fra mødre	1	0	12	11	75	1	100	2 165
Svar fra fedre	1	0	10	7	82	1	100	2 165

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Større forskjeller på parnivå

Tabell 1 viser altså svarfordelingen for gifte/samboende mødre og fedre uavhengig av hvem som er gift/samboer med hvem. Tabellene 2, 3 og 4 viser forholdet mellom partenes svar på parnivå for noen utvalgte oppgaver. Vi har valgt ut ett spørsmål for husarbeid, ett for omsorgsarbeid og ett for vedlikeholdsarbeid, men mønstrene er stort sett de samme også for de andre oppgavene.

Tabell 2. Par av gifte/samboende foreldre med barn 0-6 år, etter partenes svar på hvordan de vanligvis fordeler matlagingen. Prosent

Mors svar	Fars svar					Antall par/ prosent
	Vanligvis kvinnen	Oftere kvinnen enn mannen	Like mye	Oftere mannen enn kvinnen	Vanligvis mannen	
Vanligvis kvinnen	34	10	5	0	0	
Oftere kvinnen enn mannen	6	7	5	0	0	
Like mye	2	3	15	2	2	
Oftere mannen enn kvinnen	-	0	1	1	2	
Vanligvis mannen	0	0	1	0	3	
Antall par/prosent						2 165/100

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Tabell 2 viser at når det gjelder fordelingen av matlaging, gav mor og far nøyaktig det samme svaret i 60 prosent av parene. Dette tallet får vi ved å summere de uthevede tallene i diagonalen fra øverste venstre hjørne til nederste høyre hjørne i tabellen. Foreldrene gav samme svar i noe under 60 prosent av parene på spørsmålene om hvordan de fordelte stell og om-

sorg for barn (tabell 3), og vedlikehold og reparasjoner av bolig og hytte (tabell 4). Forskjellen mellom mors og fars beskrivelser av arbeidsdelingen hjemme er altså mer markert når vi studerer dette på parnivå, enn når vi ser på de aggregerte fordelingene slik som i tabell 1. Dette skyldes at forskjellene mellom partenes svar går begge veier, slik at de til en viss grad veier hverandre opp i fordelinger for alle fedre under ett og alle mødre under ett. Eksempelvis var det i vel en firedel av parene slik at far rapporterte om større mannlige deltakelse i matlagingen enn hva mor gjorde, mens det i 13 prosent av parene var slik at mor rapporterte om større mannlige deltakelse enn hva far selv gjorde (tabell 2).

Mens fordelingene i tabell 1 kan gi inntrykk av at far gjerne beskriver sin innsats hjemme som mer betydelig enn hva mor beskriver den som, forekommer altså også det motsatte mønsteret i en del par. Figur 1 viser, for samtlige ti oppgaver, andelen av parene der mor og far valgte nøyaktig det samme svaralternativet, andelen der far rapporterte om større relativ deltakelse fra seg selv enn hva mor gjorde for ham, og andelen der mor rapporterte om større deltakelse fra far enn hva far selv gjorde.³ Andelen par der mor og far valgte nøyaktig det samme svaralternativet lå for de fleste oppgaver på om lag 55-65 prosent. Den høyeste andelen med fullt samsvar mellom partenes svar finner vi for vedlikehold og reparasjoner av bil, båt og annet utstyr. Her beskrev hele tre av fire par arbeidsdelingen på samme måte, noe som i hovedsak skyldes at i hele 68 prosent av parene oppgav både mor og far at slike oppgaver vanligvis ble utført av mannen. Lavest andel par med samme svar finner vi for innkjøp av dagligvarer, der bare 52 prosent beskrev arbeidsdelingen helt likt. For nesten samtlige oppgaver var det slik at far oftere rapporterte større deltakelse fra seg selv enn hva mor gjorde for ham, enn det motsatte mønsteret. For spørsmålet om stell av barn var det imidlertid omtrent like vanlig at mor rapporterte større deltakelse fra far enn hva far gjorde selv (21 prosent av parene), som at far rapporterte om større innsats fra seg selv enn hva mor gjorde for ham (23 prosent av parene).

Selv om det i mange par er slik at mor og far beskriver arbeidsdelingen hjemme forskjellig, er det imidlertid sjelden at partene velger stikk motsatte svaralternativer. Dette gjelder for samtlige oppgaver. Ser vi på fordelingen av matlaging, var det for eksempel svært få par der mor sa at hun selv vanligvis lagde maten, mens far svarte at maten vanligvis ble laget av ham (tabell 2).

Tabell 3. Par av gifte/samboende foreldre med barn 0-6 år, etter partenes svar på hvordan de vanligvis fordeler stell av barn (påkledning, vask, hjelp med måltider). Prosent¹

Mors svar	Fars svar				Antall par/prosent
	Vanligvis kvinnen	Oftere kvinnen enn mannen	Like mye	Oftere mannen enn kvinnen	
Vanligvis kvinnen	5	8	4	0	0
Oftere kvinnen enn mannen	5	14	9	0	-
Like mye	2	12	36	1	1
Oftere mannen enn kvinnen	0	0	1	0	0
Vanligvis mannen	-	-	0	0	0
Antall par/prosent					2 165/100

¹ I tillegg til prosenttallene som vises i tabellen, er det tre par (0,21 prosent) der enten far eller mor ikke har besvart spørsmålet.

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

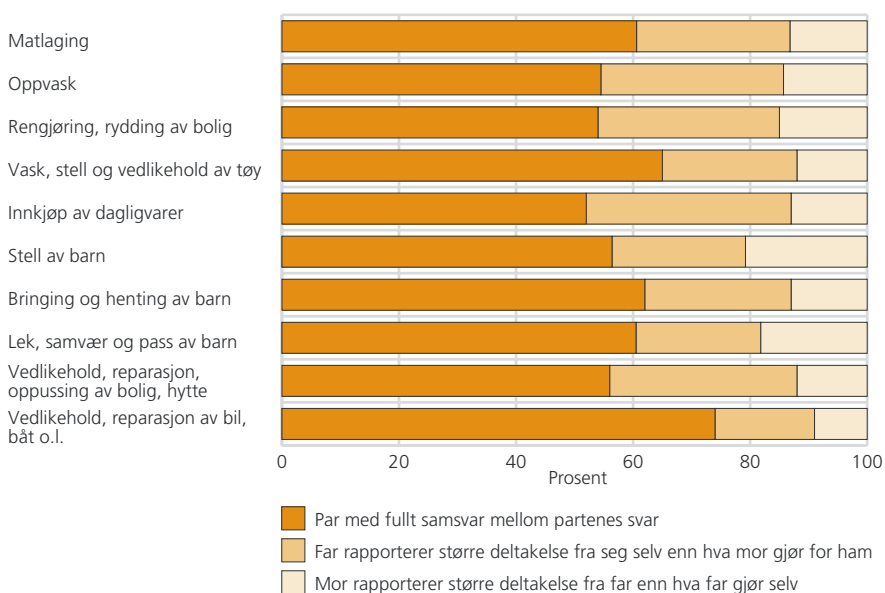
Tabell 4. Par av gifte/samboende foreldre med barn 0-6 år, etter partenes svar på hvordan de vanligvis fordeler vedlikehold, reparasjon, oppussing av bolig, hytte. Prosent¹

Mors svar	Fars svar				Antall par/prosent
	Vanligvis kvinnen	Oftere kvinnen enn mannen	Like mye	Oftere mannen enn kvinnen	
Vanligvis kvinnen	0	0	1	0	0
Oftere kvinnen enn mannen	0	0	1	0	0
Like mye	0	0	8	6	7
Oftere mannen enn kvinnen	-	-	3	7	17
Vanligvis mannen	-	-	2	6	39
Antall par/prosent					2 165/100

¹ I tillegg til prosenttallene som vises i tabellen, er det 13 par (1 prosent) der enten far eller mor ikke har besvart spørsmålet.

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Figur 1. Andel par med fullt samsvar mellom partenes svar på hvordan de fordeler ulike oppgaver hjemme, andel der far rapporterer større deltakelse fra seg selv enn hva mor gjør for ham, og andel der mor rapporterer større deltakelse fra far enn hva far gjør selv. Prosent

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Det var derimot en del par (10 prosent) der mor svarte at hun vanligvis stod for matlagingen, mens far mente matlagingen oftere ble utført av mor enn av ham selv, og en del par (5 prosent) der mor sa at hun vanligvis stod for matlagingen, mens far mente at denne var fordelt likt mellom partene. Det at partene velger ulike svaralternativer behøver ikke nødvendigvis å bunne i uenighet om hvordan oppgavene faktisk fordeles, men kan også reflektere ulike oppfatninger av hvordan svaralternativene skal tolkes. Der som mor står for det meste av matlagingen, kan det nok i en del tilfelle være vanskelig å avgjøre om dette mest nøyaktig kan beskrives med at kvinnen vanligvis utfører oppgaven eller med at hun gjør dette oftere enn mannen.

Viser mødres og fedres svar samme mønstre for hva som påvirker arbeidsdelingen?

Ofte er man ikke bare interessert i å studere hvordan ulike oppgaver fordeles mellom kvinner og menn, men å analysere hvordan dette varierer mellom grupper av par (se for eksempel Pettersen 2004). Det er derfor viktig å vite om de sammenhengene vi finner varierer mye, avhengig av om vi baserer oss på mors eller fars svar. For å belyse hvilke forhold som har betydning for graden av mannlig deltakelse hjemme, kan vi se på betydningen av en og en faktor om gangen, for eksempel ved å se på sammenhengen mellom antall barn i husholdningen og fars relative innsats hjemme, sammenhengen mellom mors arbeidstid og fars innsats hjemme, sammenhengen mellom fars utdanningsnivå og fars innsats hjemme og så videre. En vanligere framgangsmåte er imidlertid å foreta en multivariat analyse. Vi kan da isolere betydningen av de ulike faktorene ved å holde en del andre forhold konstante. Eksempelvis kan vi se om fedre med små barn deltar relativt mer hjemme enn dem med store barn, gitt samme arbeidstid, utdanning, antall barn og så videre.

For å undersøke om vi får ulike bilder av hvilke faktorer som har betydning for småbarnsforeldres arbeidsdeling hjemme når vi baserer oss på svar fra mødre og fedre, har vi foretatt de samme multivariate analysene av fordelingen av hus-, omsorgs- og vedlikeholdsarbeidet, ut fra opplysningene fra mødre og opplysninger fra fedre. Vi viser også resultater fra analyser basert på gjennomsnittet av partenes svar. Målet med disse analysene er altså ikke i første rekke å studere hvilke faktorer som har betydning for fars relative innsats hjemme (slik Pettersen gjør i sin artikkel), men å se om vi finner de samme mønstrene når vi tar utgangspunkt i mødres beskrivelse, som når vi benytter fedres beskrivelse.

Det ville bli omfattende og uoversiktlig å foreta multivariate analyser for hver av de ti oppgavene som ble kartlagt i undersøkelsen. Vi har derfor konstruert

tre indekser (jf. Pettersens artikkel), en for grad av mannlig deltakelse i husarbeidet, en for grad av mannlig deltakelse i omsorgsarbeidet og en for grad av mannlig deltakelse i vedlikeholdsarbeidet. Indeksene består av gjennomsnittsskåre for hver av de tre oppgavetyperne, altså fem spørsmål om husarbeid, tre om omsorgsarbeid og to om vedlikeholdsarbeid. Ved å benytte gjennomsnittsverdiene, og ikke de summerte skårene, kan vi sammenligne skårene for de tre oppgavetyperne. Vi får da tre fininddelte indekser med verdier fra en til fem, der en innebærer lav mannlig deltakelse (samtlige oppgaver utføres vanligvis av mor), fem innebærer høy mannlig deltakelse (samtlige oppgaver utføres vanligvis av far), og tre innebærer full likedeling.

Tabell 5 viser skårene for de tre typene familiearbeid basert på svarene fra mødre og fedre. I tråd med resultatene i tabell 1 ser vi at mødre i gjennomsnitt står for en større del av hus- og omsorgsarbeidet enn fedre, men at omsorgsarbeidet er jevnere fordelt mellom foreldrene enn husarbeidet. Vi ser også at fedre står for det alt vesentlige av vedlikeholdsarbeidet. Videre ser vi at vi får noe høyere skåre når vi tar utgangspunkt i fars enn i mors svar.

Tabell 6 viser resultater fra tre multivariate analyser av hvilke forhold som har betydning for graden av fars deltakelse i husarbeidet. Resultatene i den første kolonnen er basert på mors svar, resultatene i den andre kolonnen er basert på fars svar, og resultatene i den tredje kolonnen er basert på gjennomsnittet av partenes svar. Vi inkluderer færre forklaringsvariabler i modellene her enn hva Pettersen (2004) gjør i sin artikkel, og benytter også i en del tilfelle litt andre inndelinger. Videre er det viktig å huske på at vi ser på samtlige foreldrepar i undersøkelsen, mens Pettersen ser på par med barn 1-6 år der begge var yrkesaktive på intervjuetidspunktet. Derfor får vi tidvis noe andre sammenhenger enn hva Pettersen gjør. De forklaringsfaktorene som er tatt med i analysene her, er slike som gjerne inngår i sentrale teorier for å forklare variasjoner mellom par i grad av likedeling hjemme (se for eksempel Coltrane 2000). Eksempelvis antas partenes tilgjengelige tid å være viktig slik at fars innsats hjemme øker med mors arbeidstid i yrkeslivet og avtar med fars egen arbeidstid. Mange barn i husholdningen, og små barn, antas å trekke i retning av en mer tradisjonell arbeidsdeling hjemme. Videre antas gjerne at høyt utdannede par har en jevnere arbeidsdeling enn par med kortere utdanning, ettersom lang utdanning gjerne går sammen med likestillingsvennlige holdninger. En annen sentral teori, den såkalte maktressursteorien, går ut på at den som står for det meste av inntekten i husholdningen, kan forhandle seg bort fra mye av husarbeidet ettersom dette ofte oppleves som kjedelig og lite attraktivt. I tråd med dette antas da at arbeidsdelingen er jevnere når mor står for en stor del av parets inntekt, enn når hun står for en mindre del, uavhengig av partenes arbeidstid, antall barn i husholdningen, barnas alder og så videre. Videre antas yngre par å ha en jevnere arbeidsdeling enn eldre par fordi de oftere har vokst opp med yrkesaktive mødre, og i en tid da likedeling av arbeid ute og hjemme var en viktig politisk målsetting.

Følgende forklaringsfaktorer inngår i de multivariate analysene her: Yngste barns alder, antall barn under 18 år i husholdningen, mors arbeidstid i

Tabell 5. Skåre på indekser for fordeling av husarbeid, omsorgsarbeid og vedlikeholdsarbeid, basert på svar fra mødre og fedre, og på gjennomsnittet av mødres og fedres svar. Tall for gifte/samboende foreldre med barn 0-6 år

	Skåre for fordeling av husarbeid	Skåre for fordeling av omsorgsarbeid	Skåre for fordeling av vedlikeholdsarbeid
Svar fra mødre	2,02	2,55	4,40
Svar fra fedre	2,24	2,64	4,59
Gjennomsnitt av partenes svar	2,13	2,60	4,49
Antall observasjoner	2 161	2 113	2 135

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

Tabell 6. Regresjonsanalyser av skårer for grad av deling av husarbeidet. Resultater basert på svar fra mødre, svar fra fedre, og på gjennomsnittet av partenes svar. Estimerte koeffisienter

	Svar fra mødre	Svar fra fedre	Gjennomsnittet av partenes svar
Konstantledd	2,15 ***	2,50 **	2,32 ***
Yngste barns alder			
0 år (ref)			
1-2 år	-0,08	-0,11 **	-0,10 *
3-6 år	-0,03	-0,05	-0,04
Antall barn under 18 år			
Ett barn (ref)			
To barn	-0,11 ***	-0,11 ***	-0,11 ***
Tre barn + ...	-0,17 ***	-0,17 ***	-0,17 ***
Mors arbeidstid			
Ikke yrkesaktiv/permisjon (ref)			
1-19 timer per uke	-0,11 *	-0,12 *	-0,11 **
20-36 timer per uke	0,08 *	0,08 *	0,08 *
37 timer + per uke	0,20 ***	0,26 ***	0,23 ***
Fars arbeidstid			
Ikke yrkesaktiv (ref)			
1-36 timer per uke	0,05	-0,08	-0,01
37-44 timer per uke	-0,15 **	-0,27 ***	-0,21 ***
45 timer per uke + ...	-0,30 ***	-0,39 ***	-0,34 ***
Mors andel av parets samlede yrkesinntekt			
0-24 prosent (ref)			
25-39 prosent	0,03	0,03	0,03
40-49 prosent	0,09 *	0,05	0,07
50 prosent + ...	0,19 ***	0,21 ***	0,20 ***
Partenes utdanningsnivå			
Begge videregående eller universitet			
1-4 år (ref)			
Mor videregående eller universitet			
1-4 år/far universitet 5 år + ...	0,15 **	0,13 **	0,14 **
Far videregående eller universitet			
1-4 år/mor universitet 5 år + ...	0,29 ***	0,23 **	0,26 ***
Begge universitet 5 år + ...	0,28 ***	0,27 ***	0,28 ***
Mors alder			
- 29 år (ref)			
30-39 år	0,05	0,02	0,04
40 år + ...	-0,12 *	-0,06	-0,09
Antall observasjoner	2 078	2 078	2 078
Justert R ²	0,12	0,14	0,15

*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001.

Kilde: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002.

yrkeslivet, fars arbeidstid, mors andel av parets samlede yrkesinntekt,⁴ partenes utdanningsnivå og mors alder. Inndelingen av variablene samt valg av referanse kategorier framgår av tabell 6. Som metode har vi benyttet vanlig lineær regresjon.⁵ De estimerte koeffisientene uttrykker endringene i den gjennomsnittlige skåren for fordelingen av husarbeidet, relativt til referanse kategoriene, gitt at andre forhold er like. Baserer vi oss på opplysninger fra mødre, ser vi for eksempel at par der begge parter har lang utdanning fra universitet eller høyskole, har en skåre som ligger 0,28 høyere enn referansegruppen (par der ingen av partene har lang utdanning fra universitet eller høyskole). Dermed har høyt utdannede par en klart større likedeling av husarbeidet enn dem med mindre utdanning, uansett antall barn, barnas alder, mors og fars arbeidstid, mors andel av parets yrkesinntekt og mors alder.⁶

Helst svar fra begge parter, men undersøkelser med individutvalg kan brukes

Selv om fedre jevnt over rapporterer om noe større mannlig deltakelse i husarbeidet enn hva mor gjør, finner vi omtrent de samme mønstrene når det gjelder hvilke forhold som har betydning for graden av likedeling av husarbeidet enten vi baserer oss på opplysninger fra mor eller på opplysninger fra far (tabell 6). I begge tilfelle ser vi at far deltar relativt mindre når det er mange barn i husholdningen enn når det bare er ett barn, han

deltar relativt mer når mor jobber lang deltid eller heltid enn når mor ikke er yrkesaktiv eller har permisjon, han deltar relativt mindre når han selv har lang arbeidstid enn når han ikke er yrkesaktiv, han deltar relativt mer når mor står for minst halvparten av parets samlede yrkesinntekt enn når hun står for under en fjerdedel av inntekten, og han deltar relativt mer når begge parter har lang utdanning enn når begge parter har mindre utdanning. På enkelte områder får vi imidlertid noe ulike resultater avhengig av om vi benytter opplysninger fra mor eller far. Eksempelvis ser det ut til arbeidsdelingen er mer tradisjonell når mor er over 40 år enn når mor er yngre, når vi baserer oss på opplysninger fra mor. Mors alder har derimot ingen signifikant betydning når vi tar utgangspunkt i fars opplysninger.

Til tross for at styrken på sammenhengene i enkelte tilfelle er noe forskjellig avhengig av om vi benytter opplysningene fra mødre eller fedre, og at enkelte sammenhenger er signifikante i den ene modellen, men ikke i den andre, er hovedinntrykket at konklusjonene med hensyn til hvilke forhold som har betydning for graden av likedeling av husarbeidet, i all hovedsak er de samme når vi tar utgangspunkt i mors svar, som når vi tar utgangspunkt i fars svar. Dette skulle tilsi at undersøkelser der man bare har opplysninger fra én av partene, kan benyttes til å analysere slike problemstillinger. Har man opplysninger fra begge parter, bør imidlertid analysene baseres på gjennomsnittet av partenes svar, slik Pettersen (2004) gjør i sin artikkel. Som vi kunne vente, og som vist i tredje kolonne i tabell 6, får vi da estimerer som ligger midt mellom dem vi får ut fra mors svar og dem vi får ut fra fars svar. Ved å benytte gjennomsnittet av partenes svar får vi også tatt hensyn til at menn ofte rapporterer større likedeling av husarbeidet enn hva kvinner gjør. I multivariate analyser vil dette komme til uttrykk ved at konstantleddet er høyere når vi baserer oss på svar fra far enn på svar fra mor (se sluttnote 6 for tolkning av konstantleddet).

Også når det gjelder hvilke forhold som har betydning for graden av likedeling av omsorgsarbeid for barn, finner vi omtrent de samme mønstrene når vi tar utgangspunkt i opplysninger fra mødre og når vi benytter opplysninger fra fedre. Styrken på enkelte av sammenhengene er riktignok litt forskjellig i de to modellene, og enkelte sammenhenger er statistisk signifikante i den ene modellen og ikke i den andre, men i all hovedsak gir de to modellene grunnlag for de samme konklusjonene. Dette er også tilfelle når vi studerer hvilke forhold som har betydning for den relative fordelingen av vedlikeholdsoppgaver blant par av småbarnsforeldre. Uansett om vi baserer oss på opplysninger fra mødre eller fedre, er det imidlertid forholdsvis lite av variasjonen mellom par i fordelingen av vedlikeholdsarbeidet som lar seg forklare ved hjelp av de faktorene vi inkluderer i analysene her. Dette bunner i at det er små forskjeller i fordelingen av vedlikeholdsarbeidet mellom de gruppene som inngår i den modellen som er spesifisert her.

Oppsummering og konklusjon

I Norge er analyser av hvordan par fordeler arbeidet hjemme ofte basert på opplysninger fra bare én av partene. Internasjonalt anbefales imidlertid at man bruker gjennomsnittet av svarene fra begge parter i slike analyser for å justere for at partene ofte beskriver fordelingen av familiearbeidet litt forskjellig. I en undersøkelse blant småbarnsforeldre i Norge våren 2002 innhentet man opplysninger om fordelingen av hus-, omsorgs- og vedlikeholdsoppgaver fra både mor og far i samme par. Dette gir oss mulighet til å studere graden av samsvar og avvik mellom partenes svar, samt å undersøke hvorvidt analyser basert på opplysninger fra mødre gir grunnlag for de samme konklusjonene som analyser basert på opplysninger fra fedre når det gjelder hvilke faktorer som har betydning for fars relative innsats hjemme.

Sammenligninger av fordelingene for mors og fars svar på aggregert nivå viser at fedre for de fleste oppgaver rapporterer om noe høyere mannlig deltakelse enn hva mødre gjør, men forskjellene er ikke dramatiske. Analyser på parnivå viser større avvik mellom partenes svar. For de fleste oppgaver gir partene nøyaktig det samme svaret i om lag 55-65 prosent av tilfellene, mens det i en god del par er slik at far angir større relativ deltakelse fra seg selv enn hva mor gjør for ham, og det i enkelte par er slik at mor rapporterer om større deltakelse fra far enn hva han selv gjør. Ettersom forskjellen mellom

Resultater fra regresjonsanalyser av fordeling av omsorgs- og vedlikeholdsarbeid

For de av leserne som ønsker å studere resultatene fra regresjonsanalyser for fordeling av omsorgs- og vedlikeholdsarbeid, basert på svarene fra mødre og fedre og på gjennomsnittet av partenes svar, henviser vi til tabellene 7 og 8 i webversjonen av denne artikkelen, se <http://www.ssb.no/Samfunnsspeilet/>.

Referanser

Berk, S. F. (1985): *The Gender Factory: The Apportionment of Work in American Households*. New York: Plenum Press.

Bittman, M. (1999): Parenthood without Penalty: Time Use and Public Policy in Australia and Finland. *Feminist Economics*, vol. 5 (3): 27-42.

Bonke, J. (2002): *Paid work and unpaid work - diary information versus questionnaire information*. Paper to be presented at International Association of Time Use research (IATUR), Annual Conference 2002, 15-18 October, Lisbon, Portugal.

Coltrane, S. (2000): Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (November): 1208-1233.

Deutsch, F. M., J. L. Lozy og S. Saxon (1993): Taking Credit. Couples' Reports of Contributions to Child Care. *Journal of Family Issues*, vol 14 (3): 421-437.

Hochschild, A. with A. Machung (1989): *The Second Shift*. New York: Avon Books.

Haavind, H. (1984): "Love and Power in Marriage". I H. Holter (red): *Patriarchy in a Welfare Society*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kamo, Y. (1988): Determinants of Household Division of Labor. Resources, Power, and Ideology. *Journal of Family Issues*, vol. 9 (2): 177-200.

Kitterød, R. H. (2000): Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre: Størst likedeling blant de høyt utdannede. *Samfunnsspeilet*, årg. 14 (3): 34-47.

Kitterød, R. H. (2002): Utdanning og ulikhet? En diskusjon av utdanningsnivåets betydning for deling av husarbeid blant småbarnsforeldre. *Sosiologisk tidsskrift*, årg. 10 (3): 179-208.

Pettersen, S. V. (2003): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002*. Rapporter 2003/9, Statistisk sentralbyrå.

Pettersen, S. V. (2004): Småbarnsfamiliers arbeidsdeling hjemme: - mer likedelt med ulik arbeidstidsordning? *Samfunnsspeilet*, årg. 18, (6), 31-38.

Rønsen, M. (2004): Kontantstøtten og mødres arbeidstilbud: Større virkninger på lengre sikt. *Samfunnsspeilet*, årg. 18 (6), 24-30.

Secombe, K. (1986): The Effects of Occupational Conditions upon the Division of Household Labor: An Application of Kohn's Theory. *Journal of Marriage and the Family*, vol. 48 (November): 839-848.

Syltevik, L. J. (2000): *Differensierte familieliv. Familiepraksis i Norge på slutten av 1990-tallet*. Rapport 2/2000, Senter for samfunnsforskning. Universitetet i Bergen.

Thagaard, T. (1996): *Arbeid, makt og kjærlighet*. Bergen: Fagbokforlaget.

Vaage, O. F. (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. Statistiske analyser nr. 52, Statistisk sentralbyrå.

partenes svar går begge veier, blir avvikene mellom fars og mors svar mindre i fordelinger for alle fedre under ett og alle mødre under ett, enn i analyser på parnivå.

Forskjellen mellom partenes svar kan skyldes at de faktisk er uenige om hvor mye hver av dem bidrar på ulike områder hjemme, at noen bevisst forsøker å framstille seg selv i et mer gunstig lys enn hva det er grunnlag for, eller at foreldre i en del par vurderer svarkategoriene på spørsmålene forskjellig. Eksempelvis kan det i visse tilfelle være vanskelig å avgjøre om en bestemt fordeling best kan karakteriseres som at kvinnen vanligvis utfører oppgaven, eller at kvinnen utfører oppgaven oftere enn mannen. Vi har ingen mulighet til å avgjøre hvem av partene som gir de mest korrekte opplysningene, eller hvem som tolker de ulike svarkategoriene riktigst. Selv om det for mange par er slik at mor og far beskriver arbeidsdelingen seg imellom forskjellig, er de sjelden svært uenige. Eksempelvis er det nesten aldri slik at mor hevder at hun vanligvis utfører en bestemt oppgave, mens far hevder at det er han som vanligvis står for denne oppgaven.

Til tross for at partene ofte framstiller arbeidsdelingen hjemme litt forskjellig, får vi omtrent de samme mønstrene i analyser av hvilke forhold som har betydning for fordelingen av hus-, omsorgs- og vedlikeholdsarbeidet når vi baserer oss på opplysninger fra mor, som når vi baserer oss på opplysninger fra far. Dette skulle tilsi at vi kan analysere slike spørsmål selv om vi bare har opplysninger fra en av partene. Ettersom fedre ofte rapporterer noe høyere mannlig deltakelse enn hva mødre gjør, og ettersom styrken på effekten av forklaringsfaktorene i visse tilfelle varierer avhengig av om vi benytter opplysninger fra mødre eller fedre, bør man imidlertid bruke gjennomsnittet av partenes svar når man har opplysninger fra begge parter.

¹ Analysen er finansiert av Barne- og familiedepartementet og inngår som del av et prosjekt om tid brukt til arbeid ute og hjemme blant foreldrepar.

² Også analysene i Rønsens artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet er basert på dette datamaterialet. Rønsen benytter imidlertid andre deler av spørreskjemaet enn hva vi gjør i foreliggende artikkel.

³ Par som ikke hadde besvart spørsmålene, er holdt utenfor i fordelingene her. Som vist i tabell 1, var det ganske mange par (6 prosent) som ikke hadde besvart spørsmålet om hvordan de fordelte bringing og henting av barn. Nærmere analyser viste at en stor del av disse parene ikke benyttet noen form for eksternt barnetilsyn for noen av sine barn. De fleste hadde også svært små barn. Spørsmålet om fordeling av bringing og henting av barn var derfor irrelevant for disse parene. For dem som ikke hadde eksternt barnetilsyn til noen av sine barn, har vi omdefinert "uoppgitt / vet ikke" kategorien for dette spørsmålet til midtkategorien (om lag like mye/sammen). På samme måte som når oppgaven ikke blir utført av noen av partene, men utført av en tredje person, har vi altså valgt å se dette som lik arbeidsdeling mellom mor og far.

⁴ Som yrkesinntekt regnes lønnsinntekt, netto næringsinntekt og dagpenger ved arbeidsledighet.

⁵ Observasjoner med uoppgitt på minst en av variablene i modellene er holdt utenfor i de multivariate analysene.

⁶ Konstantleddet, vist øverst i tabellen, uttrykker gjennomsnittsskåren for de personer/par som er definert som referansekategori på samtlige forklaringsfaktorer i modellen, dvs. par der yngste barn er under ett år og som bare har ett barn, der mor har permisjon eller ikke er yrkesaktiv, der far ikke er yrkesaktiv, der mor står for mindre enn 25 prosent av husholdningsinntekten, der ingen av partene har minst fem års utdanning fra universitet eller høyskole, og der mor er under 30 år.

Internettavisene demper nedgangen i lesing av papiraviser

Det ser ikke ut til at den enkle tilgjengeligheten til aviser via Internett har ført til at flere leser aviser totalt sett, den har heller vært med på å dempe nedgangen blant de leserne som i størst grad har "sviktet" de trykte avisene. Det er særlig de unge og unge voksne som bruker avisenes internettutgaver. Nettutgavene av avisene er neppe noen trussel mot papirutgavene foreløpig.

De siste årene har færre lest avisen på papir. Nedgangen er beskjeden, men jevn. Mens 84 prosent av befolkningen i alderen 9-79 år leste papiravis en gjennomsnittsdag i 1997, var andelen 77 prosent i 2003. I denne perioden har tilbudet av aviser formidlet via Internett økt. Dette kan ha ført til at noen av avisleserne har forlatt papirutgavene og gått over til de elektroniske utgavene. Avislesingen behøver derfor ikke totalt sett ha sunket, slik man kan få inntrykk av bare ved å se på lesing av de trykte avisene. Vi skal i denne artikkelen se om Statistisk sentralbyrås mediebruksundersøkelser kan gi noen svar på dette.

I mediebruksundersøkelsene har vi tall på lesing av trykte aviser fra 1991 og framover. Andelen av befolkningen som leser internettutgaver av papiraviser ble første gang målt i 2001.

Odd Frank Vaage

Tabell 1. Andelen som har lest trykte aviser og trykte aviser/internettaviser samlet en gjennomsnittsdag. 1997-2003. 9-79 år. Prosent

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Trykte aviser	84	81	81	77	78	77	77
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	79	79	80

Kilde: Mediebruksundersøkelsene.

Færre avislesere også iberegnet Internett

Man kan spørre seg om avislesing på Internett er det samme som å lese en trykt avis. Sannsynligvis får man med seg mer ved å bla og lese gjennom en trykt avis, enn ved å gå gjennom oppslagene som legges inn på hovedsiden i en nettutgave. Dette ser vi likevel bort fra her. Tallene viser at nedgangen i de

Tabell 2. Andelen som har lest trykte aviser og trykte aviser/internettaviser samlet en gjennomsnittsdag, etter kjønn. 1997-2003. 9-79 år Prosent

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Menn							
Trykte aviser	85	84	84	79	78	78	78
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	81	81	83
Kvinner							
Trykte aviser	82	79	78	76	77	76	76
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	78	77	78

Kilde: Mediebruksundersøkelsene.

Odd Frank Vaage er statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (odd.vaage@ssb.no).

trykte avisenes leserandel bare i en viss grad kompenseres ved lesing av nett-utgavene. Mens leserandelene av trykte aviser i hele perioden fra 1991 til 1997 lå rundt 84 prosent, har avislesing medregnet nettleasing ligget rundt 80 prosent fra 2001 til 2003.

Avislesing på Internett har ikke ført til at avislesing samlet har kommet opp på nivået som var rådende på 1990-tallet verken for menn eller kvinner. Vi kan derfor foreløpig si at nedgangen i avislesing også gjør seg gjeldende selv om nettaviser tas med i betraktning. De er likevel med på å dempe nedgangen noe.

Internettutgavene demper nedgangen i avislesing

Andelen avislesere i aldersgruppen 16-24 år var i årene 1991-1997 i gjennomsnitt på 80 prosent en gjennomsnittsdag. Siden har andelen som leser trykte aviser sunket betydelig i denne aldersgruppen. Nettavisene er i betydelig grad med på å holde avisleserandelen oppe på et høyere nivå, selv om den ikke når helt opp til tallene for 1990-årene. Blant 25-44-åringene var leserandelen i gjennomsnitt for årene 1991-1997 på 88 prosent. Også for dem blir nedgangen de seinere årene i noen grad oppveid ved lesing av internettutgaver. I aldersgruppen 9-15 år har det også vært en nedgang i andelen som leser trykte aviser i løpet av dagen. Gjennomsnittet for 1991-1997 var på 54 prosent, og det ser ikke ut til at lesing av nettaviser har hatt noen betydning for lesernivået de siste årene. For dem som er 45 år eller eldre har nedgangen i avislesing vært liten, selv om den har gått noe ned for de aller eldste de siste par årene.

Tabell 3. Andelen som har lest trykte aviser og trykte aviser/internettaviser samlet en gjennomsnittsdag, etter alder. 1997-2003. Prosent

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
9-15 år							
Trykte aviser	54	53	48	45	40	49	48
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	40	50	48
16-24 år							
Trykte aviser	79	75	70	69	68	62	69
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	73	68	78
25-44 år							
Trykte aviser	87	83	86	81	79	78	76
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	81	81	83
45-66 år							
Trykte aviser	92	89	89	86	89	90	89
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	90	90	89
67-79 år							
Trykte aviser	86	90	92	90	90	85	84
Trykte eller nettaviser	.	.	.	.	90	86	84

Kilde: Mediebruksundersøkelsene.

Tabell 4. Lesing av trykt avis og nettaviser en gjennomsnittsdag. 2001-2003. 9-79 år. Prosent

	Trykt avis ¹	Nettavis ²	Enten trykt avis eller nettaviser	Bare trykt avis	Bare nettaviser	Både trykt avis og nettaviser	Antall svar
2001	78	10	79	69	2	9	1 804
2002	77	12	79	67	2	10	1 856
2003	77	17	80	63	4	14	1 814

¹Andelen som har lest trykt avis. Disse kan også ha lest nettaviser. ²Andelen som har lest nettaviser. Disse kan også ha lest trykt avis.
Kilde: Mediebruksundersøkelsene.

Blant disse har ikke nettavisene noen nevneverdig betydning for andelen avislesere.

Vi skal videre se litt nærmere på utviklingen i avislesing i årene 2001-2003. Mens andelen som leser trykte aviser har endret seg lite disse tre årene, har andelen som bruker internettavisene i løpet av en dag økt fra 10 til 17 prosent. Dette har medført at andelen som bare leser trykte aviser har sunket fra 69 prosent i 2001 til 63 prosent i 2003. Det er få som bare leser nettaviser, mens de som både leser trykte aviser og nettaviser har økt fra 9 prosent i 2001 til 14 prosent i 2003.

En av ti unge leser bare nett-utgavene

Mer enn en av fire i alderen 16-44 år leser nettaviser en gjennomsnittsdag. Det er derimot svært få som bruker dette tilbudet i løpet av en dag blant de yngste og de eldste. Mens nesten en av ti i alderen 16-24 år bare leser avis på Internett, er det så godt som ingen av dem under 16 år eller over 44 år som gjør det. I aldersgruppen 25-44 år leser en av fem både trykte aviser og nettaviser en gjennomsnittsdag.

Vi skal se litt videre på hvordan nettavisene ellers brukes i ulike samfunnsgrupper. Utdanningsnivå er ofte et mål som skiller folks aktiviteter på en rekke felter. Dette gjelder bruk av internettaviser i forhold til trykte aviser.

Utdanning betyr mye for nettavislesing

De som leser både trykte aviser og nettaviser i løpet av dagen er helst personer som har høy utdanning. Andelen som bare leser trykte aviser er derimot høyest blant dem som har liten utdanning. Blant dem med utdanning utover videregående skole er det en av fire som leser begge typer avistilbud i løpet av dagen. Inntekt har ikke samme klare betydning for valg av avistilbud. Likevel er det de som har høyest husholdningsinntekt som i størst grad leser både trykte aviser og nettaviser. Det er også de som i størst grad leser nettaviser.

Personer med akademiske yrker og ledere er de mest aktive brukerne av internettaviser. Mer enn en av tre i denne gruppen leser aviser på nettet i løpet av en dag. Dette er også den gruppen som i størst grad leser både trykte aviser og nettaviser. Derfor øker andelen avislesere med bare 4 prosent når net-

Tabell 5. Lesing av trykt avis og nettavis en gjennomsnittsdag, etter kjønn og alder. 2003. Prosent

	Trykt avis	Nett-avis	Enten trykt avis eller nettavis	Bare trykt avis	Bare nettavis	Både trykt avis og nettavis	Antall svar
Menn	78	23	83	59	5	18	923
Kvinner	76	11	78	67	2	9	891
9-15 år	48	3	48	44	0	3	195
16-24 år	69	26	78	52	9	17	270
25-44 år	76	27	83	56	6	20	621
45-66 år	89	13	89	76	0	13	529
67-79 år	84	1	84	83	0	1	199

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2003.

Tabell 6. Lesing av trykte aviser og nettaviser en gjennomsnittsdag, etter utdanning. 16-79 år. 2003. Prosent

	Trykt avis	Nett-avis	Enten trykt avis eller nettavis	Bare trykt avis	Bare nettavis	Både trykt avis og nettavis	Antall svar
Grunnskole	78	8	80	72	2	6	286
Videregående skole	80	17	84	67	5	12	827
Universitet/høgskole, kort ...	81	29	83	54	2	27	107
Universitet/høgskole, lang ...	84	29	89	60	5	24	379

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2003.

Tabell 7. Lesing av trykt avis og nettavis en gjennomsnittsdag, etter yrkesstatus. Alder 16-79 år. 2003. Prosent

	Trykt avis	Nett-avis	Enten trykt avis eller nettavis	Både trykt avis og nettavis	Antall svar
Akademiske yrker, ledere, politikere	86	35	90	30	296
Teknikere, yrker med kortere høgskole/ universitetsutdanning	84	27	89	22	228
Yrker innenfor kontor, service, omsorg	80	17	83	13	261
Primærnæring, håndverk, industri, transport og yrker uten krav til utdanning	79	14	84	9	276
Elever/studenter	64	29	73	20	148
Pensjonister	85	3	85	3	329
Hjemmearbeidende	57	7	64	0	47

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2003.

	Trykt avis	Nett-avis	Enten trykt avis eller nettaviser	Bare trykt avis	Bare nettaviser	Både trykt avis og nettaviser	Antall svar
Mandag-fredag	81	20	84	64	4	17	1 289
Lørdag	76	9	79	69	2	7	267
Søndag	57	11	62	51	5	6	258

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2003.

	Trykt avis	Nett-avis	Enten trykt avis eller nettaviser	Både trykt avis og nettaviser	Antall svar
Brukt Internett siste uke	77	30	84	23	1 061
Brukt Internett i forbindelse med arbeid siste uke	84	39	90	33	495
Brukt Internett privat siste uke	77	32	84	25	910
Internettbrukere denne dagen	78	42	87	33	755

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2003.

tavislesingen regnes med. I motsatt ende av skalaen er hjemmearbeidende og pensjonister. Blant dem er det henholdsvis 0 og 3 prosent som leser både trykte aviser og nettaviser. Dessuten er det bare 64 prosent av de hjemmearbeidende som leser avis totalt en gjennomsnittsdag. Elever/studenter er de som har høyest andel nettavisesere i forhold til den totale andelen avislesere i gruppen. Andelen avislesere øker fra 64 til 73 prosent når nettaviseslesing tas med, det vil si en økning på 9 prosentpoeng.

Internettutgavene leses mest på hverdager

Både trykte aviser og internettaviser blir i mindre grad lest på lørdag og søndag enn på hverdagene. Det er naturlig at det er færre som leser både

trykte aviser og nettaviser på søndagene, siden kun et fåtall aviser blir utgitt den dagen. Derimot er det litt mer oppsiktsvekkende at også andelen nettavisesere på lørdager bare er halvparten av det den er på hverdager. Det er også på lørdagene flest leser bare trykt avis. Dette kan henge sammen med at flere leser aviser på Internett på arbeidsplassen enn hjemme. Neste tabell kan gi en indikasjon på om det stemmer.

Blant dem som har brukt Internett i forbindelse med arbeid siste uke har hele 39 prosent lest aviser via nettet, og 33 prosent har lest både trykt avis og nettaviser i løpet av en dag. Blant dem som har brukt Internett privat i løpet av uka er andelen henholdsvis 32 og 25 prosent. Blant alle som har brukt Internett i løpet av uka er det 30 prosent som har lest nettaviser en gjennomsnittsdag. Dette gir en ytterligere bekreftelse på at avislesing på nett i vesentlig grad er knyttet til arbeidsplassen. Blant dem som bruker Internett er det for øvrig hele 42 prosent som har lest nettaviser, opp fra 30 prosent i 2001.

Totalt sett viser disse tallene at avisenes internettutgaver har ganske stor betydning for enkelte gruppers tilgang til avisstoff. Det er likevel neppe riktig å påstå, slik enkelte spådde for 8-10 år siden, at internettutgavene ville ta knekken på papiravisene innen få år.

Innvandrere prioriterer å sende penger til familien

Omkring hver tredje ikke-vestlige innvandrer i Norge sender regelmessig penger til familie i opphavslandet. Over 40 prosent av de som sender penger har samtidig hatt problemer med å klare løpende utgifter i Norge. Norges Bank fører ikke statistikk over innvandreres pengeoverføringer, men opplysninger fra sentralbankene i enkelte opphavsland gir et innblikk i strømmenes omfang.

I år kommer verdens utviklingsland til å motta nærmere 100 milliarder dollar i registrerte overføringer fra sine utvandrere – halvannen gang så mye som de får i bistand. I tillegg overføres et ukjent antall milliarder uregistrert. Verdensbanken har påpekt at disse pengestrømmene ikke bare er store, men også spesielt viktige fordi de i motsetning til utenlandske investeringer er stabile over tid og ikke avtar i nedgangstider (World Bank 2003). Det finnes mange eksempler på at utvandreres overføringer har steget i etterkant av naturkatastrofer og andre kriser, og dermed dempet konsekvensene for landets økonomi.

Pengestrømmene fra innvandrere til deres opphavsland er som regel et element i mer omfattende forbindelser. Den stadige flyten av mennesker, informasjon, varer og penger utgjør det som kalles *transnasjonale bånd* i internasjonal migrasjonslitteratur. Det å flytte fra et land til et annet innebærer ofte at sosiale forbindelser ikke brytes, men strekkes ut på tvers av landegrenser. De ulike formene for sosial, økonomisk og politisk aktivitet som innvandrere utøver overfor sine opphavsland er viktige, både for å forstå integreringsprosesser og for å forstå utviklingen i opphavssamfunnet. I Norge har det til nå vært lite forskning som tar for seg innvandrere og deres relasjoner og forpliktelser utenfor Norges grenser (Fuglerud 2002).

Internasjonal statistikk over innvandreres pengeoverføringer er ufullstendig av to grunner. For det første er det mange nasjonalbanker som ikke fører fullstendig statistikk, inkludert Norges Bank. Ofte er statistikken best i mottakerlandene. Ikke desto mindre er det under halvparten av landene i Asia og Midt-Østen som har rapportert jevnlig de siste ti årene, og bare hvert fjerde land i Afrika sør for Sahara som har gjort det. Den andre grunnen til at statistikken er ufullstendig, er at selv de landene som fører statistikk, ikke fanger opp de store summene som overføres utenfor offisielle kanaler.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 1996

I 1996 gjennomførte Statistisk sentralbyrå en levekårsundersøkelse blant åtte store ikke-vestlige innvandrergrupper. Undersøkelsen omfattet 2 561 personer i innvandrerbefolkningen fra Det tidligere Jugoslavia, Tyrkia, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile. Tre firedeler av intervjuene ble foretatt av intervjuere med samme språkbakgrunn som intervjupersonen.

Jørgen Carling

Forskning om innvandreres pengeoverføringer

Denne artikkelen er basert på tre forskningsprosjekter ved Institutt for fredsforskning (PRIO) som alle berører innvandreres pengeoverføringer til sine opphavsland:

1) Forarbeid til Utlendingsdirektoratets vårkonferanse 2004 der artikkelforfatteren holdt et foredrag om transnasjonale bånd.

2) Et nylig avsluttet prosjekt på oppdrag fra NORAD som omhandler koblinger mellom migrasjonsrelaterte pengeoverføringer og utviklingsarbeid.

3) Et pågående doktorgradsprosjekt om hvordan transnasjonale bånd påvirkes av restriktiv innvandringspolitikk.

Se www.prio.no/staff/jorgen for ytterligere informasjon.

Jørgen Carling er forsker ved Institutt for fredsforskning (PRIO) (jorgen@prio.no)

Begreper

Opphavsland – Det landet som betegner landbakgrunnen til en person i innvandrerbefolkningen kan kalles deres opphavsland. Tidligere har man brukt begrepet "hjemland", men "opphavsland" er å foretrekke fordi det ikke gir samme inntrykk av å reflektere den enkeltes følelsesmessige tilknytning.

Transnasjonale bånd – De ulike formene for aktivitet og utveksling som knytter innvandrere sammen med mennesker i deres opphavsland. Pengeoverføringer til familie i opphavslandet er et viktig element i slike bånd.

Hva vet vi om overføringer fra Norge?

I mangel av tall fra Norges Bank, finnes det to kilder til opplysninger om innvandreres pengeoverføringer til sine opphavsland: survey-undersøkelser blant innvandrere, og statistikk fra opphavslandene. Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere fra 1996 inneholder flere spørsmål om pengeoverføringer til opphavslandet (Gulløy mfl. 1997). Selv om disse tallene begynner å bli gamle, kan de fortelle mye interessant om sammenhenger mellom pengeoverføringer og andre variabler. En ny levekårsundersøkelse blant innvandrere er under planlegging i Statistisk sentralbyrå.

Opplysningene i denne artikkelen bygger i hovedsak på nye analyser av data-materialet fra den forrige levekårsundersøkelsen. I tillegg er det hentet inn ny statistikk fra sentralbankene i opphavslandene til enkelte innvandrergrupper. Dette er tall som ikke tidligere er publisert i Norge. En annen pengestrøm som er en del av de innvandrerrelaterte overføringene til utlandet, er trygde-utbetalinger til innvandrere som har flyttet tilbake til sine opphavsland. Tall som kan belyse størrelsen på slike overføringer er også behandlet i artikkelen.

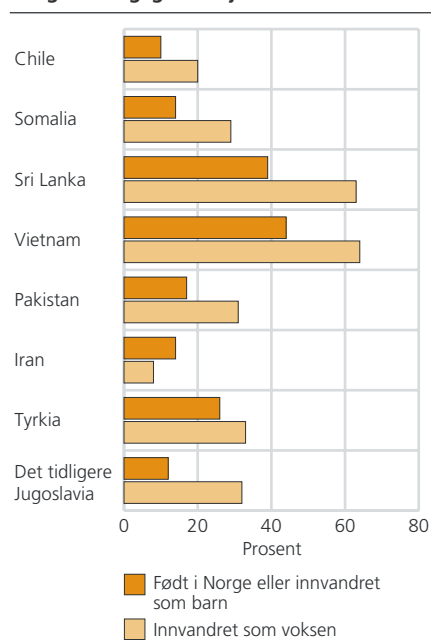
Mange støtter sine foreldre

Tallene fra levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere kan brukes til å slå fast noen grunnleggende fakta om pengeoverføringer fra Norge. For det første er det relativt stor variasjon mellom ulike innvandrergrupper i hvor mange som regelmessig sender penger. Andelen varierte fra 8 prosent av iranerne til 61 prosent blant dem med bakgrunn fra Sri Lanka. Gjennomsnittet blant de åtte gruppene i undersøkelsen var 34 prosent. For det andre er det foreldre som er den største mottakergruppen. Av alle som regelmessig sendte penger, var det nær to tredeler som sendte til sine foreldre mens 17 prosent sendte til søsken. Hva slags slektskapsbånd man har til opphavslandet er med andre ord en viktig forklaringsvariabel i forhold til hvorvidt man sender penger eller ikke. For det tredje er det en god del som sender penger også blant dem som er født i Norge (9 prosent) eller innvandret som barn (28 prosent). Dette er illustrert i Figur 1. For det fjerde er det ikke bare arbeidsinnvandrere som sender penger til opphavslandet. Andelen var riktignok høyest blant dem med studier eller arbeid som oppholdsgrunnlag (44 prosent), men ikke veldig mye lavere blant personer som var innvilget asyl eller opphold på humanitært grunnlag (36 prosent). Blant personer som var kommet til Norge gjennom familiegjenforening var andelen 30 prosent.

Pengeoverføringer sikrer tilhørighet i opphavslandet

Det finnes en rekke forklaringer på hvorfor innvandrere prioriterer å sende penger til familiemedlemmer i opphavslandet. I mange tilfeller opprettholder man simpelthen de samme forpliktelsene overfor familiemedlemmer som man ville hatt dersom man bodde på samme sted. Forskjellen er at økono-

Figur 1. Andel som regelmessig har sendt penger til opphavslandet, etter landbakgrunn og generasjon. 1996

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere 1996.

Kompliserte begreper og problematiske tall

På engelsk har man ordet *remittances* som beskriver innvandreres pengeoverføringer til opphavslandet. Det er imidlertid store forskjeller i hvilket innhold begrepet gis. I det internasjonale valutafondets (IMFs) betalingsbalansestatistikk skiller man mellom tre verdistrømmer:

Workers' remittances er overføringer fra innvandrere som er bosatt i Norge. Med bosatt menes at de er forventet å være i landet i minst ett år.

Compensation of employees er lønninger til personer som jobber i et annet land enn der de er bosatt, for eksempel sesongarbeidere.

Migrants' transfers er de verdistrømmene som følger personer som tar med seg sin gjeld eller formue når de flytter fra et land til et annet.

Internasjonale oversikter over "remittances" bruker av og til summen av alle tre, og av og til bare *workers' remittances*. Dessuten er det forskjeller mellom land i hvordan de velger å putte spesifikke pengestrømmer inn i disse kategoriene. For eksempel omfatter "remittances" fra Norge til Pakistan trygdeutbetalinger til norsk-pakistanere som har flyttet tilbake til Pakistan, mens statistikken fra Filippinene og Marokko utelater denne typen overføringer.

Da Verdensbanken i 2003 rapporterte at om lag 4 milliarder kroner ble sendt ut av Norge som "remittances" omfattet dette i realiteten bare tall for én av de tre kategoriene i statistikken, nemlig lønninger utbetalt til utenlandske arbeidere som ikke er bosatt i Norge. Det vil si at dette beløpet dekket lønnsutbetalinger til for eksempel polske sesongarbeidere og utenlandske konsulenter, men ikke penger som norsk-marokkanere sendte til familie i Marokko.

misk støtte til foreldre, for eksempel, er statistisk sett usynlig når den foregår innen et hushold i Pakistan, mens den utgjør en internasjonal pengeoverføring når sønnen eller datteren bor i Norge. I samfunn med stor utvandring blir slike overføringer ofte en viktig ressurs, og utvandrere står overfor en sterk kulturell forventning om å sende penger. Det kan være en forutsetning for fortsatt å være en del av samfunnet man forlot. Betydningen av dette er stor hvis man reiser på ferie til opphavslandet, og ikke minst hvis man tenker på å flytte tilbake for godt.

En statistisk analyse av tall fra levekårsundersøkelsen blant innvandrere i Norge viste at det ikke er noe motsetningsforhold mellom å integreres i det norske samfunnet og samtidig sende penger til opphavslandet (Carling 2004a). Ressurssterke innvandrere gjør gjerne begge deler. Undersøkelsen viste imidlertid at de som oppga å ha opplevd diskriminering i Norge, var mer tilbøyelige til å sende penger. Én tolkning av dette er at negative opplevelser i Norge øker motivasjonen for fortsatt å være en del av et samfunn der man blir verdsatt og respektert i større grad. Sammenhengen mellom pengeoverføringer til opphavslandet og integrering i Norge er med andre ord svært kompleks.

De sosiale og kulturelle rammene rundt pengeoverføringer gjør at det er vanskelig å tolke opplysninger om dette temaet som stammer fra intervjuundersøkelser. På den ene siden kan man tenke seg at innvandrere som har sin bakgrunn i land der "en god utvandrer er en som sender penger" overdriver betydningen av sine egne overføringer. På den annen side kan intervjupersonene være tilbakeholdne med å opplyse at de sender penger dersom de gjør

det gjennom uregelmessige kanaler, eller dersom de samtidig mottar sosialhjelp. Medieoppmerksomhet omkring ulovlig utføring av kontanter knyttet til hvitvasking av penger eller annen kriminalitet, kan bidra til at pengeoverføringer oppfattes som et sensitivt tema, også blant det store flertall som ikke gjør noe ulovlig.

Pakistan, Marokko og Filippinene fører statistikk

Land som får store inntekter i form av overføringer fra sine utvandrere, setter som regel ressurser inn på å føre statistikk på dette området. Pakistan, Marokko og Filippinene er land som både er store mottakere av slike overføringer, fører statistikk over innkomne overføringer og har relativt store innvandrerbefolkninger i Norge. I 2003 registrerte disse tre landene henholdsvis 59, 45 og 87 millioner kroner i overføringer fra innvandrere i Norge. I Filippinene ble det registrert ytterligere 12 millioner kroner i overføringer fra sjø-

Tabell 1. Overføringer fra Norge til Pakistan, Marokko og Filippinene. 2003

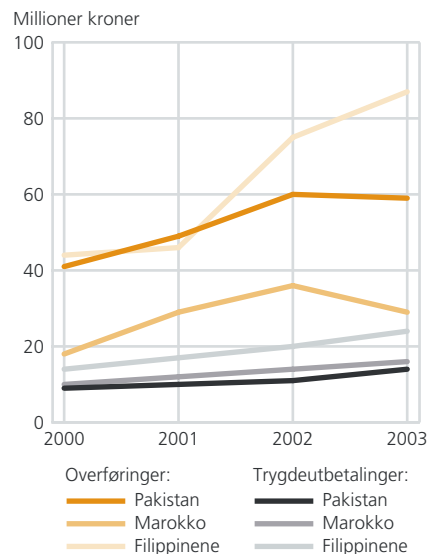
	Pakistan	Marokko	Filippinene ¹
Overføringer fra Norge 2003. Millioner kroner			
Overføringer fra innvandrere ²	58,6	45,0	86,5
Trygdeoverføringer ³	13,6	16,3	23,8
Voksen innvandrerbefolkning (20 år og eldre) ved årets utgang	15 705	4 265	6 012
Beløp per person per år. Kroner			
Fordelt på hele den voksne innvandrerbefolkningen	3 700	10 600	14 400
Fordelt på 60 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	6 200	17 600	24 000
Fordelt på 25 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	14 900	42 200	57 600
Beløp per person per måned. Kroner			
Fordelt på hele den voksne innvandrerbefolkningen	310	880	1 200
Fordelt på 60 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	520	1 470	2 000
Fordelt på 25 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	1 240	3 520	4 800
Beregnete totale overføringer til utviklingsland⁴. Millioner kroner			
Uten uregistrerte overføringer	470	1 320	1 800
Med 1/3 uregistrerte overføringer	700	1 980	2 700
Med 2/3 uregistrerte overføringer	1 400	3 960	5 400
¹ Tall for Filippinene omfatter ikke filippinske sjøfolk på norske båter. Denne gruppen overførte ytterligere 12,1 millioner kroner i 2003.			
² Innkomne overføringer fra utvandrere i Norge registrert av de respektive lands sentralbanker. Ulik registreringspraksis kan gjøre at beløpene ikke er fullt ut sammenlignbare. For Pakistan viser beløpet innvandreneres overføringer fratrukket trygdeoverføringer som er inkludert i sentralbankens egen statistikk. Trygdeutbetalinger til Marokko og Filippinene er ikke trukket fra ettersom de ikke er inkludert i registreringen av overføringer fra innvandrere.			
³ Trygdeutbetalinger til utlandet registrert av Trygdeetaten i Norge. Beløpene omfatter overføringer til utvandrede nordmenn, men for de tre landene i tabellen er det i all hovedsak overføringer til personer som har innvandret til Norge og siden flyttet tilbake til sine opphavsland.			
⁴ Beløpene viser totale overføringer, forutsatt at alle 125 000 personer 20 år og eldre med landbakgrunn fra Latin-Amerika, Asia (utenom Japan) og Afrika, overførte like mye i gjennomsnitt som beregnet beløp per person med landbakgrunn fra henholdsvis Pakistan, Marokko og Filippinene.			
Kilde: Utregninger basert på statistikk fra, State Bank of Pakistan, Office des Changes du Maroc (Marokko), Bangko Sentral ng Pilipinas (Filippinene), Trygdeetaten, og Statistisk sentralbyrå.			

folk på norske båter. Ulik registreringspraksis gjør at beløpene ikke uten videre er helt sammenlignbare fra land til land.

Innvandrere som har opparbeidet seg trygderettigheter i Norge og flyttet tilbake til sine opphavsland kan motta for eksempel alderspensjon eller uførepensjon der. Statistikken skiller imidlertid ikke mellom slike tilfeller, og utbetalinger til nordmenn som har valgt å motta Folketrygdens ytelser i utlandet. For Pakistan, Marokko og Filippinenes del må man imidlertid anta at de fleste mottakerne er tidligere innvandrere til Norge. Til mottakere i disse tre landene ble det i 2003 utbetalt henholdsvis 14, 16 og 24 millioner kroner. Figur 2 illustrerer utviklingen i pengestrømmene til Pakistan, Marokko og Filippinene de siste fire årene. Det er verdt å merke seg at trygdeutbetalingene til disse landene er forsvinnende små sammenlignet med utbetalinger til Sverige og Spania, som begge var på omkring en halv milliard kroner i 2003.

Figur 2. Trygdeutbetalinger og innvandreres registrerte overføringer fra Norge til Pakistan, Marokko og Filippinene. 2000-2003

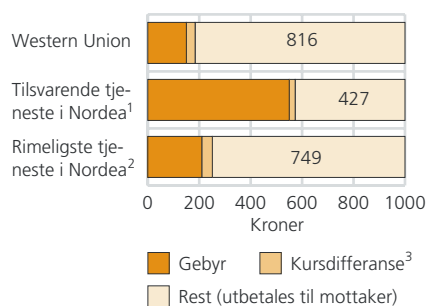
Kilde: Trygdeetaten, State Bank of Pakistan, Office des Changes du Maroc (Marokko) og Bangko Sentral ng Pilipinas (Filippinene).

Tabell 2. Klassifisering av land¹, etter betydningen av utvandreres overføringer i nasjonaløkonomien og betydningen av utvandring til Norge. 2002

Personer i innvandrerbefolkningen i Norge per 100 000 innbyggere i opphavslandet	Betydningen av utvandreres overføringer i nasjonaløkonomien (Overføringenes andel av bruttonasjonalproduktet)			
	Mindre enn 0,5 pst.	0,5–2,4 pst.	2,5–9,9 pst.	10 pst. eller mer
50 eller flere	Danmark Finland Makedonia Sverige		Irak ² Sri Lanka	Bosnia-Hercegovina Kapp Verde, Serbia og Montenegro Somalia ²
10-49,9	Bulgaria Chile Estland Iran Ungarn	Latvia Litauen Polen Tyrkia	Kroatia Marokko Pakistan Vietnam ²	Eritrea ² Libanon
1-9,9	Argentina Italia Malaysia Romania Russland Sør-Afrika Tanzania Tsjekkia Ukraina	Algerie Etioopia Ghana Hellas Island Peru Spania Syria Thailand	Colombia Filippinene Kambodsja Portugal Slovenia Sudan Tunisia Uganda	Afghanistan ² Albania Dominikanske Republikk
Færre enn 1	Brasil Japan Kina Sør-Korea	India Indonesia Mexico	Bangladesh Egypt Nigeria	

¹ Tabellen omfatter alle ikke-vestlige land og utvalgte vestlige land med en innvandrerbefolkning på minst 250 personer i 2002 og tilfredsstillende statistikk over pengeoverføringer. For land i det tidligere Jugoslavia er reviderte tall fra 2003 lagt til grunn. ² Landet har ikke sammenlignbar statistikk for pengeoverføringer og er plassert i denne kolonnen på grunnlag av opplysninger fra andre kilder. Kilder: Utregninger basert på befolkningsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå, betalingsbalansestatistikk fra det internasjonale valutafondet (IMF) og økonomisk statistikk fra verdensbanken. Utvandreres overføringer refererer til summen av *workers' remittances* og *compensation of employees* for 2002 (eller nyeste tilgjengelige tall).

Figur 3. Kostnader ved overføring av 1 000 kroner til Pakistan gjennom utvalgte kanaler. Oktober 2004

¹ Tilsvarende Western Unions tjeneste, dvs. overføring utført ved skranke og utbetalt i Pakistan samme dag.

² Gjelder overføring utført via nettbank og med leveringstid på inntil 20 dager (vanligvis under én uke).

³ Kursdifferansen er regnet i forhold til interbankkurs samme dag.

Kilde: Western Union og Nordea.

Regneeksempel: Hvor mye koster det å sende 1 000 kroner til Pakistan?

Det er dyrt å overføre penger til utviklingsland fra Norske banker. Hvis man for eksempel er kunde i Nordea, vil det koste 210 kroner dersom man har tilgang til Internett og 300 kroner dersom man henvender seg i skranken – altså henholdsvis 21 prosent og 30 prosent av de 1 000 kronene. Banken kan ikke si med sikkerhet når pengene kommer fram. Det vil vanligvis ta under en uke, men kan ta opp mot tre uker. Dersom det haster, tar banken hele 55 prosent av tusenlappen i gebyr.

Dersom man benytter seg av Western Union kan man sende de 1 000 kronene mot en kommisjon på 150 kroner. Fordelen er at pengene kan hentes umiddelbart og at mottakeren ikke behøver å ha noen bankkonto, men kan hente pengene hos en hvilken som helst av Western Unions 2 400 agenter i Pakistan.

Når man tar hensyn til både gebyrene og vekslingskursen, vil mottakeren i Pakistan i beste fall sitte igjen med tilsvarende 816 kroner av den opprinnelige tusenlappen (figur 3).

Samlede overføringer: Mellom 0,7 og 5,4 milliarder?

Når mottakerlandets statistikk over pengeoverføringer kombineres med befolkningsstatistikk for innvandrerbefolkningen i Norge, kan man beregne gjennomsnittlig beløp per voksne person i innvandrerbefolkningen. Resultatet er 3 700 kroner i året blant pakistanerne, 6 700 kroner blant marokkanerne og 14 400 kroner blant filippinerne. Til sammenligning brukte en ny britisk undersøkelse tilsvarende 2 000 og 8 200 kroner per voksen per år som henholdsvis minimumsanslag og maksimumsanslag ut fra bakgrunnskunnskap om innvandrerbefolkningen (Blackwell og Seddon 2004).¹

Fra levekårsundersøkelsen vet vi at andelen som sender penger er relativt lav blant pakistanerne (26 prosent) sammenlignet med andre grupper. Det betyr at det kan være mindre forskjeller mellom gruppene i gjennomsnittlig *beløp blant dem som sender penger*. Tabell 1 viser hvor stort gjennomsnittsbeløpet blir dersom totalbeløpet deles på henholdsvis hele, 60 prosent, og 25 prosent av den respektive voksne innvandrerbefolkningen. Dersom bare hver fjerde pakistaner sender penger, betyr det at de i gjennomsnitt sender 1 240 kroner per måned.

Dersom hele innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra utviklingsland sendte like mange penger til sitt opphavland som gjennomsnittspakistaneren, ville totalbeløpet bli i underkant av en halv milliard kroner. Vi vet at pakistanerne var mindre tilbøyelige enn gjennomsnittet i levekårsundersøkelsen fra 1996 til å sende penger til opphavlandet, og tallene fra sentralbankene i Pakistan, Marokko og Filippinene viser at de to andre nasjonalitetene i gjennomsnitt sender betydelig mer. Totalbeløpet på en halv milliard må derfor kunne sees som et minimumsanslag. Dersom vi i stedet legger gjennomsnittsfilippineren til grunn, blir totalbeløpet 1,8 milliarder kroner.

Alle disse beregningene dreier seg om registrerte overføringer til land i Latin-Amerika, Afrika og Asia. Det er svært vanskelig å anslå hvor store summer utover dette som overføres uregistrert. Forskning fra andre land tyder på at minst 1/3, og kanskje så mye som 2/3 av de samlede overføringene er uregistrerte (Blackwell og Seddon 2004, House of Commons 2004). Dette gir et minimumsanslag på 0,7 milliarder og et maksimumsanslag på nesten fem og en halv milliard (tabell 1).

For hvilke land er overføringer fra Norge viktige?

Det er svært få land som fører statistikk over overføringer fra utvandrere til Norge spesielt, men mange som gir opplysninger om hvor viktige utvandreres overføringer totalt er for landets økonomi. Slik statistikk kan kombineres med norsk innvandrersstatistikk for å si hvilke land som *både* er økonomisk avhengige av overføringer fra utvandrere, og har hatt en relativt stor utvandring til Norge.²

Landene i *øverste høyre hjørne* i tabell 2 er i denne situasjonen. Alle landene til høyre i tabellen har en økonomi som er svært avhengig av utvandrernes overføringer, og alle landene høyt oppe i tabellen har mange utvandrere i Norge sett i forhold til landets egen befolkning. Øverst til høyre finner vi Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Somalia og Kapp Verde. Den siste gruppen er langt mindre enn de andre – omkring 300 personer – men med over seks millioner kroner i overføringer i 2002, ga de et viktig bidrag til landets lille økonomi (Banco de Cabo Verde 2003). Lenger ned i den høyre kolonnen finner vi land som den Dominikanske Republik og Albania, som har relativt få innvandrere i Norge sett i forhold til sin egen befolkning, men som er svært avhengige av utvandrernes samlede overføringer. Økonomien og samfunnet i disse landene er sterkt preget av slike overføringer, og det kan ha betydning for hva slags forventninger som stilles til utvandrere – også til de få som er i Norge.

Mange sender små beløp

For mange innvandrere er det best å sende små beløp med jevne mellomrom, for eksempel en gang i måneden. En grunn er at marginene i husholdningsøkonomien ofte er små. En annen grunn er at sjeldnere og større overføringer forutsetter at man har tillit til familiemedlemmenes evne til å forvalte pengene på en god og langsiktig måte. Det at mange både ønsker og føler seg forpliktet til å sende penger, betyr ikke at bruken av pengene er et konfliktfritt tema.

Det finnes ikke statistikk over størrelsen på overføringer i Norge som kan bekrefte at de gjennomsnittlige overføringene er små. Fra USA vet vi imidlertid at de fleste latinamerikanske innvandrere som sender penger til opphavslandet, gjør det en gang i måneden, og at over halvparten sender mindre enn 200 dollar (1 350 kroner) hver gang (Suro 2003, Suro og Bendixen 2002).

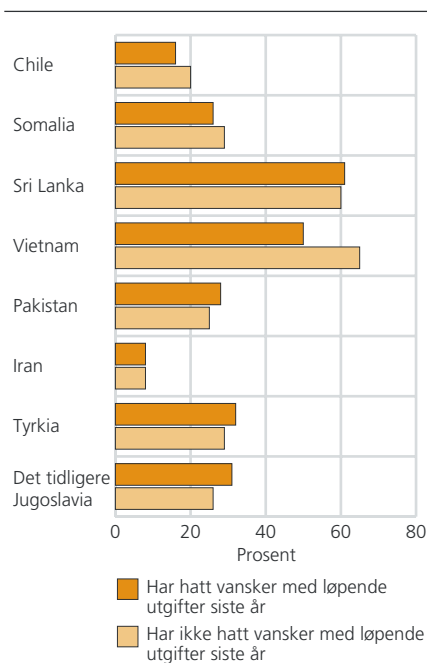
I tillegg til de jevnlig små overføringene til familie, er det mange som overfører store beløp for å bygge hus, kjøpe eiendom eller gjøre andre investeringer i opphavslandet. Utbredelsen av dette varierer sterkt mellom de ulike innvandringsgruppene.

Bankene unngås med god grunn

For mange vil det være nærliggende å gå til banken dersom man skal overføre penger til utlandet. Hvis man for eksempel ønsker å sende 1 000 kroner i måneden til Pakistan, kan det imidlertid vise seg å bli svært dyrt (se regneeksempel). Alternativt kan man gå til et firma som spesialiserer seg på internasjonale betalingstjenester. Det største i verden er Western Union, som er representert i Norge gjennom American Express. Etterspørselen vokser raskt, og i februar 2004 åpnet American Express et nytt kontor på Tøyensenteret – i et av Norges mest innvandrertette områder – som hovedsakelig selger Western

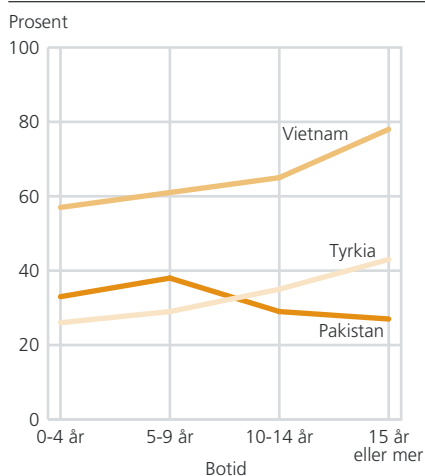

Figur 4. Andel som regelmessig har sendt penger til opphavslandet, etter landbakgrunn og økonomisk situasjon, blant personer som har innvandret i voksen alder. 1996

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere 1996.

Figur 5. Andel som regelmessig har sendt penger til opphavslandet, etter landbakgrunn og botid, blant personer som har innvandret i voksen alder. 1996

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere 1996.

Unions tjenester. Dette er betydelig rimeligere og raskere, men samlede kostnader ved å overføre 1 000 kroner vil nærme seg 20 prosent av beløpet. Mens Western Union framstår som et rimelig alternativ i Norge, blir deres overføringstjenester oppfattet som relativt dyre i Storbritannia, Nederland og USA (Bieckmann og Muskens 2004, Blackwell og Seddon 2004, Orozco 2003). I alle disse landene er det større konkurranse i markedet for pengeoverføringer enn i Norge. Mange steder har prisen falt betraktelig de siste årene. Fra Hong Kong til Filippinene koster overføringer for eksempel mindre enn 20 kroner uansett beløp – det vil si omkring en tidel av den typiske kostnaden i Norge når det er snakk om en overføring på 1 000 kroner (World Bank 2004).

Utføring av kontanter er en enkel løsning

Når det er så dyrt å sende penger både gjennom banksystemet og via betalingsformidlingsselskaper, er det naturlig at mange benytter seg av anledningen til å legge de 1 000 kronene i en konvolutt sammen med et brev og noen bilder, og sende dem med en venn eller slektning som skal på ferie til opphavslandet. Forholdene ligger til rette for en slik løsning når innvandrerguppen er av en viss størrelse og har sitt opphav i et lite geografisk område, og det er hyppig reisevirksomhet, slik tilfellet er med norsk-pakistanere. Det er velkjent blant pakistanere i Oslo at man fritt kan ta med inntil 25 000 kroner i kontanter ut av landet. Så lenge det deklarerer på et enkelt skjema, kan større beløp av ubegrenset størrelse føres ut av landet.

De gangene tollvesenet har kontrollert passasjerer på vei fra Gardermoen til Pakistan, har det vist seg at svært mange har betydelige kontantbeløp med seg.³ En del personer er tatt med flere hundre tusen kroner og mistenkes for hvitvasking eller skatteunndragelse. For tiden arbeider Oslo likningskontor med en større skatteunndragellessak blant norsk-pakistanske drosjesjåfører som blant annet er satt i sammenheng med forsøk på smugling av store kontantbeløp til Pakistan. Alle de mindre, men likevel betydelige beløpene, viser at utførsel av kontanter også er en viktig overføringsmekanisme for gjennomsnittsinvandreren. Når man reiser på ferie til opphavslandet og fungerer som kurer for gaver og penger, har det dessuten ikke bare en praktisk funksjon, men er med på å understreke de sosiale båndene mellom utvandrerne og deres opphav.

Pakistan International Airlines alene hadde 15 000 passasjerer fra Oslo til Pakistan i løpet av 2003. Det betyr at det ikke skal mer til enn at hver passasjer har med seg 4 000 kroner i kontanter til slektninger i Pakistan (på vegne av seg selv eller andre) før kontantstrømmen er større enn de registrerte overføringene.⁴

Krigen mot terror har satt hawala-systemer under press

I tillegg til å bruke familie og venner som kurerer, er det mulig å sende penger til en del land gjennom såkalte hawala- eller hundi-systemer. Dette er uoffisielle mekanismer for pengeoverføring som kan være mye billigere, og minst like sikre og effektive som banksystemet eller selskaper av typen Western Union. Hawala- og hundi-systemene er varierte og komplekse, men består i hovedsak av et ledd i Norge som tar imot kontanter, og et ledd i for eksempel Somalia som utbetaler kontanter til mottakeren. Penger overføres ikke mellom de to leddene for hver enkelt transaksjon, men ubalansen rettes opp over tid enten gjennom ordinære direkte overførsler av store summer, eller som en del av mer omfattende vare- og pengestrømmer mellom flere land. Det som kjennetegner slike systemer sammenlignet med enkeltpersoners ordi-

nære overførsler, er at sender og mottaker kan være anonyme, og at pengestrømmene vanskelig kan spores gjennom revisjon.

Som ledd i krigen mot terror har særlig amerikanske myndigheter slått kraftig ned på slike uformelle systemer i frykt for at deler av overføringene kan finansiere terrorvirksomhet, og lyktes blant annet i å stenge hawala-nettverket Al Barakaat, som var en viktig kanal for sårt trengte pengeoverføringer til Somalia. I Storbritannia grep bistandsdirektoratet DFID inn for å forhindre at kampen mot terror fikk unødige negative konsekvenser for innvandreres overføringer til sine familier. Norge, på sin side, fikk internasjonal oppmerksomhet fordi syv nordmenn av somalisk opprinnelse ble tiltalt og dømt i Europas to første rettssaker mot hawala-overføringer sommeren 2003.

Trang økonomi – hinder eller konsekvens?

Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere viste ikke bare at mange sendte penger til opphavslandet, men også at mange sliter med trang økonomi. Er det slik at de som sliter mest i mindre grad sender penger, eller har de dårlig råd fordi en stor del av inntektene sendes ut av landet?

Tallene viser at det bare er blant vietnamesere at husholdningsøkonomien i Norge har nevneverdig innvirkning på tilbøyeligheten til å sende penger regelmessig til opphavslandet (figur 4). Noe av forklaringen kan ligge i at andelen som hadde foreldre, ektefelle eller barn i utlandet var lavere blant vietnamesere enn i alle de andre gruppene, bare 46 prosent. Forpliktelsen til å sende penger til tross for trang økonomi kan dermed være mindre.

For alle gruppene under ett var det over 40 prosent av de som regelmessig sendte penger til opphavslandet, som i større eller mindre grad hadde hatt problemer med å klare løpende utgifter i Norge det siste året. En av tre sa at de ikke ville klare en uforutsett utgift på 2 000 kroner. Det viser hvor sterk motivasjonen er for å hjelpe dårligere stilte slektninger i opphavslandet.

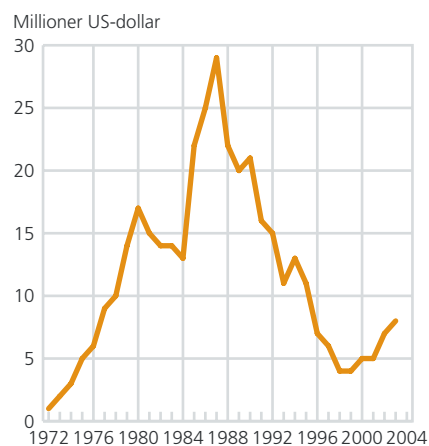
Eksport av sosialhjelp og hindring for integrering?

Sammenhengen mellom fattigdom og overføringer til utlandet reiser spørsmålet om hvorvidt sosialhjelp eller annen støtte i realiteten går til familier i andre land. Et forskningsprosjekt i USA har utforsket dette spørsmålet basert på en utvalgsundersøkelse blant mexicanske innvandrere, hvorav over halvparten mottok behovsprøvd ytelse fra staten (Taylor 2002). Analysen kunne ikke bekrefte at det foregikk noen indirekte eksport av sosialhjelp. Tvert imot var mottakere av behovsprøvd ytelse mindre tilbøyelige til å sende penger til Mexico, også når man tok hensyn til husholdets inntektsnivå. Ytelser som ikke var behovsprøvd så derimot ut til å stimulere overføringer til Mexico.

Uavhengig av hvilken rolle sosialhjelp spiller, er det tankevekkende dersom pengeoverføringer til opphavslandet skulle bidra til å holde innvandrerfamiliers levekår på et lavt nivå. Det ville for eksempel vært integreringshemmende dersom innvandrere begrenset sine barns muligheter til å delta på fritidsaktiviteter, fordi de heller ville sende penger til familie i opphavslandet.

Selv om det fra et norsk integreringsperspektiv er lett å stille kritiske spørsmål ved innvandreres pengeoverføringer, beveger man seg inn i et problematisk etisk landskap. For det første har mange aktører, både blant myndigheter og andre, kastet sine øyne på de store innvandrerrelaterte pengestrømmene i verden og ment at de burde brukes på en bestemt måte, uten å ta inn

Figur 6. Registrerte pengeoverføringer¹ fra pakistanere i Norge til Pakistan. 1972-2003

¹ Kurven viser pengeoverføringer korrigeret for trygdeoverføringer.

Kilde: State Bank of Pakistan og Trygdeetaten.

¹ Denne undersøkelsen bruker hushold som enhet. Tallene som er oppgitt her forutsetter gjennomsnittlig 1,8 voksenpersoner per husholdning. Det er ikke gitt hvorvidt det er best å gjøre beregninger med hushold eller voksne personer som enhet. Ettersom foreldre er den viktigste mottakergruppen, vil en husholdning med to voksne sannsynligvis ha flere personer å sende penger til i opphavslandet enn en husholdning med én voksen. I hvilken grad overføringene er et individuelt anliggende eller et familienliggende vil variere mellom ulike grupper. Det er imidlertid et metodisk problem at opplysningene fra levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere bare spør om intervjupersonens egne overføringer. Hvis det er mannen som tjener pengene, kona som fysisk går og sender dem, og mannens foreldre som er mottakere, er det ikke selvsagt hvem som bør svare ja og nei på spørsmålet om hvorvidt de sender penger eller ikke.

² Denne sammenstillingen åpner for en såkalt økologisk feilslutning. Selv om det for eksempel er mange Somaliere i Norge, og Somalia får store overføringer fra sine utvandrere, er det ikke sikkert at overføringene fra somaliere i Norge er spesielt store. Denne antagelsen må vi imidlertid gjøre i mangel av land-spesifikk statistikk.

³ Denne beskrivelsen er basert på opplysninger direkte fra Tollvesenet på Oslo Lufthavn, Gardermoen.

⁴ Ikke alle passasjerer på Pakistan International Airlines' rute fra Oslo til Islamabad er norsk-pakistane, og ikke alle norsk-pakistane velger denne ruten når de skal til Pakistan. Tallet viser imidlertid potensialet for store overføringer i form av kontanter. Levekårsundersøkelsen styrker dette bildet gjennom å dokumentere at hele 89 prosent av pakistane i utvalget hadde vært i Pakistan i løpet av de siste fem årene.

Referanser

Banco de Cabo Verde (2003): *Remessas de emigrantes por países e por concelho*. Upublisert statistikk. Praia: BCV.

Bieckmann, F. og Muskens, R. (2004): "Jacht op de migranteneuro", *Vice Versa*, 2004(1).

Blackwell, M. og Seddon, D. (2004): *Informal Remittances from the UK. Values, Flows and Mechanisms*. Report. Norwich: Overseas Development Group, for Department for International Development.

Carling, J. (1999): *Arbeidsinnvandring og familiegjenforening 1967-1980. En oversikt med hovedvekt på statistikk*. Bergen: Norges forskningsråd og Senter for kulturstudier.

Carling, J. (2004a): "Mellom to hjemland. Mirasjon og integrering i en globalisert verden." foredrag ved Utlendingsdirektoratets vårkonferanse, Oslo, 19 April.

Carling, J. (2004b): *Policy options for increasing the benefits of remittances*. COMPAS Working Paper, 04-08. Oxford: Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.

over seg at dette er avsendernes egne penger som de bør få bruke som de vil (Terry 2004). For det andre har disse pengene ofte en svært viktig sosial funksjon i mottakerlandene. De bidrar ikke minst til å sikre eldre mennesker en verdig alderdom i land uten alderspensjon. Pengeoverføringer fra flyktninger i vesten er dessuten ofte av avgjørende betydning for flyktningbefolkninger i nærområdene, slik som somaliske flyktninger i Kenya (Horst 2004).

Etablerte innvandrere sender ikke mindre

Det er vanlig å tro at innvandreres tilbøyelighet til å sende penger til opphavslandet avtar over tid. Tall fra levekårsundersøkelsen viser imidlertid at dette ikke er noen klar tendens. Blant tyrkere og vietnamesere var andelen som sender penger til familie i opphavslandet faktisk stigende med økt botid i Norge (figur 5). Blant pakistane var det forholdsvis liten variasjon etter botid, men et mønster som på mange måter virker logisk: De som har vært i landet i noen år sender mer enn de nyankomne, men etter ti-femten år er tilbøyeligheten til å sende penger lavere. En statistisk analyse som kontrollerer for andre faktorer viser at botid i seg selv ikke har noen klar innvirkning (Carling 2004a).

Selv om den enkelte innvandrer opprettholder tette bånd til opphavslandet, kan båndene svekkes når gruppen endrer sammensetning. Det skyldes ikke minst at utbredelsen av transnasjonale slektskapsbånd forandres. Blant personer som innvandret til Norge i voksen alder hadde hele 74 prosent av personene i levekårsundersøkelsen foreldre, ektefelle eller barn bosatt i hjemlandet, mens det samme bare var tilfelle for 21 prosent av de som innvandret som barn, og 10 prosent av de norskfødte. Bare siden levekårsundersøkelsen ble foretatt i 1996, har andelen norskfødte i den pakistanske innvandrerbefolkningen økt fra 39 prosent til 43 prosent. Slike endringer påvirker naturlig nok båndene til opphavslandet. Figur 6 viser hvordan norsk-pakistane overføringer til Pakistan har utviklet seg siden begynnelsen av 1970-tallet. De første årene var innvandringen fra Pakistan dominert av unge menn med ektefelle i Pakistan (Carling 1999). Ettersom antallet økte utover på 1970-tallet, steg også overføringene. Med familiegjenforeningen på 1980-tallet sank imidlertid andelen splittede familier, og det resulterte i lavere overføringer. Figuren må imidlertid tolkes med forsiktighet ettersom kurven påvirkes både av de faktiske overføringenes størrelse, og av andelen som overføres slik at det registreres. Noe av den lille økningen de siste fem årene kan skyldes økt bruk av ordinære overføringskanaler, slik tilfellet blant annet har vært med overføringer fra USA til Pakistan (World Bank 2004).

For mange opphavsland er det bekymringsfullt at pengestrømmen avtar når utvandrersamfunnene modnes. I løpet av de siste ti-femten årene har myndighetene i land med en stor utvandret befolkning blitt stadig mer aktive i forhold til å bevare utvandrernes tilknytning. Mange land har for eksempel åpnet for dobbelt statsborgerskap for å gi utvandrere fulle rettigheter i sitt opphavsland, uten at det går på bekostning av integrering i mottakerlandet. En motivasjon for dette har vært å stimulere framtidige pengeoverføringer.

Modningen av innvandrerbefolkningen innebærer ikke bare at førstegenerasjonsinnvandrere utgjør en stadig mindre andel av gruppen, men også at flere førstegenerasjonsinnvandrere når pensjonsalderen og velger å flytte tilbake til opphavslandet. Økende pensjonsoverføringer kan derfor bidra til å veie opp for nedgangen i innvandrernes ordinære overføringer. Målet i norske kroner var det for eksempel en svak nedgang i norsk-pakistaneres overføringer til Pakistan fra 2002 til 2003, mens trygdeoverføringene til Pakistan økte med 21 prosent.

Hvordan kan overføringene bidra til utvikling?

På 1970- og 1980-tallet var de fleste forskere skeptiske til utviklingseffektene av migranters pengeoverføringer. Man mente at de ble brukt på unyttig forbruk og skapte en avhengighetskultur snarere enn å investeres i produktiv virksomhet og fremme utvikling. Nyere forskning trekker langt mer positive konklusjoner, blant annet fordi utgifter til utdanning og helse i større grad blir sett på som investeringer. Dessuten kan det ha viktige ringvirkninger for den lokale økonomien når pengeoverføringene brukes på kjøp av lokale varer og tjenester. Det er for eksempel et fellestrekk for nesten alle utvandrersamfunn at en stor del av overføringene brukes til husbygging.

Myndighetene både i opphavslandene og i Norge kan bidra til å øke utviklingseffekten av innvandreres pengeoverføringer. For det første kan man stimulere konkurransen og fremme forbrukerinteressene i pengeoverføringsmarkedet. Der hvor konkurransen fungerer bedre enn i Norge, har prisen på overføringer falt kraftig, og en større del av pengene som sendes tilfaller mottakerne (Orozco 2003, World Bank 2004). Det er også ønskelig at en større del av pengene som sendes finner veien til bankkonti i mottakerlandet, og dermed gjør det lettere for lokale entreprenører å dra nytte av denne kapitalen i produktiv virksomhet selv om ikke mottakerne selv gjør det (Carling 2004b). Dessuten kan tiltak for næringsutvikling ha større gjennomslag i områder der det er en tilstrømning av penger fra utvandrere som potensielt kan investeres.

Neste levekårsundersøkelse blant innvandrere vil kunne gi ny innsikt i deres økonomiske engasjement utenfor Norges grenser. Det er imidlertid ikke nødvendig å vente på ny statistikk for å slå fast at innvandrerbefolkningen her i landet gir et betydelig bidrag til velferd og utvikling i andre deler av verden.

Fuglerud, Ø. (2002): "Migrasjonsforståelse: Flytteprosesser, rasisme, globalisering." foredrag ved IMER 1997-2001 avslutningskonferanse, Oslo, 18-19 April.

Gulløy, E., Blom, S. og Ritland, A.A. (1997): *Levekår blant innvandrere 1996. Dokumentasjonsrapport med tabeller*. Notater, 97/6. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Horst, C. (2004): *Money and mobility: transnational livelihood strategies of the Somali diaspora*. Global Migration Perspectives, 9. Genève: Global Commission on International Migration.

House of Commons (2004): *Migration and Development: How to Make Migration Work for Poverty Reduction*. Sixth Report of Session 2003-04, HC 79-I. London: House of Commons International Development Committee.

Orozco, M. (2003): *Prepared Statement to the US House of Representatives Hearing "Remittances: Reducing Costs, Increasing Competition, and Broadening Access to the Market"*. Printed Hearing, 108-55. Washington, DC: US House of Representatives, Committee on Financial Services.

Suro, R. (2003): *Remittance Senders and Receivers: Tracking the Transnational Channels*. Report. Washington, DC: Pew Hispanic Center.

Suro, R. og Bendixen, S. (2002): "The remittance process and the unbanked", i Suro, R. (red.) *Billions in motion: Latino immigrants, remittances and banking*. Washington, DC: Pew Hispanic Center and the Multilateral Investment Fund. 5-18.

Taylor, J.E. (2002): "Do government programs "crowd in" remittances?" i de la Garza, R.O. og Lowell, B.L. (red.) *Sending money home. Remittances and community development*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield. 189-212.

Terry, D.F. (2004): *Latin America and Caribbean Remittances: The Next Five Years*. Lima: Multilateral Investment Fund, Inter-American Development Bank.

World Bank (2003): *Global Development Finance 2003*. Washington, DC: World Bank.

World Bank (2004): *Global Development Finance 2004*. Washington, DC: World Bank.

25.11.04

Registrert arbeidsledighet blant innvandrere, 3. kvartal 2004

Svak nedgang i ledighet blant innvandrere

Den registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere gikk ned med 0,2 prosentpoeng, fra 11,0 prosent i 3. kvartal 2003 til 10,8 prosent i 3. kvartal 2004. I hele befolkningen var nedgangen i prosentpoeng den samme, fra 4,3 til 4,1 prosent, alt regnet som andel av arbeidsstyrken.

Som innvandrer regnes her en person født i utlandet av utenlandsfødte foreldre (også kalt førstegenerasjonsinnvandrer).

Innvandrere fra Nord-Amerika og Oseania og Vest-Europa (utenom Norden) hadde størst nedgang i den registrerte ledigheten med respektive 0,7 og 0,6 prosentpoeng. Innvandrere fra Norden og de ikke-vestlige verdensregionene hadde en nedgang på henholdsvis 0,2 og 0,3 prosentpoeng.

20 prosent ledige blant de fra Afrika

Innvandrere fra Afrika ligger høyest når det gjelder registrert arbeidsledighet med 20,1 prosent. Ellers finner vi en arbeidsledighet på 14,4 prosent blant innvandrere fra Asia, mens de fra Øst-Europa og Sør- og Mellom-Amerika lå omtrent på samme nivå, henholdsvis 11,6 og 11,5 prosent. Nordiske innvandrere hadde lavest arbeidsledighet med 4,5 prosent, tett etterfulgt av de fra resten av Vest-Europa med 4,7 prosent. Den tredje vestlige innvandrergruppen, fra Nord-Amerika og Oseania, hadde en registrert ledighet på 5,6 prosent i august 2004. Dette er den minste

innvandrergruppen med kun 227 registrerte ledige.

Noe økning blant de fra nye EU-land

Når det gjelder innvandrere fra de nye EU-landene i Øst-Europa, hadde denne gruppen samlet en registrert ledighet på 7,1 prosent ved utgangen av august 2004, mens de fra øvrige østeuropeiske land hadde en ledighet på 13,2 prosent. Med andre ord ligger ledigheten for innvandrerne fra de nye EU-landene i Øst-Europa nærmere nivået for de vestlige innvandrerne enn de ikke-vestlige. Imidlertid gikk ledigheten i denne gruppen "mot strømmen" i form av en oppgang på 0,4 prosentpoeng fra august i fjor.

Nedgang kun blant menn

I hele befolkningen var det i august 2004 en registrert arbeidsledighet på 4,1 prosent både blant menn og kvinner. For innvandrerne var tallene henholdsvis 11,2 og 10,4 prosent. Det var kun blant menn at det fremkom nedgang i ledigheten. Både i hele den mannlige befolkningen og blant innvandrerne var nedgangen på 0,4 prosentpoeng. Blant kvinner totalt var ledigheten uendret, mens den gikk litt opp blant innvandrerkvinner med 0,2 prosentpoeng.

Flest arbeidssøkende etter fire års botid

Fordelinger etter botid viser høyest registrert ledighet i gruppen med botid på mellom fire og seks år. Ledigheten ligger her 3,0 prosentpoeng høyere enn blant de med kortest botid på under fire år (7,2 kontra 10,2 prosent). I gruppen med syv års botid og mer ser vi at den registrerte ledigheten går ned igjen – fra 10,2 til 6,0 prosent. Denne tendensen gjør seg gjeldende i alle innvandrergrupper, men er sterkest blant de ikke-vestlige. Dette henger høyst sannsynlig sammen med at mange nyankomne innvandrere – som regel flyktninger – går

gjennom en periode med både norsk-opplæring og eventuelle kvalifiseringstiltak før de opptrer som arbeidssøkere.

Ser vi på innvandrerne med lengst botid, det vil si syv år og mer, kan vi imidlertid ikke konstatere noen tendens til utjevning gruppene imellom. Fortsatt går det et klart hovedskille mellom vestlige og ikke-vestlige, og forskjellene mellom de ikke-vestlige gruppene er mye de samme med høyest registrert ledighet blant de fra Afrika.

Høyest arbeidsledighet i Finnmark og Møre og Romsdal

Finnmark og Møre og Romsdal hadde i august 2004 den høyest registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere, med henholdsvis 9,9 og 8,7 prosent målt i forhold til innvandrerbefolkningen 16-74 år. Finnmark var også det fylket som hadde høyest ledighet i hele befolkningen. Når befolkningen benyttes som nevner gjør vi oppmerksom på at prosentandelene blir noe lavere enn de som bygges på arbeidsstyrken. Den laveste arbeidsledigheten blant innvandrere finner vi i Akershus og Troms, med henholdsvis 5,1 og 5,4 prosent.

Målt i prosent av befolkningen var ledigheten på 3,0 prosent for alle bosatte og 6,8 prosent for alle innvandrere. Det var ellers små endringer i registrert ledighet blant innvandrere på fylkesbasis. Den største økningen fremkom i Finnmark med 1,3 prosentpoeng, mens Østfold hadde størst nedgang med 0,9 prosentpoeng.

27 prosent av de på ordinære tiltak er innvandrere

Antall innvandrere som deltok på ordinære arbeidsmarkedstiltak, gikk ned fra 3 527 i august 2003 til 2 753 i august 2004. Disse utgjorde 27 prosent av alle deltakerne, og de bestod i alt vesentlig av ikke-vestlige innvandrere. Målt i prosent

av innvandrerbefolkningen, gikk deltakerandelen ned fra 1,4 til 1,1 prosent. I hele befolkningen lå denne andelen uendret på 0,3 prosent. Innvandrere fra Afrika og Asia hadde de høyeste deltakerandelene med respektive 1,8 og 1,4 prosent.

De fylkesvise tallene viser ellers at Hordaland og Nord-Trøndelag hadde høyest deltakerandel blant innvandrere, begge med 2,7 prosent. Derne st kom Hedmark med 2,3 prosent.

Vi gjør oppmerksom på at gruppen yrkeshemmede som deltar på ordinære arbeidsmarkedstiltak, ikke lenger inngår i denne statistikken. Av den grunn vil de foreliggende tallene for tidligere kvartal være noe lavere enn de som er blitt publisert før.

24.11.04

Holdninger til innvandrere og innvandring, 2004

Økt støtte til flyktningpolitikken – færre ønsker ytterligere innstramminger

Andelen som mener at flyktninger og asylsøkere bør ha uendret eller lettere adgang til å få opphold i Norge økte med 8 prosentpoeng fra 2003 til 2004. 6 prosent mener det bør bli lettere å få opphold, mens 44 prosent mener at adgangen til opphold bør være som i dag. Dette framgår av Statistisk sentralbyrås undersøkelse av holdninger til innvandrere og innvandring for 2004.

I 2003 var andelen som mente at adgangen til opphold burde være "som i dag" 37 prosent. At færre nå mener det bør bli vanskeligere å få opphold i landet – 47 prosent mot 56 prosent i 2003 – må ses i lys av de faktiske innstrammingstiltakene som er innført det seneste året og nedgangen i antall asylsøkere. Mens tallet på asylsøkere i 2003 var på 15 600 personer (nærmere 2 000 lavere enn i toppåret 2002), ventes tallet for 2004 å bli i underkant av 9 000.

Selv om årets undersøkelse viser en statistisk signifikant oppgang fra i fjor i an-

delen som ønsker at flyktninger og asylsøkere skal ha uendret eller lettere adgang til å få opphold i landet, har andelen som gir uttrykk for denne oppfatningen gått ned med nærmere 30 prosentpoeng – fra 71 til 42 prosent – i årene fra 1999 til 2003. Vi tror den viktigste årsaken til dette er at befolkningen litt etter hvert har fått større mistro til asylsøkernes grunnlag for å søke om asyl. Økte kontrolltiltak fra myndighetenes side, fulgt av rapporter om påståtte uetterretteligheter fra søkerhold, har trolig bidratt til denne holdningsendringen. At tallet på asylsøkere i størstedelen av perioden var for oppadgående, har ventelig også virket inn.

Små endringer i befolkningens holdninger til innvandrere

Undersøkelsen viser at holdningen til etablerte innvandrere stort sett er uendret fra i fjor til i år. To tredjedeler av befolkningen er helt eller nokså enig i at innvandrere flest gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv. Og ni av ti mener at innvandrere bør ha de samme mulighetene på arbeidsmarkedet som nordmenn. Fire av ti mener på den annen side at innvandrere flest misbruker de sosiale velferdsordningene, og at innvandrere er en kilde til utrygghet i samfunnet. Bare en av ti har motforestillinger mot å få innvandrere som hjemmehjelp eller nabo, men 35 prosent ville mislike at en sønn eller datter giftet seg med en innvandrer. Sammenlignet med 2003 er det små endringer i befolkningens holdninger til innvandrere.

Et flertall mener at innvandrere bør bli mer lik nordmenn

Et knapt flertall i befolkningen – 53 prosent – mener at innvandrere bør bestrebe seg på å bli så like nordmenn som mulig, mens fire av ti er uenig i dette. De som mener at innvandrere bør tilpasse seg mest mulig, er også mer kritiske til andre sider ved innvandrere og innvandringspolitikken.

Utdanning, alder og bosted påvirker holdningene

Utdanning er den bakgrunnsfaktoren som påvirker holdningen til innvandrere og innvandring mest. Høyt utdannede er mer positivt innstilt enn lavt utdannede. Dette bidrar til å skape forskjeller i holdning etter alder idet unge voksne (25-44

år) er høyere utdannet enn både unge og eldre. Den eldste aldersgruppen (67-79 år) er mer skeptisk innstilt enn yngre. Ofte er de unge voksne (25-44 år) mest innvandrervennlige. I spørsmålet om aksept av innvandrere som potensielle svigerdøtrer/svigersønner er imidlertid den yngste aldersgruppen (16-24 år) mest liberal. De yngste er også minst opptatt av at innvandrere skal tilpasse seg majoritetsbefolkningen.

Personer bosatt i storbyer er mer vennlig stemt overfor innvandrere enn personer bosatt i mer landlige strøk. Det samme gjelder bosatte i Akershus/Oslo i forhold til bosatte i andre landsdeler. Det kan skyldes at innvandrere utgjør et vanlig innslag i de største byene og bidrar til et rikere kultur- og varetilbud som mange verdsetter. At utdanningsnivået øker med urbaniseringsgraden, bidrar også. Holdningen til innvandrere varierer ellers ikke uventet etter partipreferanse. Velviljen er ofte størst blant tilhengere av Rød Valgallianse og Sosialistisk Venstreparti og minst blant Fremskrittspartiets sympatisører. I noen spørsmål er Venstres og/eller Kristelig Folkepartis velgere marginalt mer positive til innvandrere enn velgere på venstre fløy.

To av tre har kontakt med innvandrere

67 prosent av de spurte oppgir å ha kontakt med innvandrere i en eller annen form. Personer som har sosial kontakt med innvandrere, har mer innvandrervennlige holdninger enn personer som mangler slik kontakt. Jo flere arenaer for kontakten og jo flere innvandrere som omfattes av den, desto mer velvillig er holdningene. Hva som er årsak og virkning her er imidlertid ikke kjent.

Resultatene bygger på en ny undersøkelse av den norske befolkningens holdninger til innvandrere og innvandring. Spørsmålene inngår som en del av Statistisk sentralbyrås Omnibusundersøkelse.

18.11.04

Befolkningsstatistikk. Folkemengde
1. oktober og endringene i 3. kvartal 2004

Økning i folketilveksten

Folketallet økte med nær 10 000 i tredje kvartal. Økningen fordeler seg noenlunde likt mellom fødselsoverskudd og nettoinnflytting.

Hittil i år har folketallet økt med 22 000 her i landet. Tilsvarende tall for de tre første kvartalene i fjor var 21 000. Det er i hovedsak fødselsoverskuddet i år som utgjør forskjellen sammenlignet med 2003. Økningen i fødselsoverskuddet skyldes flere fødte og færre døde hittil i år, i forhold til samme periode i fjor. For andre kvartal på rad er antall døde under 10 000. Hittil i år er antall døde på vel 31 000 som er det laveste på mange år. Så langt er det født 682 flere barn enn på samme tidspunkt i fjor. Hedmark og Oppland var de eneste fylkene som hadde fødselsunderskudd i tredje kvartal, dette har begge fylkene hatt i lengre tid. Størst fødselsoverskudd i tredje kvartal hadde Oslo og Akershus.

Flest innvandringer fra Russland

Den største nettoinnvandringen til Norge hittil i år står russerne for med 900 personer, deretter kommer polaker og thailendere med henholdsvis 800 og 700. Den økte innvandringen fra Polen kan sees i sammenheng med at Polen kom med i EU/EØS-området 1. mai. Ser vi nærmere på tredje kvartal er det også de tre samme landene som bidrar med størst nettoinnvandring. Det ble registrert 610 russiske statsborgere, 480 fra Polen og 340 fra Thailand.

Lavere nettoinnflytting hittil i år

Hittil i år har vi hatt en nettoinnflytting på om lag 9 000 personer, det er en noe lavere nettoinnflytting sett i forhold til 2003. Det innenlandske flyttemønsteret for tredje kvartal viser størst flyttetap for Nordland, Møre og Romsdal og Troms. Størst flytteoverskudd hadde Akershus, Oslo og Østfold.

17.11.04

Utdanningsstatistikk. Gjennomstrømning i høyere utdanning

Mange studenter studerer for lenge

For en femtedel av studentene som fullførte en cand.polit.- eller cand.philol.-grad studieåret 2002/03 var det 13 år eller mer siden første gang de var registrert i høyere utdanning. Også siviløkonomene var betydelig lenger i utdanningssystemet enn studiets varighet skulle tilsi, seks år eller mer for over halvparten.

55 prosent av allmennlærerstudentene og 51 prosent av sykepleierstudentene som fullførte utdanningen 2002/03, hadde lengre fartstid i høyere utdanning enn utdanningens lengde skulle tilsi. For siviløkonomstudentene var tilsvarende andel hele 78 prosent. Tallene viser antall år fra personen første gang ble registrert i høyere utdanning til vedkommende fullfører et studium. Opphold underveis eller bytte av studium kan dermed påvirke tallene – eksempler kan være militærtjeneste eller arbeid.

Hver tredje student fullførte ingen grad

Resultater etter ti år i utdanningssystemet for studenter som startet årene 1982 og 1992, viser at en tredjedel ikke har fullført noen grad i løpet av ti år. I 1992-kullet hadde 50 prosent fullført en lavere grad og 17 prosent fullført en høyere grad. For 1982-kullet var andelen 2 prosentpoeng lavere.

Flere menn fullfører lang høyere utdanning

I 1992-kullet hadde 21 prosent av de mannlige og 14 prosent av de kvinnelige studentene fullført en utdanning på master- eller hovedfagsnivå i løpet av ti år. Forskjellen mellom menn og kvinner var større i 1982-kullet. Der fullførte bare 10 prosent av de kvinnelige studentene et studium på master- eller hovedfagsnivå i løpet av ti år. Kvinnene hadde den høyeste andelen gjennomførte laveregradsutdanninger i begge kull.

Foreldrenes utdanningsnivå betyr mye

Av nye studenter i 1992 hvor en av foreldrene har mer enn fire års høyere utdanning, fullførte 74 prosent et studium i løpet av ti år. Drøyt halvparten av disse fullførte en grad på master- eller hovedfagsnivå. I samme kull hadde 63 prosent av studentene hvor begge foreldre har grunnskoleutdanning fullført en høyere utdanning. Bare 5 prosent av disse fullførte en grad på master- eller hovedfagsnivå.

16.11.04

Forbruksundersøkelsen, 2001-2003

Bolig og transport koster husholdningene mest

Norske husholdninger bruker fortsatt mest penger på bolig og deretter transport. Kultur og fritid er den tredje viktigste utgiften for gjennomsnittshusholdningen, mens utgiftene til matvarer kommer på en fjerdeplass, viser Forbruksundersøkelsen 2001-2003.

På grunn av små årlige utvalg kan en bare publisere tall for enkeltgrupper når en slår utvalgene til forbruksundersøkelsene i tre år sammen – resultater tidfestes for eksempel ved 2001-2003.

En tidel til mat og drikke

Bolig, lys og brensel utgjør den største utgiftsposten med 81 250 kroner i gjennomsnitt per år per husholdning. Dette utgjør 26,7 prosent av de totale utgiftene, altså vel en fjerdedel. Andelen av utgiftene som går til transport ser ut til å ha stabilisert seg. I perioden utgjorde transportutgiftene 52 700 kroner i året, nær en femtedel av husholdningens utgifter. Den tredje viktigste posten av husholdningenes utgifter er kultur og fritid med 38 350 kroner per år i perioden 2001-2003, noe som tilsvarer en andel på 12,6 prosent. Gjennomsnittshusholdningen brukte 35 050 kroner per år på mat og alkoholfrie drikkevarer til hjemmet i samme periode, som utgjør 11,5 prosent av den totale forbruksutgiften.

Stabile husholdningsutgifter

Andelen av utgiftene som går til klær og skotøy har vært stabil, og ligger på overkant av 5 prosent. Gjennomsnittshusholdningen brukte årlig 16 280 kroner på klær og skotøy. Møbler og husholdningsartikler utgjør 7 prosent av utgiftene i gjennomsnitt, gjennomsnittshusholdningen brukte 21 370 på møbler og husholdningsartikler. De private utgiftene til helse utgjør i gjennomsnitt 8 620 kroner eller 2,8 prosent av utgiftene per år. Utgiftene til post- og tele-tjenester utgjør 2,5 prosent av utgiftene eller 7 560 kroner i året for gjennomsnittshusholdningen i perioden. Utdanning er en liten utgiftspost for gjennomsnittshusholdningen med 940 kroner per år i perioden 2001-2003, eller 0,3 prosent av utgiftene.

1.11.04

Egenbetaling i barnehager. Nivå tall, august 2004

Maksimalsatser i barnehagene overholdes

Med få unntak blir den nye maksimalsatser på 2 750 kroner overholdt i barnehagene. Maksimalsatser er bestemt gjennom forskriften om foreldrebetaling i barnehager som trådte i kraft 1. mai 2004. Kommunale barnehager oppfyller i større grad enn private kravene i forskriften.

Fra og med 1. mai 2004 trådte forskriften om foreldrebetaling i barnehager i kraft. I henhold til forskriften skal ikke foreldrebetalingen for et ordinært hel-dagstilbud i barnehage settes høyere enn 2 750 kroner i måneden. På årsbasis skal den ordinære prisen ikke overskride 30 250 kroner, men kostpenger kan kreves i tillegg. Forskriften sier også at husholdninger med to barn i barnehage skal tilbys minimum 30 prosent søskenmoderasjon.

Kommunale barnehager oppfyller kravene

Per august 2004 varierte de høyeste registrerte månedsbetalingene i de ulike barnehagene i utvalget mellom 2 000 og 3 025 kroner per måned. Antallet innbetalinger per år er ulikt, noe som gjør at også den kommunen med høyeste

månedssats overholder barnehageforskriften. Laveste registrerte priser varierte for kommunale barnehager mellom 0 og 2 750 kroner. Den store variasjonen i de laveste registrerte satsene skyldes at om lag en tredjedel av barnehagene har et inntektsgradert betalings-system. De øvrige to tredjedelene har flate satser som innebærer at høyeste og laveste registrerte foreldrebetaling er samme beløp.

På årsbasis var den gjennomsnittlig høyeste prisen i de ulike kommunene 30 300 kroner, inkludert kostpenger. Sammenlignet med august i fjor er dette en nedgang på vel 8 prosent. Samtlige kommunale barnehager i utvalget har søskenmoderasjon. Gjennomsnittlig moderasjonssats har imidlertid gått ned siden i fjor, noe som gjør at husholdninger med to barn i barnehage har fått en relativt sett mindre prisreduksjon enn husholdninger med ett barn i barnehage.

Stor prisreduksjon i private barnehager

For private barnehager lå foreldrebetalingene i gjennomsnitt på knapt 2 700 kroner i august. På samme tidspunkt i fjor var gjennomsnittlig betaling 3 250 kroner – en reduksjon i foreldrebetalingen på hele 17 prosent. Per august var gjennomsnittlig årlig foreldrebetaling i private barnehager om lag 31 000 kroner, inkludert kostpenger. Tilsvarende beløp i fjor var på 37 200 kroner, og den prosentvise reduksjonen var dermed tilnærmet lik fallet i måneds-satsene. Søskenmoderasjon har blitt praksis i de fleste private barnehager etter at barnehageforskriften trådte i kraft. Per august hadde likevel noen private barnehager til gode å innfri minimumskravet på 30 prosent.

I all hovedsak kan vi konkludere med at både kommunale og private barnehager oppfyller kravene i barnehageforskriften. Det finnes imidlertid unntak, og antallet som ikke oppfyller kravene er større for private enn kommunale barnehager.

1.11.04

Boligprisindeksen, 3. kvartal 2004

Boligprisene opp 11 prosent siste år

Boligprisene økte med kun 0,2 prosent fra 2. til 3. kvartal 2004, men er likevel 10,6 prosent høyere enn i 3. kvartal i fjor.

Ser vi bort fra de normale sesong-svingningene, steg boligprisene med 2,61 prosent fra 2. til 3. kvartal i år.

Fortsatt sterkest prisvekst i Stavanger, Bergen og Trondheim

Fra 3. kvartal i fjor til 3. kvartal i år steg prisene i Stavanger, Bergen og Trondheim med 16,2 prosent i gjennomsnitt. Her økte prisene på blokkleiligheter mest, med 18,8 prosent, mens eneboliger ble 16,3 prosent dyrere. Prisene på småhus i Stavanger, Bergen og Trondheim økte med 14,5 prosent det siste året. Siden 1. kvartal 2000 har boligprisene i disse byene steget med nesten 50 prosent, mens gjennomsnittlig prisvekst for hele landet har vært på 30 prosent i samme periode. I Oslo og Bærum har boligprisene til sammenligning økt med 26 prosent siden 1. kvartal 2000.

Prisene på blokkleiligheter økte mest siste kvartal

Prisene på blokkleiligheter steg med 2,7 prosent fra 2. til 3. kvartal i år, mens småhus økte med 1,3 prosent. Prisene på eneboliger gikk til sammenligning ned med 0,6 prosent i samme periode.

Det er også geografiske forskjeller i prisutviklingen det siste kvartalet. I Oslo og Bærum og de tre øvrige storbyene, steg prisene med henholdsvis 2,5 og 2,7 prosent. Akershus utenom Bærum og landet for øvrig hadde til sammenligning en prisnedgang på henholdsvis 0,5 og 1,1 prosent fra 2. til 3. kvartal i år.

Til sammen er det benyttet 12 504 boligomsetninger i indeksberegningene for 3. kvartal 2004.

29.10.04

Sosialhjelp, endelege tal 2003

Svak auke i utbetalingane til sosialhjelp

Dei om lag 135 380 personane som mottok sosialhjelp eller introduksjonsstønad i 2003, fekk totalt utbetalt vel 5 milliardar kroner i økonomisk sosialhjelp – inkludert introduksjonsstønad. Dette er ein auke på knappe 6 prosent frå 2002. I gjennomsnitt fekk kvar mottakar utbetalt om lag 37 000 kroner per år.

Den gjennomsnittlege stønadstida var på vel 5 månader, same nivå som året før. Dette gir i snitt ei månadleg utbetaling på vel 7 300 kroner.

I samband med at lov om introduksjonsordning for nykomne innvandraranar (introduksjonslova) trådte i kraft som frivillig ordning for kommunane frå 1. september 2003, vart sosialhjelpsskjemaet for same år endra slik at det òg omfatta mottakarar av introduksjonsstønad. Fordi ordninga med introduksjonsstønad kom midt i året og fleire kommunar ikkje hadde oppdatert fagsystema i forhold til endringane i rapporteringa, er det ikkje mogeleg å skilje mottakarane av dei to ordningane. Dette gjer òg at det er noko usikkert å samanlikne detaljar frå årets rapportering med tidlegare år.

Same hovudtendensar

Sjølv om talet på mottakarar auka noko i 2003, utgjorde dei om lag same delen av befolkninga som året før, vel 3 prosent av befolkninga mottok økonomisk stønad (inkludert introduksjonsstønad) i ein kortare eller lengre periode. 22 prosent av mottakarane fekk stønad i bere ein månad i 2003, medan det var 40 prosent som fekk stønad i seks månadar eller meir, om lag same fordeling som dei siste åra. Bak desse personane finn ein ofte barn og ektefelle. Dersom ein tek desse med, finn ein at det i 2003 var om lag 222 900 personar som i ein kortare eller lengre periode mottok økonomisk stønad (inkludert introduksjonsstønad). Det vil seie om lag 5 prosent av befolkninga.

Aldersspreiinga blant klientane er heller ikkje mykje endra frå tidlegare år. Framleis er det i aldersgruppa 30-39 år ein finn flest mottakarar. Ser ein derimot talet på mottakarar i ulike aldersgrupper opp mot befolkninga, er det i aldersgruppa 20-24 år ein finn den største delen av befolkninga.

Finnmark framleis flest sosialhjelpstilfelle i høve til folketalet

I fleire år har Finnmark vore det fylke som har den høgaste delen sosialhjelpstilfelle per innbyggjar. Dette bilete er ikkje endra i 2003, og Finnmark hadde 44 tilfelle per 1 000 innbyggjarar i 2003. Akershus hadde færrest sosialhjelpstilfelle i høve til folketalet, 23 tilfelle per 1 000 innbyggjarar.

Talet på sosialhjelpstilfelle auka òg med innbyggjartalet i kommunen, og kommunar med over 50 000 innbyggjarar har i gjennomsnitt 36 tilfelle per 1 000 innbyggjarar, medan tilsvarande tal for kommunar med under 5 000 innbyggjarar er 29 tilfelle.

Konsekvensar samanslåinga har fått for kvaliteten

Den viktigaste årsaka til at det er vanskelig å samanlikne detaljar frå 2003 med tidlegare år, er at kvaliteten på delane av materialet som omhandlar om mottakaren berre har fått sosialhjelp eller introduksjonsstønad, eller om vedkommande har fått begge stønadsformene, er dårleg. Det er derfor ikkje mogeleg å seie sikkert kor mange som har nytta seg av dei ulike ordningane, og dei vert slått saman i publiseringa. På bakgrunn av undersøkingar vi har gjort på materialet, meiner vi likevel det er grunnlag for å seie at auken i talet på mottakarar i all hovudsak kjem av inkluderinga av introduksjonsstønaden. Stønaden er individuell og vert utbetalt til alle som deltek i ordninga. Talet på personar som vert omfatta vil derfor raskt auke, og truleg vil ein del av husstandane som fekk sosialhjelp i 2002 vere registrert med fleire personar i 2003. Aukninga i talet på nye tilfelle i 2003 understrekar i nokon grad dette, vel 36 prosent av klientane i 2003 var nye mottakarar. Ein liten endring i fordelinga mellom vestlege og ikkje-vestlege statsborgarar blant mottakarane understøtter òg denne trua. Mottakarane med ikkje-

vestleg bakgrunn utgjer ein litt større del av mottakarane med utanlandske statsborgarskap enn tidlegare år, og det er den gruppa ein kan forvente å finna dei fleste mottakarane av introduksjonsstønad i.

Årsverk i sosialtenesta

Ved utgangen av 2003 vart det registrert 4 965 stillingar i sosialtenesta. Dette omfatta berre dei årsverka som er knytt til dei tradisjonelle arbeidsoppgåvene retta mot råd, rettleiing og sosialførebyggande arbeid og mot tilbod til personar med rusproblem. Der- som ein òg inkluderar årsverka som er knytt til kommunale sysselsettingstiltak, auka talet til 5 640 årsverk.

Vel halvparten av dei som arbeidde i sosialtenesta ved utgangen av 2003, var fagpersonell. Heile 52 prosent av dei tilsette var sosionomar, barneverns- pedagogar eller vernepleiarar. Ser ein på talet på tilsette i forhold til folketalet (18 år og over), låg gjennomsnittet for landet på 1,4 stillingar per 1 000 vaksne innbyggjarar i 2003.

Dei regionale forskjellane når det gjeld tilsette i sosialtenesta per 1 000 innbyggjarar er store. Som tidlegare er det Oslo som har best dekning i forhold til folketalet (18 år og over) med 2,4 årsverk per 1 000 vaksne innbyggjarar. Herifrå er det langt ned til Møre og Romsdal og Nord-Trøndelag som har lågast bemanning med 0,9 årsverk per 1 000 vaksne innbyggjarar.